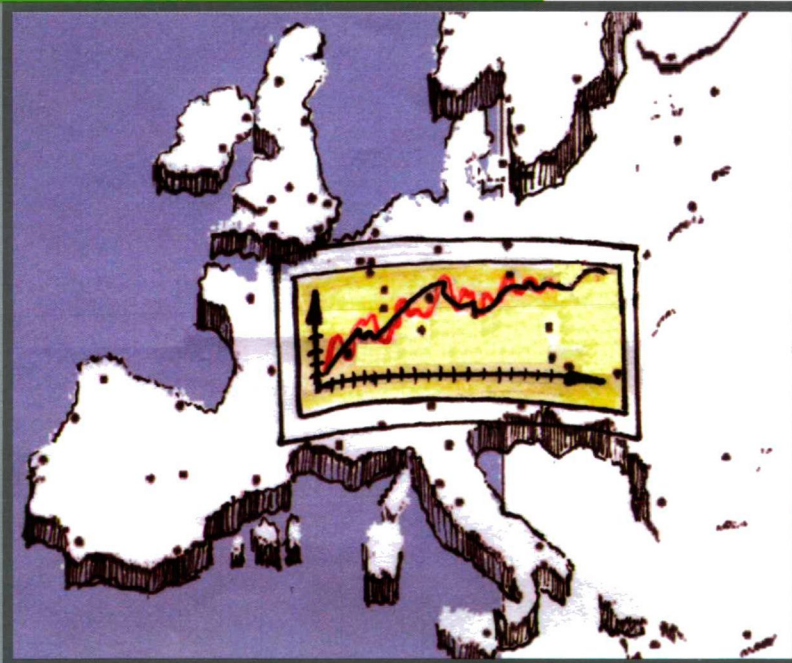

58843

JELENKORI TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FOLYAMATOK

IV. évfolyam
2. szám
2009

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
■ **MÉRNÖKI KAR**
Ökonómia és Vidékfejlesztési Intézet

Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok

**Az SZTE Mérnöki Kar Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézetének
tudományos folyóirata**

IV. évfolyam 2. szám 2009/2.

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Véha Antal, az SZTE Mémöki Kar dékánja

Főszerkesztők/Editors in chief:

Dr. habil. Gulyás László–Dr. habil. Gál József

Szerkesztőbizottság/Editorial Board:

Az Ökonómia és vidékfejlesztés rovat vezetője: **Dr. PhD Panyor Ágota**

A Vezetés és szervezéstudományok rovat vezetője: **Dr. PhD Keczer Gabriella**

Informatikai tudományok rovat: **Dr. habil. Nagy Elemérné**

Studies for foreign languages rovat: **Dr. habil. Gál József**

A tanulmányok lektorai:

Fabulya Zoltán tanulmánya: *Dr. Hadházy Dr. PhD Iszály Katalin*, Nyíregyházi Főiskola

Gálné Horváth Ildikó tanulmánya: *Dr. CSc. Benkő-Kiss Árpád*, SZTE MGK

Gálné Horváth Ildikó–Dr. PhD Keczer Gabriella tanulmánya: *Dr. PhD Kovács Beatrix*

Dr. habil. Gál József–Kelemen László–Szeri István tanulmánya:

Dr. PhD Veres Lajos, Dunaújvárosi Főiskola

Dr. habil. Gál József–Vanderstein Noémi tanulmánya: *Dr. PhD Turcsányi Enikő*

Dr. habil. Gulyás László tanulmánya: *Dr. Prof. Szávai Ferenc*, Budapesti Corvinus Egyetem

Dr. PhD Keczer Gabriella tanulmánya: *Prof. Dr. Székely Csaba*, Szent István Egyetem

Kiss Krisztián–Szekeresné Köteles Rita tanulmánya:

Dr. Tóthné Dr. habil. Szita Klára, Miskolci Egyetem

Dr. PhD Móré Mariann tanulmánya: *Dr. Prof. Berde Csaba*, Debreceni Egyetem

Dr. PhD Panyor Ágota tanulmánya: *Dr. PhD Horváth József*, SZTE MGK

Szabó Richard tanulmánya: *Dr. CSc. Czagány László*, SZTE MK

Dr. PhD Vincze-Lendvai Edina tanulmánya: *Dr. PhD Málovics Éva*, SZTE GTK

Dr. PhD Vincze-Lendvai Edina–Dr. habil. Gulyás László tanulmánya:

Dr. PhD Komarek Levente, Dunaújvárosi Főiskola

Zsótér Brigitta tanulmánya: *Dr. PhD Szónoky Ancsin Gabriella*, SZTE TTIK

Zsótér Brigitta–Dr. CSc. Czagány László–Szabóné Dr. univ. Türkössy Anikó tanulmánya:

Dr. CSc. Benkő-Kiss Árpád, SZTE MGK

Vanderstein Noémi tanulmánya: *Dr. habil. Gál József*, SZTE GTK

Technikai szerkesztő/Editorial assistant:

Kádas Gabriella

Nyomda/Printing:

Juhász Nyomda (Szeged)

ISSN: 1788-7593

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
--------------	---

ÖKONÓMIA ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS ROVAT

Dr. Gálné Horváth Ildikó: A tanyai lakosság szerepe és helye a vidéki élet vérkeringésében	9
Dr. habil. Gulyás László: Az első jugoszláv állam felbomlásához vezető strukturális problémák	13
Dr. PhD Panyor Ágota: A közösségfejlesztés lehetőségei a Kiskőrösi kistérségben	23
Dr. PhD Vincze-Lendvai Edina–Dr. habil. Gulyás László: A spin-off cégek szerepe Szeged város gazdasági életében	28
Dr. PhD Vincze-Lendvai Edina: Balatonszárszó marketing szempontú vizsgálata	34
Zsótér Brigitta: A házasságkötések számának alakulása Mezőhegyesen	42
Zsótér Brigitta–Dr. CSC. Czagány László– Dr. Szabóné Dr. univ. Türkössy Anikó: A mezőhegyesi ménesbirtok privatizációja és annak előzményei az éves beszámolók és üzleti tervek tükrében	45
Szabó Richard: Pénzügyi lokalitás – kiút a válságból?	50
Kis Krisztián–Szekeresné Köteles Rita: A LEADER-megközelítés helye és szerepe a vidékfejlesztési politika megvalósításában	55

VEZETÉS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNY ROVAT

Dr. PhD Keczer Gabriella: A projektmenedzsment szervezeti háttere	63
Dr. habil. Gál József–Kelemen László–Szeri István: Utazási szokások vizsgálata Hódmezővásárhelyen	68
Dr. PhD Móré Mariann: Mezőgazdasági munkavégzés és munkakörülmények a sajtó tükrében	74

INFORMATIKA TUDOMÁNYOK ROVAT

Fabulya Zoltán: Hőkezelési folyamat modellezési adatainak előkészítése, elemzése húskonzerv-gyártás gázfogyasztásának optimalizálásához	85
--	----

STUDIES FOR FOREIGN LANGUAGES

Noémi Vanderstein: Losses of human beings	93
Dr. habil. PhD József Gál–Noémi Vanderstein: Students' Responses to Teacher's Requests in 'CraftEng'	100
Dr. Gálné, Horváth Ildikó–Dr. PhD Keczer, Gabriella: Society-forming Effects of the System of Schools for Children Living on Detached Farms	107

Előszó

2006 őszén indítottuk újjára az Ökonómia és Vidékfejlesztési Intézet tudományos folyóiratát, az azóta eltelt időszakban évenként egy-egy folyóiratszámot jelentettünk meg. 2009 tavaszán már megjelent a IV. évfolyam 1-es száma. De most 2009 nyarán ismét egy fontos állomáshoz értünk folyóiratunk történetében, egy éven belül második számot adunk ki. Azaz jelen szám a IV. évfolyam 2. száma lesz.

Ez az újabb szám azért is fontos, mert benne tudtuk folytatni azt a IV. évfolyam 1. számában megkezdett hagyományt, hogy a szűk intézeti kereteket átlépve más hazai, illetve külföldi felsőoktatási intézményekben dolgozó kollégák tanulmányait is publikáljuk.

Szerkesztőségünk továbbra is arra törekszik, hogy évről évre, folyóiratszámról folyóiratszámra egyre magasabb színvonalú folyóiratot adjunk ki.

Bízunk abban, hogy jelen folyóiratszámunk elnyeri szűkebb és tágabb szakmai környezetünk elismerését.

Szeged, 2009 szeptembere

Gulyás László–Gál József
a kötet főszerkesztői

ÖKONÓMIA ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS ROVAT

GÁLNÉ HORVÁTH ILDIKÓ*

A tanyai lakosság szerepe és helye a vidéki élet vérkeringésében

Summary

The Great Hungarian Plain one of the – nowadays mentioned as a ‘Hungaricum’ in the literature – form of settlement; the population living on the farms occupies specific place in the Hungarian society.

Before years – centuries – of collectivization of the agriculture inhabitants working in agriculture, earning money from it was understand in the literature.

Nowadays all this an occupational construction, all of them all changed a lot in the look of commerce.

The peasantry had its share of a determining role in the Hungarian society’s establishment in the course of the centuries; let it be an economy, sociology, a tradition, etc. In the past twenty years did not let the farms untouched. New inhabitants, who reveal a quite heterogeneous picture to us considering their occupation, their conduct, their social role, appeared on the farms.

Bevezetés

Hazánk lakosságának 2%-a él tanyán, mely az Alföld lakosságának 6–8%-át teszi ki. Ez azt jelenti, hogy az alföldi tanyák körülbelül 200 000 embernek adnak otthont, megélhetési lehetőséget, sokaknak kikapcsolódást, egyeseknek a szabadság érzését (Uhlir R., 2008).

A tanyák társadalmi-gazdasági megítélése már létezésük kezdetétől fogva korántsem volt egyértelmű. Számos érv szolt mellettük, és egyes vélemények szerint ugyanannyi szolt ellenük. Az elmúlt 150 évben a vélemények folyamatosan megoszlanak, közben tanyák tűnnek el és keletkeznek újak az Alföldön.

A létjogosultság kérdését félre téve tény, hogy az itt élő lakosság tevékenységével szerves részét alkotja a magyar lakosságnak, a zárt települések lakóihoz hasonlóan egyaránt részt vállallnak az ország mindennapi életében mind gazdasági, mind társadalmi tényezőket tekintve.

Mindenesetre fontos szem előtt tartani azt a kérdést, mely szerint indokolt-e támogatni a tanyák fennmaradását, mint sajátos települési- és gazdasági egységet, vagy sorsukra hagyni őket a globalizációs folyamatok sodrásában?

A tanya és a tanyai életforma múltja és jelene

Az alföldi tanyák kialakulását tekintve le kell szögezni, legkiterjedtebb tanyarendszerrel, a nagy külterülettel rendelkező városok rendelkeztek. A török hódoltságot követően az újraéledő települések határában jöttek létre ezek az időszakosan lakott szállások, ahol kezdetben az állatokat tartották, majd később ún. kertek jöttek létre, ahol növénytermesztést folytattak. Az itteni életforma kettős kötődést jelentett. Az otthon a munkából kiöregedett nagyszülők és az iskolába járó gyerekek mezővárosi lakását jelentette, míg „a tanyán kikelettől természetnyugvásig a paraszt gazdálkodó” (Szent István, 2001) családtagok éltek, akik télire a mezőgazdasági munkák szünetében a városi házba költöztek.

* PhD hallgató – PTE Földtudományok Doktori Iskola, NLG Hódmezővásárhely.

Az alföldi tanyarendszer a 19. század utolsó harmadában „tanyavilággá” (SZENTI T. 2001.) fejlődött. A földterületek elaprózódásával, amely az örökösök közti felosztás következménye, lazult a kapcsolat a várossal, már nem minden tanyai családnak volt háza a városban. A 19–20. század fordulóján a mezővárosok tanyavilágában élt a lakosság harmadrésze (Szent T., 2001). Lakó- és munkahely egységet képezett, ahol a parasztsaládok növényt termesztettek, állatot tartottak, a felesleges termést, jószágot pedig értékesítették.

A város és tanyavilága között sajátos kapcsolat alakult ki: A mezővárosokban kialakult céhes ipar termékei és a tanyákon megtermelt javak cseréltek gazdát a heti piacokon és az éves kirakódó vásárokon. A valóság azonban távolról sem volt soha ilyen ideális. A várostól távolabb lakók hivatalos ügyeik intézése, gyermekeik iskoláztatása (elemi képzés), a dűlőutak járhatósága; mind jogos igényként merült fel, melyet a városok vezetői nem oldottak meg, noha a tanyai lakosság is kivette részét a közteherviselésből. Érthető, hogy ez feszültséget jelentett a város és tanyai lakosság között.

„Akar jobb úton közlekedni, akar postát kapni legalább hetenként kétszer, akarja, hogy az orvos időnként kint rendelőórát tartson... Ezek igazán nem valami forradalmi kívánságok, hanem jogos igények kielégítésére való törekvések azokért az anyagi szolgáltatásokért, amelyeket a tanyai magyar évtizedeken át becsülettel kiizzad a belterület érdekében.” (Gesztelyi Nagy L., 1932).

Az ezt követő évtizedekben a külterületi lakosság sorsa nem vált könnyebbé, dacára annak, hogy iskolák épültek a tanyavilágban. Számos kérdés azonban nem oldódott meg, így az orvosi, állatorvosi ellátás, amely a községben, városban volt, a dűlőutak karbantartása, sok helyütt kiépítése is elmaradt.

A második világháború utáni földosztás által számos nincstelen parasztsalád is földhöz jutott, a rég áhított kisbirtokok reménybeli megélhetést biztosítottak, a régi tanyaépületeket felújították, az üres telkeken új házakat építettek.

A kollektivizálás az '50-es években azonban romba döntötte a tanyavilág fejlődését. Új épületek építését megtiltották, a régieket csak javítani lehetett (Szent T., 2004).

Összefoglalva „megszűnt a tanyák létének korábban ismert társadalmi-gazdasági alapja, s így megindult a tanyavilág pusztulási folyamata” (Becsei J., 2002).

A folyamat azóta tart, a tanyai lakosság nagy része a közeli településekre költözött, felhagyott a korábbi paraszti élettel, gyárakban helyezkedett el. Az idősebbek segédmunkásként, betanított munkásként, a fiatalabbak és a gyerekek szakmát tanultak, a kiemelkedően jó képességűek egyetemet, főiskolát végeztek. Az alföldi tanyai lakosság körében jól követhetően zajlott le a foglalkozási átrétegződés.

A kényelmesebb városi életmód, a magasabb szintű infrastrukturális ellátottság olyannyira elősegítette a külterületi népesség fogyását, hogy egyes társadalomtudósok a magyar tanyarendszer végleges megszűnését jósolták (Hornyák S., 2009).

A rendszerváltás éveiben sokan a tanyák reneszánszára számítottak. A szövetkezeti rendszer felbomlásával sokan költöztek ki a tanyákra. A régi, leromlott épületeket igyekeztek lakhatóvá tenni, a tehetősebbek új házakat építettek.

A tanyák sorsa azonban nem változott. A külterületi lakosság összetétele is megglehetősen heterogén, gazdasági, anyagi helyzete szintén. Hiányzik a kellő szakértelem, megfelelő tőke, gyakori probléma egyes rétegek érdektelensége is.

Megszűnt a tanyákon a közbiztonság, gyakoriak a betörések, a terméslopás, a tiltott termékek előállítása.

Az alföldi épített táj sajátossága a romos, üres, elhagyott tanyák és modern kastélyszerű épületek váltakozása.

Mindezek ellenére a népesség migrációjának változása figyelhető meg. Míg korábban a tanyákról, falvakból a városba vándoroltak, addig napjainkban ez a vándorlás megfordulni látszik.

A tanyai lakosság összetétele, helyzete, szerepe

A tanyai lakosság összetételének vizsgálatakor több tényezőt kell megemlítenünk. Egyrészt fontos a korösszetétel. 100–150 évvel ezelőtt, a tanyák létrejöttének kezdetén, az aktív korúak éltek a tanyákon, az idősek és a gyerekek pedig a városban.

Az 1950-es évektől kezdődően azok az aktív munkavállaló korban lévők maradtak tanyájukon, akik valamilyen módon kapcsolatban maradtak a földdel: vagy a helyi termelőszövetkezetben, állami gazdaságban dolgoztak, vagy a városban, de házuk a hozzá tartozó háztáji földdel megmaradt. Esetükben a nagyüzemi mezőgazdasági nagyüzemek létrehozásával sem szüntették meg teljesen háztáji, munkaigényes gazdaságukat. Gyakran ezek a családok rendelkeztek a városban, közeli faluban, vagy községben házzal, ahol idős szülei, vagy iskoláskorú gyermekeik laktak. Ez azoknál a családoknál volt jellemző, ahol nem volt a tanyavilágban iskola.

A '80-as években a korábbi lakosság elöregedett, elhalt, tanyáikat értékesítették. Ezekbe az épületeket főleg pihenés vagy gazdálkodás céljára vásárolták meg városban – általában lakótelepen élő – családok. E tanyák nagy része ideiglenesen volt lakott, hétvégeken, szabadságok idején. A gazdálkodásra használt tanyákon az állatok etetése miatt naponta megjelent a gazda, de ezeknek a hajlékoknak sem volt állandó lakója.

A rendszerváltás utáni években megszorodott a tanyai lakosság. Napjaink tanya lakóinak egy része kárpótlás során visszakapott földjeik birtokbavétele miatt költözött ki. A kellő tőkével, szakértelemmel rendelkezők jól működő gazdaságokat, farmokat, lovas- és üdülőtanyákat hoztak létre. Reális esélye a fennmaradásra e tanyatípusoknak van (Csatári et. al, 2005).

A kisebb tőkével rendelkezők a mezőgazdasági termékek eladásával járó országos agárgondok ellehetetlenítik a termelést, a tanyák létét. Nincs lehetőség tőke hiányban a géppark fejlesztésére, a gazdák megfelelő érdekképviselésének hiánya tanyájuk, itteni életük létét veszélyezteti.

Mások az olcsóbb megélhetés (kisebb rezsi költség, konyhakertbe megtermelhető élelmiszer stb.) reményében vásároltak még lakható, de felújításra szoruló tanyákat. Ezek egy részét felújították, még ma is lakják őket, annak reményében, ha elegendő megtakarított pénzük gyűlik össze, visszaköltöznek a városba. Másokat miután életveszélyessé vált az épület, újdonsült lakói sorsukra hagyták, visszaköltözve a városba, albérletekbe, szükség-lakásokba. Ebbe a csoportba gyakran a társadalom periferiáján, nehéz megélhetési körülmények közt élő családok tartoznak (Szenti T., 2004).

A tanyai lakosság legnehezebb helyzetben lévő csoportját azok az idős emberek alkotják, akik az elmúlt 40 év során tanyájukon éltek végig a tanyatörténelem viharait. Önhibájukon kívül jövedelmük alacsony, hajlékuk értéktelen, felújításra, gyakran bontásra vár, alacsony jövedelmük miatt nem engedhetik meg maguknak, hogy a közeli településre költözzenek. Helyzetüket nehezíti, hogy közvetlen környezetük infrastrukturális ellátottsági foka alacsony, gyakran az alapellátás (villany, út stb.) is hiányzik. Lehetőségeik korlátozottak, mivel otthonaikhoz ragaszkodnak, helyzetükön nem lehet változtatni. Mindez sérti mindennapi életük érdekeit, mert környezetük nem mindig és nem mindenben biztosítja annak az életformának a megélését, amely társadalmi helyzetükből következne, amit megérdemelnének. Esetükben fontos szerepe lenne a szociális gondoskodásnak, támogatásnak.

A tanyai lakosság társadalomban betöltött szerepé vitathatatlan. Mezőgazdasági termékeivel, adójával, pótdójával (Gesztelyi Nagy L., 1932), hagyományaival, szakértelmével fontos szerepe volt a vidéki élet vérkeringésében. A mezőgazdaság kollektivizálása során, munkaerején és földjén felül személyes vagyontárgyaival (gépek, igavonó állatok), állatállományával indult meg a termelőszövetkezetek, állami gazdaságok működése.

A '60-as évek elejétől gyermekei számára az iskola lett a társadalmi mobilitás közvetítésének legfontosabb csatornája. Szerepét két tényező növelte meg, egyrészt az iparosodással járó műszaki, technológiai fejlődés, másrészt a földmagántulajdon megszüntetése, amellyel az öröklési tényező kiesett. A munkaerő utánpótlást az iskolából kilépő fiatalok jelentették. A végzettek döntő többsége a szakmunkásképzőből és szakközépiskolából kerültek ki. Ezek a fiatalok már nem költöztek vissza a szülői házba, a tanyára. A városban maradtak, ott alapítottak családot, szüleiknek ugyan segítettek az idénymunkák során, de gyermekeik már eltávolodtak ettől az életformától, egyben életszemlélettől is.

Összefoglalás, jövőkép

A tanyák a köztudatban rokonszenves, inkább romantikus mégis pusztulásra ítélt életformaként élnek a köztudatban. A rendszerváltást követően felcsillant ugyan a remény, hogy visszanyerik korábbi, napjainkra már-már utópisztikusnak mondható funkciójukat. Köztudott, ennek lehetősége képtelenség elsősorban a megfelelő infrastruktúra és a szolgáltatások hiánya miatt. Amennyiben e két tényező fejlesztésére nem kerül sor, a tanyák fennmaradása kétséges lehet. Velük együtt fennáll a veszélye annak, hogy a jellegzetes alföldi kultúrtáj is eltűnik.

Míg Európa nyugati részein zajlik a lakosság városokból vidékre áramlása, addig nálunk gyakran a már meglévő értékek, gazdaságilag, idegenforgalmilag jól funkcionáló tanyák alapellátása sem biztosított.

A problémák megoldása összetett feladat, melyek megoldására a politikusok, településkutatók, tanyakollégium is összefoglalták a legfontosabb feladatokat. Így az infrastruktúra, alapszolgáltatások fejlesztése mellett megoldásra vár még a tanyák közbiztonságának javítása, az Alföld néhány részén nem megoldott a külterületi lakosság valós érdekképviselése. Mindenképp szükséges megteremteni a fenntarthatóság feltételeit, mindezt a tanyás térségek eltérő természeti-gazdasági adottságok figyelembevételével.

Irodalom

- Uhlig Rita (2008): Magyar Tanya. VKSZI Magyar Tanyákért Programiroda hírlevele. 2008. 01. 15.
- Szenti T. (2001): Tanyarendszerünk múltja és egyik jövőképe. Hitel. 8. pp. 68–79.
- Gesztelyi Nagy L. (1932): A tanyavilág és népe. Nyugat. 21. szám.
- Szenti T. (2004): A tanyalakók lelki egészsége. Hitel. 6. pp. 47–63.
- Becsei J. (2002): A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők, Magyar Tudomány. 9.
- Bartha Szabó József (2009): Nemzeti feladat – lenne – a tanyák és tanyás térségek megőrzése, fejlesztése! Gondola.hu <http://www.gondola.hu/cikkek/65265>. 2009. 07. 29.
- Hornyák S. (2009): Tanyák félúton. Új Magyarország Vidékfejlesztési Program. Vidékjáró <http://www.umvp.eu/?q=magazin/tanyak-feluton>. 2009. 07. 29.
- Csatári B. et al. (2005): (szerk. Kanalas I.): A homokhátsági tanyák jelene és progresszivitásuk kérdései, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete Tanyakutatás 2005. Kutatási jelentések, 5. füzet, Kecskemét.
- sz. n.: Tanyakollégium 2002–2003 Zárónyilatkozata és ajánlásai. <http://www.alfoldinfo.hu/tanyakollégium/zaronyilatkozat.html>. 2009. 06. 15.

GULYÁS LÁSZLÓ*

Az első jugoszláv állam felbomlásához vezető strukturális problémák**

Abstract

Yugoslavia was born twice (1918, 1945) and split twice (1941, 1991) during the short – 91 years – of its history, thus we think it is worth to analyze the reasons of those splits. We are concerned that the reasons – first of all the regional differences – causing the split the first Yugoslav state (1918–1941). In our paper we analyze how first Yugoslav state tried to overcome regional differences, and how it led to the split of the state.

1. Bevezetés

Az első jugoszláv állam számos, olyan strukturális jellemzővel rendelkezett, melyek eleve megkérdőjelezték az állam hosszú távú életképességét. Tanulmányunkban feltárjuk ezen strukturális problémákat, illetve bemutatjuk az ezekre adott válaszkísérleteket.

2. Az első jugoszláv állam legfontosabb strukturális problémája

Az 1918. december 1-jén megszülető Szerb-Horvát-Szlovén Királyi Állam (SZHSZ) területe 247 000 km² volt. Ez hatalmas kiterjedésű jugoszláv állam az alábbi területekből jött létre (Gulyás, 2005; Kocsis, 1993):

- a világháború előtt önálló királyságokként létező Montenegró és Szerbia (együttes területük a világháború előtt 87 300 km², ebből Montenegró 14 180 km²),
- a Monarchia osztrák részéből Dalmácia és Szlovénia,
- a történelmi Magyarországgal perszonálunióban élő Horvát-Szlavonország,
- a történelmi Magyarország déli területei (Muraköz, Murán inneni terület, Baranyai háromszög, Bácska, Bánát, összesen 21 ezer km²),
- a közös osztrák-magyar közigazgatás alatt álló Bosznia-Hercegovina,
- a Bulgáriától elcsatolt három kisebb terület (összesen 3,8 ezer km²),
- az Albániától elcsatolt prizeni négyszög.

Ha még ehhez hozzászámítjuk azt a tényt, hogy Szerbia a Balkán-háborúk következtében közvetlenül a világháború előtt – azaz 1913-ban – megszerezte a Török Birodalomtól a Novi Pazar-i szandzsák északi felét és Macedónia jelentős részét, nyugodtan kijelenthetjük, hogy Jugoszlávia volt a két világháború közötti Köztes-Európa legbonyolultabb állama. Kiindulási pontként nézzük meg a jugoszláv „nemzetállam” etnikai összetételét:

* Habilitált egyetemi docens – Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.

** Jelen tanulmány a Bolyai Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1. táblázat. Jugoszlávia etnikai megoszlása 1921-ben és 1931-ben (Rothschild 1996)

Nemzet	Fő	%-os arány	Fő	%-os arány
„Szerb-horvát”	8 911 509	74,36%	10 730 823	77,01%
Szlovén	1 019 997	8,51%	1 135 410	8,15 %
Német	505 790	4,22%	499 969	3,59%
Magyar	467 658	3,90%	468 185	3,36%
Albán	439 657	3,67%	505 259	3,63%
Román és vlach	231 068	1,93%	137 879	0,98%
Török	150 322	1,26%	132 924	0,95%
Cigány	–	–	70 424	0,51%
Egyéb	143 378	1,19%	123 845	0,89%
Cseh és szlovák	115 532	0,96%	129 320	0,93%
Összesen	11 984 911	100,0%	13 943 038	100,0%

A következtetések levonása előtt, mivel a Balkánon a vallás szorosan kötődik egy-egy nemzethez (horvátok-katolikusok, szerbek-keleti ortodoxok), érdemes szemügyre venni a jugoszláv állam vallási struktúráját is:

2. táblázat. Jugoszlávia lakosságának vallási megoszlása 1921-ben (Bajza 1929)

Vallás	Fő	%-os arány
Keleti ortodox	5 593 057	46,67%
Római katolikus	4 708 657	39,29%
Görög katolikus	40 338	0,38%
Muzulmán	1 345 271	11,21%
Lutheránusok és kálvinisták	229 517	1,91%
Izraeliták	64 746	0,54%
Egyéb	3 325	0,03%
Összesen	11 984 911	100,0%

Az etnikai megoszlást mutató 1. táblázatban rögtön feltűnik, hogy a szerbek és a horvátok együtt vannak feltüntetve. Ennek magyarázata az, hogy Belgrád – a „szerb-horvát nemzet” fikciójának megfelelően – a horvátokat egyszerűen „katolikus szerbeknek” tekintette. Sőt az 1921. évi népszámlálás során nem csupán a szerbeket és a horvátokat, hanem a crna-gorai-akat, a muzulmánokat, a macedo-szlávokat és a bolgárokat is ebbe a kategóriába sorolták be.

A szerbek és a horvátok számát a vallási adatok felhasználásával (lásd 2. táblázat) számíthatjuk ki. Bajza József ezen adatokat felhasználó bonyolult számításai szerint 1921-ben 4 600 000 szerb (az összlakosság 38,2%-a) és 2 828 000 horvát élt (az összlakosság 23,2%-a) Jugoszláviában. Egy másik szerző (Romsics 1998) a tíz évvel későbbi népszámlálás – azaz az 1931. évi – adatait használva közel hasonló százalékos eredményre jutott, nála a szerbek aránya 39,2% míg a horvátoké 23,4%.

Megállapíthatjuk, hogy Jugoszlávia rendelkezik az ún. több nemzetiségű állam két legfontosabb kritériumával. Egyrészt az államalkotó nemzet többsége mesterségesen lett megalkotva (lásd szerb-horvát nemzet fikciója), másrészt jelentős kisebbséget is határaik közé zárt. Még abban az esetben is, ha a szlovénokat államalkotó nemzetként vesszük, a kisebbségek aránya 17,13%-os marad.

3. A jugoszláv állam strukturális problémáinak politikai dimenziói

A jugoszláv állam belpolitikai életét már születésétől kezdve alapvetően a nemzeti elmentések határozták meg (Lane, 1996). Az éles küzdelem már 1918 decemberében megindult, amikor Horvátországban, Crna-Gorában és Macedóniában a köztársasági államformára és a nagyobb önállóságra törekvő lakosság megmozdulásait a belgrádi kormány katonai erővel verte le (Lampe, 1996; Sokcsevits et al., 1993; Gulyás L., 2008).

Sándor király 1919 januári rendeletével az államot nyolc tartományra osztotta (Szerbia, Crna-Gora, Vajdaság, Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Dalmácia, Horvátország és Szlovénia), de ezt a tartományi rendszert – amely egyfajta regionális fejlődés előtt nyithatta volna meg az utat – a jugoszláv állam első alkotmánya rövidesen felszámolta (Sajti, 1989).

Ezt az alkotmányt 1921. június 28-án, azaz Szent Vid napján szavazta meg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, ezért a szakirodalom vidovdani alkotmánynak is nevezi. Az alkotmány megalkotásakor az Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek el kellett döntenie, hogy Jugoszlávia egységes irányítású – azaz unitarista – vagy föderatív állam legyen-e. A probléma két kérdés formájában merült fel (Rothschild, 1996): 1. Vajon az alapvető kulturális és történelmi, gazdasági és egyéb eltérések az állam egyes régiói között szükségképpen föderációs politikai rendszerhez vezetnek-e vagy e regionális különbségek kezelése inkább központi irányítást igényel? 2. A regionális különbségek mélyen gyökereznek-e, vagy csupán egy idegen uralmak – Habsburgok, törökök – felszínes maradványai?

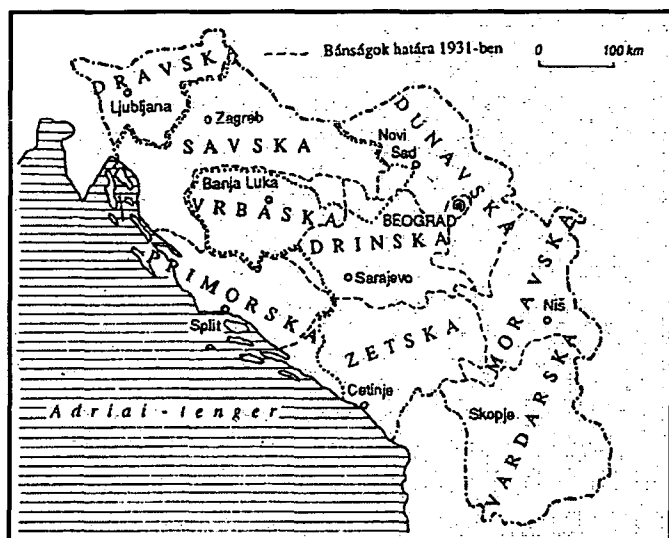
A kibontakozó vitában a szerbek az unitarista, míg a többi nemzet a föderalista megoldást támogatta. A szavazás során – a horvátok kivonultak – a szerb unitarista álláspont győzedelmeskedett (Lampe, 1996). Az ország közigazgatását újraszabályozó 1922. április 28-i törvény ugyanezt a központosító tendenciát erősítette. Jugoszláviát 33 körzetre osztották, melyeket a király által kinevezett főhivatalnokok (az ún. főispánok) irányították, akik – bár bizonyos hatalmat az alsóbb közigazgatási szintek is kaptak – szorosan a kezükben tartották az igazi döntéseket. A történelmi tartományok eltörlésével – lásd Horvátországot négy, Dalmáciát és Szlovéniát pedig két-két kerületre osztották – a szerb politikai elit a föderalizmusnak, illetve a regionalizmusnak a lehetőségét kívánta kizárni (Gulyás, 2005).

A vidovdani alkotmány elfogadása után a szerb politikai elit minden politikai, közigazgatási és katonai pozíciót elfoglalt, sőt a gazdasági erőforrások birtoklásában is – ahol kiegyensúlyozottabb volt a helyzet – megpróbált saját maga javára arányeltolódást elérni (Juhász, 1999). A szerb dominanciát jól mutatják az alábbi példák (Romsics, 1998; Rothschild, 1996):

- 23 éves fennállása alatt a jugoszláv állam miniszterelnöke egy öthónapos periódustól eltekintve – a szlovén Ivan Korosec 1928 júliusától decemberig – mindig szerb volt.
- Szintén a szerbek töltötték be a kulcspozíciónak számító hadügy-, külügy- és belügyi miniszteri posztokat.
- 1927-es adat szerint a jugoszláv hadsereg 165 tábornokából a horvátokat és a szlovénokat mindössze 2–2 tábornok reprezentálta. Összehasonlításképpen: Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének 357 tábornokából 1914-ben 57 tábornok (azaz 15%) volt horvát.

Megállapíthatjuk, hogy a szerb politikai elitnek sikerült az államot centralizálnia, de ezt a többi nemzet – „a nem szerbek” – nem fogadta el. Különösen kiéleződött a horvát-szerb szembenállás, mivel a horvátok a jugoszláv állam föderalizálása törekedtek (Bajza, 1929; Juhász, 1999; Lampe, 1996; Rothschild, 1996; Sokcsevits et al., 1993; Vaska, 1932). Ez a szerb–horvát küzdelem megbénította az államot. 1918 és 1929 között hét miniszterelnöke volt a kormánynak, akik összesen 23 kabinetet alakítottak, miközben egyetlen parlament se tudta kitölteni mandátumát.

Az állami egység megteremtésének centralista (nagyszerb) modellje permanens politikai válságot és parlamenti instabilitást eredményezett. Ebben a helyzetben a király az állam működőképességének fenntartása érdekében 1929. január 6-án diktatúrát vezetett be, melynek első lépéseként hatályon kívül helyezte a vidovdáni alkotmányt. Miután a parlamenti demokrácia keretei között a centralista (nagyszerb) modell nem volt képes megteremteni az egységes jugoszláv államot, Sándor király arra tett kísérletet, hogy megteremtse az egységes jugoszláv nemzetet. A nemzeti unitarizmus jegyében – 1929. október 3-án királyi parancssal – keresztelték át az addig SHS Királyság elnevezésű államot Jugoszláv Királyságra. Az új államnév bevezetésével egyidőben kilenc ún. bánságot hoztak létre, emellett Belgrád, mint főváros, egy különálló, tizedik közigazgatási egység lett (lásd 1. térkép).

1. térkép. A jugoszláv bánságok 1929-ben (Sokcsevits et al., 1993)

Sándor király törekvései nem az ország föderatív átalakítására, hanem az egységes jugoszláv nemzet megteremtésére irányulnak. A bánságok kialakításában és ez törekvés az alábbiakban fogható meg: egyrészt a bánságok határait úgy húzták meg, hogy feldarabolták a hagyományos történelmi egységeket és még az elnevezéseikben is kerülték a korábbi tartományneveket (zömében folyókról nevezték el őket). Ezzel is demonstrálták, hogy nem kívánnak visszanyúlni a történelmi tartományokhoz és határokhoz. Másrészt a határok mesterséges kialakítása következtében a kilenc bánságból hatban szerb (Vrbas, Duna, Drina, Zeta, Morava, Vardar), kettőben horvát (Száva, Tenger mellék) és egyben szlovén (Dráva) többség alakult ki. Muzulmán és macedón többség egyik bánságban se alakult ki. Nézzük meg, hogyan nézett ez ki a Vajdaságot felváltó Dunai Bánság esetében.

3. táblázat. A Duna Bánság etnikai összetétele
(Forrás: A jugoszláviai magyarság helyzete. Budapest, 1941)

Nemzetiség	Fő	%
Szerb-horvát	1 119 179	56,9%
Magyar	385 526	18,29%
Német	344 136	16,33%
Román	79 621	3,78%
Szlovák	60 968	2,89%
Egyéb	38 228	1,81%

Összesen	2 107 658	100,0%
----------	-----------	--------

Ha a 3. táblázatot összevetjük a Vajdaság 1921-es etnikai megoszlását bemutató 4. táblázattal láthatjuk, hogy a magyarság 27,9%, illetve a némettség 23,5%-os (együtt 51,4%) arányát a Duna Bánságban sikerült 18,29%-ra, illetve 16,33%-ra lenyomni, miközben a szerb-horvát nemzet arányát az 1921-es 37,3%-ról 56,9%-ra felhozni.

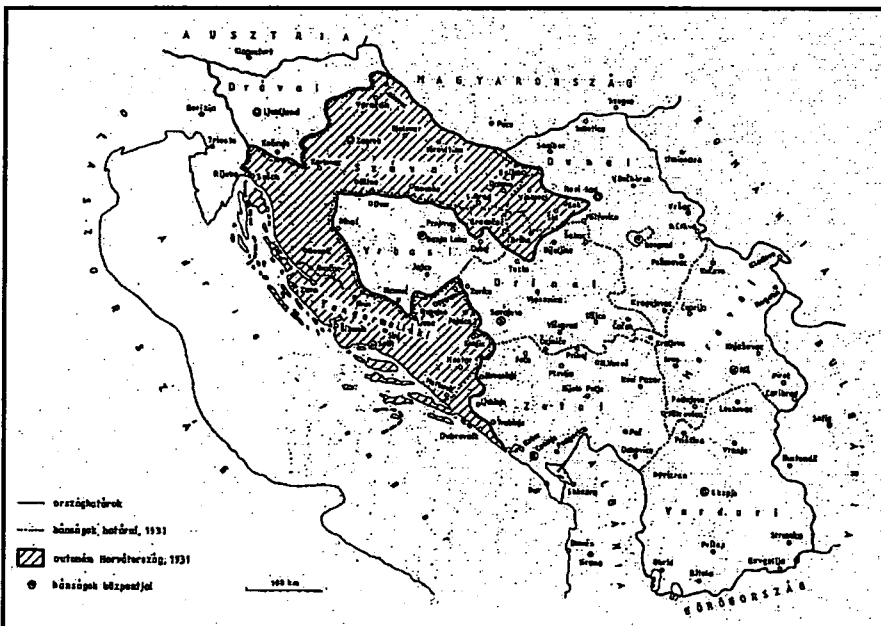
4. táblázat. A Vajdaság etnikai viszonyai 1921-ben
(Forrás: A jugoszláviai magyarság helyzete. Budapest, 1941)

Nemzet	Bácska		Bánát		Baranya		Vajdaság összesen	
Magyar	260 998	35,5%	98 4710	17,5%	16 638	33,8%	376 107	27,9%
Német	173 796	23,6%	126 530	22,5%	16 253	32,9%	316 579	23,5%
Szerb-horvát	246 598	33,5%	240 213	42,7%	15 604	31,6%	502 415	37,3%
Román	1 182	0,1%	67 897	12,0%	452	0,9%	69 530	5,2%
Szlovák	30 993	4,2%	17 595	3,1%	78	0,01%	48 666	3,6%
Egyéb	21 551	3,1%	12 252	2,2%	427	0,8%	34 230	2,5%
Összesen	735 117	100,0%	561 958	100,0%	49 452	100,0%	1 346 230	100,0%

Bizonyítható tehát, hogy a bánsági határok mesterséges meghúzása egyértelműen a kisebbségek súlyának csökkentését és a szerb dominancia megeremtését szolgálta.

Sándor király törekvéseit a horvátok mereven elutasították, 1932. november 7-én az ún. zágrábi pontokban élesen elítélték a fennálló rendszert és hitet tettek a föderáció és a horvát autonómia mellett. Bár Sándor királyt 1934. október 9-én horvát usztasák Marseilleben megölték (Ormos, 1974), utóda némileg felpuhított formában tovább vitte ezt a politikai vonalat. Ennek megfelelően a harmincas években változatlan intenzitással folyt a föderalisták/autonomista tömörülés és a centristák küzdelme (Bajza, 1929; Juhász, 1999; Lampe, 1996; Sokcsevits et al., 1993; Vaska, 1932).

Sőt a horvát politikai elit egy része – a Pavelic által vezetett usztasák – az autonómia helyett a független Horvátország megeremtését tűzte zászlajára (Hory-Borszat, 1964).

2. térkép. A Horvát Bánság 1939-ben (Pándi, 1995)

A szerb–horvát küzdelem 1939. augusztus 20-án a „Sporazum”-mal, azaz a szerb–horvát „Megegyezés”-sel zárult. Ennek lényege, hogy az ún. Horvát Bánság (területéről lásd 2. térkép) jelentős mértékű politika/közigazgatási autonómiát kapott a jugoszláv állam keretei között. A „Sporazummal” teljesültek a horvát autonómia törekvések, és ily módon lehetőség nyílt egyrészt egy szerb–horvát megbékélésre, másrészt a jugoszláv állam további reformjára. A II. Világháború Balkánra történő kiterjedése azonban végett vetett minden ilyen kísérletnek, sőt mint tudjuk Jugoszlávia rövid idő alatt alkotó elemeire hullott szét.

4. A jugoszláv állam strukturális problémáinak gazdasági/regionális dimenziói

Jugoszlávia régiói minden lényeges szempontból – történelmi fejlődés, politikai kultúra, társadalmi fejlettség, gazdasági szint, nyelv, jogrendszer, vallás, kulturális szint és hagyományok – óriási különbségeket mutattak (Lampe-Jackson, 1976; Berend-Ránki, 1976; Gulyás L., 2005; Gulyás L., 2006; Gulyás L., 2007/a; Gulyás L., 2007/b; Rothschild, 1996; Süli-Zakar-Csüllög, 2003; Süli-Zakar-Csüllög, 2006; Csüllög, 2007). Az államon belüli regionális különbségeket jól mutatja az analfabéta lakosság területi megoszlása is (lásd 5. táblázat).

5. táblázat. Az analfabéta lakosság aránya a jugoszláv állam egyes régióiban (Rónai, 1945)

Régió	Rothschild adatai az 1921-es évre vonatkozóan	Illés adatai az 1930-as évre vonatkozóan
	Írástudatlanság aránya	Írástudatlanság aránya
Szlovénia	8,8%	7,0%
Vajdaság	23,2%	nincs adat
Horvátország	32,3%	30,0 %
Dalmácia	49,5%	nincs adat
Szerbia	65,4%	40,0%
Montenegró	67,0%	nincs adat
Bosznia-Hercegovina	80,5%	70,0%
Macedónia	83,8%	nincs adat
Jugoszláv átlag	51,5%	nincs adat

Az 6. táblázat alapján kijelenthető, hogy a jugoszláv állam egyértelműen agrárország volt, jól mutatja ezt, hogy az agrárnépesség aránya még a legfejlettebb Szlovéniában is meghaladta az 50%-ot.

6. táblázat. Az agrárnépesség aránya a jugoszláv állam egyes területein (Rónai, 1945)

Terület	Agrárnépesség aránya (%)
Szlovénia	58,0
Horvátország	75,0
Szerbia és Montenegró	75,0
Bosznia-Hercegovina	83,0
Macedónia	77,0

A monokultúras mezőgazdaság mellett Jugoszlávia jelentős mennyiségű ásványkincssel is rendelkezett. Erre épül majd a bányászat, melynek jelentőségét jól mutatja, hogy 1939-re Európában – a Szovjetuniót nem számítva – Jugoszlávia első volt ólom- és antimontermelésben, második vörösréz- és króm-, harmadik ezüst- és magnézium-, negyedik bauxit-, lignit- és cinktermelésben.

Az egyoldalú gazdasági örökség – monokultúras mezőgazdaság és az iparon belül a ki-termelő ágazat dominanciája – mellett a jugoszláv állam legfontosabb strukturális problémája az egységes nemzetgazdaság létrehozása volt. Az új állam keretei közé került régiók 1918 előtt nem álltak egymással szoros gazdasági kapcsolatban, ebből következően gazdasági tradícióik és fejlettségük jelentős mértékben különbözött. A régióknak különböző volt a gazdasági és jogi rendje, kereskedelmi kapcsolatrendszere és orientációja, a vasúti szabványai. Jól mutatja ezt a sokszínűséget, hogy az új állam négyféle pénznemet és hat különféle adórendszert örökölt (Juhász, 1999).

Vaska Géza felosztását kiindulási pontként felhasználva (Vaska, 1932) Jugoszlávia régióit – a gazdaság fejlettsége szempontjából két csoportba sorolhatjuk, úgymint közép-európai, illetve balkáni.

A közép-európai csoportba az alábbi régiók tartoznak: Szlovénia, Horvátország, Dalmácia, és a Vajdaság. Ebből a csoportból is kiemelkedik Szlovénia, amely az új állam legfejlettebb, legiparosodottabb része volt. Jól mutatja ezt, hogy bár Szlovénia területe a jugoszláv állam területének alig több mint 6%-át, lakossága pedig az összlakosság 8%-át vette ki az összes fontos iparág termeléséből, ezeknél az arányoknál jóval magasabb mértékben részesedett. A papíriparból 43%-os, míg a textil és fémiparból 38–38%-os részesedése volt (Sokcsevits et al., 1993).

A balkáni csoportba az alábbi régiók tartoznak: Ószerbia („Szűkebb Szerbia” azaz Vajdaság nélkül), Montenegró, Macedónia, Bosznia-Hercegovina.

Némi egyszerűsítéssel – azt mondhatjuk, hogy a volt magyar és osztrák területek – kivéve Bosznia-Hercegovinát – alkották az új állam fejlett régióit, míg az összes többi régió fejletlennek, elmaradottnak volt minősíthető. Vaska Géza szerint: „Jugoszlávia kultúrnívóját – értsd fejlettségét (G. L.) – a háború után nyert területeinek köszönheti. Horvátország például egyedül több elemi iskolával csatlakozott, mint amennyi egész Szerbiában volt”.

Véleményünk szerint a belgrádi politikai elit előtt az egységes nemzetgazdaság megteremtésére kétféle megközelítési mód kínálkozott:

1. Az eltérő adottságú régiók gazdasági életét oly módon összehangolni, hogy működésük összjugoszláv érdeket szolgáljon. Azaz minden régió úgy érezze, hogy számára megéri a jugoszláv állam részeként működtetni gazdaságát, mert az számos előnyre jár rá nézve.
2. A nemzetgazdaság működtetésében – akárcsak a politikai mezőben – a szerb nemzeti érdekeket előtérbe helyezni, a többi régió rovására.

Belgrád fentebb vázolt két lehetőség közül a másodikat választotta, és ennek alátámasztására két érvet hozott fel. Egyrészt Szerbiát kárpótlás illeti meg az első világháborúban a délszláv ügyért vállalt sok szenvedéséért, másrészt, ha a háború végén Szerbia erkölcsi és politikai hitelével nem áll a Monarchiához tartozó délszlávok mögé, mint legyőzött hatalom alattvalóinak, súlyos jóvátételeket kellett volna fizetniük. Ezért most – értsd a háború után – ezek a nemzetek (horvátok, szlovének) a „megtakarított” vagy egy részét igazán átengedhetik Szerbiának. Mielőtt továbbmennénk, le kell szögeznünk, hogy a világháború ideje alatt Szerbia veszteségei valóban nagyok voltak. A legóvatosabb becslések szerint is mintegy 300 ezer embert veszített. Más adatok szerint viszont a harcok, járványok és nélkülözések miatt kétszer, sőt háromszor többet, összlakosságának kb. egyötödét. Továbbá a délszláv területeket ért mintegy 20 milliárd frankra becsült háborús károk 2/3 része is Szerbiára esett (Juhász, 1999). Visszatérve az alapkérdésre, megállapíthatjuk, hogy kialakult a „fejlett észak” (Szlovénia, Horvátország, Vajdaság) és a „fejletlen dél” (Ó-Szerbia, Montenegró, Crna-Gora, Montenegró, Macedónia) ellentéte az államon belül, ami különösen két területen mutatkozott meg élesen: egyrészt az egyenlőtlen adóterhekben, a dunai

(durván a Vajdaság), a szávai (Szlovénia) és a drávai (Horvát-Szlavónország) bánságokban lényegesen több adót fizettek, mint magában Szerbiában (lásd a 7. táblázatot).

7. táblázat. Egy lakosra jutó állami egyenesadó összege az egyes bánságokban
(Forrás: A jugoszláviai magyarság helyzete. Budapest, 1941)

A bánság neve	1 lakosra eső egyenese adó dinárban	Országos aránynál	
		tTöbb	Kevesebb
Dunai	164,6	68,0%	
Szávai	116,9	19,3	
Drávai	108,4	10,8%	
Moravai	45,2		52,4%
Vardari	43,2		54,4%
Zetai	42,1		55,5%
Drinai	47,9		49,7%
Verbászi	30,9		66,7%
Tengermelléki	35,5		62,1%
Országos átlag	97,6	–	–

Másrészt itt kell felhívunk a figyelmet a költségvetés egyenlőtlen elosztására a régiók között. A jugoszláv állam költségvetésének 2/3 részét Szerbiában költötték el (állami beruházások, általános kormányzati szolgáltatások biztosítás), miközben a Horvátországban beszedett adónak csak a felét költötték el helyben.

Az egykor osztrák és magyar uralom alatt álló területek, melyek fejlettebbek voltak mint Ó-Szerbia, a két világháború közötti Jugoszlávia számára sok erőforrást szolgáltattak – ipari üzemeket, vasútvonalakat, utakat, kikötőket, bányákat, erdőket, mezőgazdasági termékeket és adóztatható jövedelmeket –, amelyeket a szerbek kizárólagosan saját nemzeti érdekeiknek megfelelően zsákmányoltak ki. Ennek következtében a gazdaság regionális különbségei újabb konfliktusforrássá váltak a jugoszláv államon belül. A fejlettebb régiókban élő szlovének, horvátok, magyarok és németek úgy érezték, hogy a belgrádi kormány gazdaságpolitikája megkárosítja őket a szerbek javára. Ezeket a regionális problémákat az 1929–33-as világgazdasági válság még jobban elmélyítette.

5. Konklúziók

Tanulmányunk bevezető részében úgy fogalmaztunk, hogy az 1918-ban megszülető jugoszláv állam számos, olyan strukturális jellemzővel rendelkezett, melyek eleve megkérdőjelezték az állam hosszú távú életképességét. Áttekintve ezeket a tényezőket az alábbi megállapításokat tesszük:

I. Az állam legsúlyosabb születési hiányossága az volt, hogy nem nemzetállamként, hanem több nemzetiségű államként jött létre.

Az új állam etnikai heterogenitását jól mutatja, hogy a legnagyobb lélekszámú nemzet, a szerbek aránya mindössze 38–39%-os volt. A szerb politikai elit ezen probléma kezelésére két kísérletet tett: Az első kísérlet az állam megalakulásától 1929-ig tartott. Ennek lényege három dologban fogható meg: 1. Megteremtették és hangoztatták a „szerb–horvát” politikai nemzet ideológiáját. 2. Erőteljes közigazgatási centralizációt folytattak és így próbálták elejét venni mindenféle föderációs és autonómista törekvésnek. 3. A szerb politikai elit minden politikai, közigazgatási és katonai pozíciót elfoglalt, sőt a gazdasági erőforrások birtoklásában is megpróbált saját maga javára arányeltolódást elérni.

Ezeket a törekvéseket a jugoszláv állam nem szerb lakói nem fogadták el. Például a horvátok mereven elutasították a „szerb–horvát nemzet” koncepcióját és a centralizációt,

ehelyett a jugoszláv állam föderalizálása és ezen belül a horvát területek autonómiájának kivívására törekedtek.

A második kísérlet: 1929-től a királyi diktatúra keretei között bontakozott ki, Sándor király arra törekedett, hogy megteremtse az egységes jugoszláv nemzetet. Ennek a szándékának a lényege két dologban fogható meg: 1. Ideológia szempontból: a szerbek, a horvátok és a szlovének, illetve az országban élő többi szláv nép egyetlen egységes nemzetet, a jugoszláv nemzetet alkotja. 2. Közigazgatási szempontból: A bánságok határainak olyanféleképpen történő meghúzása, hogy egyrészt a hagyományos történelmi egységeket feldarabolják, másrészt a lehető legtöbb bánságban biztosítsák a szerb többséget.

A szerb politikai elit támogatta ezt a második kísérletet is, mivel a Sándor király-féle jugoszláv retorika mögött továbbra is lehetősége nyílt a szerb nacionalizmus érdekeinek érvényesítésére. Így az egységes jugoszláv nemzet megteremtésére irányuló törekvés kudarcra jutott, a szerbeket, horvátokat, szlovénokat már nem lehetett egységes nemzetté formálni. A két világháború közötti jugoszláv állam politikai szempontból tulajdonképpen centralizált, militarista nagyszerb állam volt. Az államszervező elv nem a nemzeti összetételhez igazodó föderalizmus, hanem a legerősebb nemzet, a szerb hatalmi törekvéseinek szolgálatába állított centralizmus lett.

II. A gazdasági élet regionális különbségei komoly konfliktusforrássá váltak a jugoszláv államon belül.

Az állam uralkodó politikai eliteje – azaz a szerbek – gazdasági téren azzal a kérdéssel szembesültek, hogy képesek-e az állam gazdasági/regionális problémáit kezelni, képesek-e a különféle régiókból egységes államot teremteni. Ezen probléma megoldására elméletileg kétféle megoldás létezett: 1. Az eltérő adottságú régiók gazdasági életét oly módon összehangolni, hogy működésük összjugoszláv érdeket szolgáljon. Azaz minden régió úgy érezze, hogy számára megéri a jugoszláv állam részeként működtetni gazdaságát, mert az számos előnnyel jár rá nézve. 2. A nemzetgazdaság működtetésében – akárcsak a politikai mezőben – a szerb nemzeti érdekeket előtérbe helyezni, a többi régió rovására.

Belgrád fentebb vázolt két lehetőség közül a másodikat választotta, azaz a szerb nemzeti érdekeknek megfelelően kizsákmányolta a fejlettebb régiókat (Gulyás, 2002; Gulyás, 2003).

III. Végső konklúzió:

Jugoszlávia két világháború közötti történelme úgy zárult, hogy a nagyobb etnikai közösségek ellenséges viszonyban álltak egymással, az egységes nemzetgazdaság megteremtése pedig jóformán meg se kezdődött, azaz a szerb politikai elit nem volt képes a strukturális problémák kezelésére. Így ezen megoldatlan problémák – kiegészülve a német nagyhatalmi, törekvésekkel (Jelavich, 1996) – logikus módon vezettek el a jugoszláv állam felbomlásához.

Irodalomjegyzék

- Bajza J. (1929): Jugoszlávia. Magyar Szemle Társaság. Budapest.
- Berend-Ránki (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- Csüllög (2007): Regionális ütközőterek a Délvidéken (a 19–21. századi folyamatok történeti gyökerei) In: Gulyás L.–Gál J. (szerk.): Európai kihívások IV. Nemzetközi tudományos konferencia. Szegedi Tudományegyetem Mérnöki kar, Szeged, 2007. pp. 601–605.
- Gulyás L. (2002): A Vajdaság regionális fejlődése és a jugoszláv állam 1918–1941. A magyar gazdaság az Európai Unió csatlakozás küszöbén. Emlékkötet Balogh Sándor professzor úr 70. születésnapjára. Szeged. 20–27. old.

- Gulyás L. (2003): A Vajdaság helyzetének hosszú távú változásai a jugoszláv államosodási folyamatokban 1918-tól napjainkig. A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs 2003. 82–93. old.
- Gulyás L. (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő. Budapest.
- Gulyás L. (2006): A Délvidék fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. A Délvidék történeti földrajza konferencia. Konferenciakötet. Nyíregyháza. 55–68. old.
- Gulyás L. (2007/a): Vajdaság: Történeti áttekintés. I. m.: Nagy Imre (szerk): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest. 76–149. old.
- Gulyás L. (2007/b): Két történeti régió fejlődésének hosszú távú tendenciái. A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs, 2007. 217–233. old.
- Gulyás L. (2008): Horvátország történeti struktúráváltozásai kezdetektől napjainkig. Mediterrán Világ. 2008/7. szám 163–197. old.
- Hory L.–Borszat M. (1964): Der Kroatische ustasha staat 1941–1945. Stuttgart.
- Illés I. (2002): Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók. Dialóg Campus. Budapest–Pécs.
- Jelavich B. (1996): A Balkán története. Osiris Kiadó. Budapest. 1996.
- Juhász J. (1999): Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó. Budapest.
- Lampe J. (1996): Yugoslavia as a history. Cambridge University Press. Cambridge.
- Lampe R.–Jackson, M. (1976): Balkan economic history. 1505–1950. Cambridge University Press. Cambridge.
- Lane A. (1996): The search for a nation state. I. m. Europe and ethnicity. World War I and contemporary ethnic conflict. Ed. S. Dunn and T.G. Fraser. Routledge. London.
- Kocsis K. (1993): Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- Ormos M. (1974): Merénylet Marseille-ben. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Pándi L. (szerk.) Köztes-Európa 1763–1993. Térképgyűjtemény. Osiris Századvég. Budapest.
- Romsics I. (1998): Nemzet, nemzetiség és állam. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Rónai A. (1993): Közép-Európa Atlasza. Hasonmás kiadás. Szent István Társulat-Püski. Budapest.
- Rothschild (1996): Jugoszlávia története a két világháború között. Studium Füzetek 4. Szeged.
- Sajti E. (szerk.) (1989): Jugoszlávia 1918–1941. Dokumentumok. JATE Társadalomtudományi Kör. Szeged.
- Sokcevičs et al. (1993): Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó. Budapest.
- Süli–Zakar–Csüllög (2003): A regionalizmus történelmi előzményei Magyarországon. In. A terület- és településfejlesztés alapjai. Dialóg-Campus. Budapest–Pécs. 15–46. old.
- Süli–Zakar–Csüllög (2006): A Délvidék helye és szerepe a Kárpát-medence térszerkezetében. In. Kókai Sándor (szerk.): A Délvidék történeti földrajza. Történeti Földrajzi Tanulmányok. Nyíregyháza. 251–274. old.
- Vaska G. (1932): Jugoszlávia. Globus Kiadó. Budapest.
- Szerző nélkül (1941): A jugoszláviai magyarság helyzete. Államtudományi Intézet. Budapest.

DR. PANYOR ÁGOTA:^{*}

A közösségfejlesztés lehetőségei a Kiskőrösi kistérségben

Summary

The Great Depression has his effect felt powerfully on Hungary in our days. I believe that the community development wich one was alredy used on many fields int he world with succes might report the solution in our homeland as well. I will introduce the micro-region of Kiskőrös. The people's living in this area gets out mainly from the agrarian section, fruits, grapes and naturelly the winery. Unfurtunately, by today considerable decline can be observed on that place. I will try to find out the real reasons, according to the community developoments' method I have made a research among the viticulturist int he form of oral asking.

Bevezetés

A tanulmány első részében bemutatásra kerül a Kiskőrösi kistérség, általános betekintő jelleggel és gazdasági szempontból. Majd röviden a „community development”, azaz a közösségfejlesztés, amely a közösségi összetartozás hiányára, és az egyre elmélyülő krízis helyzetre lehet egyik megoldás. Ha az emberek képesek félretenni a nézeteltéréseiket, és saját érdekeik érvényesítése érdekében közösen fellépni, akkor nem csak kistérségekben vagy regionálisan, hanem akár országos szinten is fejlődés, de legalábbis a negatív folyamat megállítása várható. A Kiskőrösi kistérségben is elsőként a térség legfőbb problémáinak felismerése és kezelése áll, továbbá a lehetőségek tárházával való helyes, és fenntartható együttélés.

A munkám célja tehát, hogy feltárjam a kistérségben rejlő lehetőségeket, megismertessem ezek erősségeit, illetve gyenge pontjait. Rámutassak a konkrét területeken megvalósítható közösségfejlesztési területekre, főként a térség borászatainak együttműködésével és a közösségépítés minél szélesebb körű kiterjesztésével.

A Kiskőrösi kistérség bemutatása és gazdasági jellemzői

A Kiskőrösi kistérség Bács-Kiskun megyében, a Kiskunsági-homokhát középső területén helyezkedik el. A kistérség területe 1130 km², Bács-Kiskun megyében a negyedik legnagyobb kiterjedésű. Népessége 58 218 fő, népsűrűsége 51 fő/km². A megye középső területén elhelyezkedő kistérség uralkodó talajtípusai a gyenge termőképességű homok- és réti talajok. A térség kiemelkedő mezőgazdasági növénye a szőlő. Izsák, Csengőd, Kiskőrös, Soltvadkert, Kecel, Császártöltés térségében van az Alföldi Borvidék jelentős, összefüggő területe, s az ország legnagyobb hegyközségei is szintén itt találhatók. A kistérség legfontosabb erőforrása a napfény, mely országosan Bács-Kiskun megyében a legmagasabb, elérheti akár a 2100 órát is évente. A térség másik jellemzője a csapadékszegénység, mindössze 500–580 mm/év. Az utóbbi évek példája azt mutatja, hogy a térség éghajlatát a szárazság és kiszámíthatatlanság jellemzi. Védekezni a gazdaságos és környezetbarát öntözéssel lehet, valamint olyan fajok telepítésével, amelyek jól, vagy jobban tűrik a szélsőséges viszonyokat.

^{*} Főiskolai docens – Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.

A „statisztikai kistérséget” jelenleg 15 település alkotja: Akasztó, Bócsa, Császártöltés, Csengőd, Fülöpszállás, Imrehegy, Izsák, Kaskantyú, Kecel, Kiskőrös, Páhi, Soltszentimre, Soltvadkert, Tabdi és Tázlár. A különleges termőhelyi, a kedvező talaj- és klimatikus adottságok biztosítják a szőlő- gyümölcsstermesztés, a borteherelés környezeti hátteret, ám a fejlődés feltételeinek megteremtéséhez szigorú eredet- és minőségvédelem, valamint közösségi agrármarketing szükséges. Ennek elérése érdekében a térségben számos előre lépés van kilátásban. A három város – melyeket régen csak „aranyháromszöggént” emlegettek – Kecel, Kiskőrös és Soltvadkert, intézkedéseket tettek a térség jó hírnevének a visszaszerzésére.

A közösségfejlesztés (community development)

A közösségfejlesztés egyre szélesebb körben elfogadott, mint az emberek közügyekben való tevékenységét és részvételét fokozó módszer, amely rávilágít a fejletlen, hátrányos és deprivált területek felszín alatt rejtőző problémáira. A célkitűzések között szerepel a közösségek erősítése, az élet minőségének javítása, és minden egyén és közösség számára egyenlő esély biztosítása ahhoz, hogy a társadalmi fejlődés előnyeiből részesedjenek. Hatékonyan egészíti ki a társadalmi, gazdasági és környezeti tervezést, regionális, országos és nemzetközi szinten egyaránt. A közösségek megújulása és fejlesztése különböző formákban történhet, és leginkább a kormány és az emberek közötti együttműködés és párbeszéd minőségétől, valamint a rendelkezésre álló erőforrásoktól függ.

A közösségfejlesztés fókuszában a társadalmi kirekesztettség elleni harcon felül a demokratikus részvétel és önszerveződés fokozása, az egészségügy, a közösség jóléte, a szegénység elleni harc, munkalehetőségek teremtése, a lakáshelyzet és a környezet javítása, a szabadidős tevékenységek valamint a művészetek fejlesztése is fellelhető.

A köztudatban elsősorban települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképeségének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.

A közösségfejlesztési folyamat egy településen a lakosság aktivizálásával kezdődik, majd a problémák felismerésével és azok nyilvánossá tételével folytatódik, melynek során mind többen kapcsolódnak a folyamathoz, és eljutnak a közösségben megfogalmazódó feladatok felismeréséhez, tervezéséhez és közösségi megoldásához. A fentiekből kiderül, hogy az emberek részvételére a kivitelezésben, fokozott hangsúly kerül. Lehetőségük van a környezetükben őket ért negatív hatások „kiküszöbölésére”, amellet, hogy ezzel mások – tehát a közösség – érdekeit nem csorbítják. Napjainkban egyre jobban kibontakozik az igény arra, miszerint semmi mással nem helyettesíthető módon fontos az, hogy helyben szülessenek meg a megoldások, valamint ebben a helyi állampolgárok cselekvően vegyenek részt.

A közösségfejlesztés lényege tehát a lokalításban, a helyi, településszintű vagy regionális cselekvésben és fejlesztésben jelölhető meg.

A közösségfejlesztés fő jellemzői:

- Mint alkalmazási terület: alkalmazza a településszociológia, a településtervezés, a néprajz, az antropológia, a pedagógia, a szociálpszichológia, a jog és a gazdaságtan egyes felismeréseit és módszereit;
- A határterületein lévő főbb szakmák: közművelődés, szociálpolitika, közösségi szociális munka, kommunikáció, felnőttoktatás, településtervezés, településmenedzsment;

- Az eredményeként megjelenő jellemző tevékenység mindaz, amit a lakosság önmaga végez el annak érdekében, hogy önmaga helyzetén segítsen;
- Főbb partnerei: civil szervezetek, önkormányzatok és társulásaik, regionális kutatási központok, a munkaügy és a vállalkozásfejlesztés szervezetei, képzési szervezetek, információs adattárak;
- Kulcsszavak, amik a leginkább jellemzik:
 - közösségfejlesztés, közösségszervezés, közösségi (szociális) munka;
 - közösség, fejlődés, lokálitás, nyilvánosság, információ;
 - helyi fejlesztés, társadalmi tervezés, társadalmi akció, helyi cselekvés, szomszédsági munka, kistérségi és regionális fejlesztés, városfejlesztés, közösségi gazdasági fejlesztés;
- Civil társadalom, önkéntesség, önszervezés, érdekérvényesítés, részvétel, partnerkapcsolatok építése.

A közösségfejlesztés aktivizáló módszerei:

- A helyi önszervező körök mozgalmak kialakítása – pl. párbeszéd körök, helytörténeti, településszépítő, környezetvédő, természetvédő stb. mozgalmak;
- A helyi jelentős személyiségekkel való egyéni és nyilvános, csoportos beszélgetések;
- A helyi emberi erőforrások – tapasztalat, tehetségek és tudás – feltárása és megjelenési formájaként pl. a közösen szerkesztendő „tankatalógus”, helyi orgánus;
- A település humán, természeti és gazdasági erőforrásait felmérő és aktivizáló közösségi felmérés;
- A lakossági cselekvési, fejlesztési tervkészítés;
- A „jövőműhely” módszere;

A helyi lakosok aktivizálása (úgy is mondják: mobilizálása), vagyis megszólítása és bevonása egy közös gondolkodásba, nagyon gyakran már a fejlesztőmunka elején meghatározódnak, ezért az ún. aktivizáló módszerek kifejlesztése, finomítása nem egyszerűen módszertani kérdés, hanem a helyi lakosokkal való együttműködés kulcskérdése is.

A kistérség borászataiban rejlő közösségszervező erő

Kutatómunkánk során helyzetfelmérést végeztünk a Kiskőrösi kistérségben, a borászati ágazatban rejlő, és kiaknázásra váró, mint legfontosabb közösségszervező erő tekintetében. A Kiskőrösi kistérségben élők legfontosabb bevételi forrása a szőlő-bor ágazatból származik. Ennek következtében, tehát a kistérség jelentős része ezzel a növénykultúrával került beültetésre. Azon kívül, hogy a homok a filoxéra ellen védelmet biztosított a szőlőnek, az úgynevezett futóhomokot is – amely a térségre igen jellemző – sikeresen megkötötte.

Rövidtávon, tehát egy esély az itt élők számára a szőlő, hosszú távon akár veszélyeket is rejtget magában. Gondolunk itt arra, hogy az elmúlt néhány évtized alatt a tájon, szinte csak ez a növényfaj termesztése vált elterjedté, más kultúrák, amelyek szintén jól tudnak alkalmazkodni a táj sokszínűségéhez, teljesen háttérbe szorultak. A szocialista piac fentről érkező utasításából kifolyólag, a térség egyhangúan ráállt a szőlőtermesztésre, és csak az utóbbi években kezdtek újra „gyökeret verni” azok a gyümölcsök, amelyeket szintén sikerrel tudnak termelni a tájon. Azonban jellemző kép, hogy a szőlő, barack, szilva, meggy, és még többfajta gyümölcs esetében mind nagyobb mértékben növekszik a hézagok látványa. Minél hamarabbi közösségi összefogás szükséges ennek a folyamatnak a megállításához.

Az embereknek fel kell ismerniük a problémát, ami sokszor éppen az orruk előtt van. Sajnálatos módon sokan nem is akarnak tudomást venni róla, ami pedig még jobban hátráltatja a közösségi összefogást, ha szándékosan nem tudják velük a helyzet reális mivoltát.

A szőlőtermelés szerkezetét tekintve, tapasztalható, hogy sokáig csak az „igénytelenebb” minőségű, tömegtermékként szereplő borok előállítása történt. Ma már ugyan fel lehet fedezni az elmozdulást a minőségi, de inkább újszerű, egyedi borok készítése felé, de ebben még van mit fejlődni. Sokan még mindig a termeléscentrikus piacnak megfelelően termelnek, nem mérik fel a piacot, hogy mi az, amire igény van, azt állítják elő, amit már több évtizede, mert azt akkor is megvették, miért ne vennék meg most is. Ez a negatív hozzáállás erősen hátráltatja a térség fellendülését. Az igaz ugyan, hogy fél évszázadig az emberek hozzászoktak, hogy termeljenek mennyiséget a minőség rovására, és ehhez igazodik majd a piac. Lassan azonban már két évtizede, hogy ezeknek az időknek vége, és a piac az, amihez igazodnia kell, illetve kellene a termelés szerkezetének. Olyan világban élünk, ahol az igények napról napra változnak, aki nem képes gyorsan alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, az gyorsan elvész a versenyben. Meg kell tehát értetni az emberekkel, hogy „nem a piac van értük manapság, hanem ők vannak a piacért”.

A piacok, amelyekre korábban az alacsonyabb minőségű borokat szállították, mára az olasz és amerikai borok hatására beszűkültek, vagy teljesen eltűntek, mivel ezekből az országokból hasonló minőséget olcsóbban hoztak és hoznak a mai napig is folyamatosan be. Nem maradt más hátra, minthogy a terület adottságait és előnyeit, a legnagyobb mértékben kihasználva, kiváló minőséget állítsanak elő. Ehhez azonban elsőként a piacot és annak igényeit kell alaposan megvizsgálni.

A Kiskőrösi kistérség sokszínűségéből adódóan, a talajtípusok is számtalan növénynek kedveznek. Ennek tudatában megállapítható, hogy a térségben sokféle növénykultúra termesztésére, többféle mezőgazdasági ágazat egymás mellett élésére van lehetőség. A szőlő – mint a térség legfontosabb növénye, csak egy a számtalan lehetőség közül, amellyel élhetnek a jövőben. Nagy előnye a térségnek, hogy mivel nem jött létre nagyüzemi gazdálkodás, a földek viszonylag mentesek a szennyezettségtől, így alkalmasak ökotermelésre, amelyre a XXI. században mind nagyobb igény mutatkozik. A szőlő mellett számos egyéb növényfaj is jól érzi magát ezen a területen, és ami további előny, hogy számos gyümölcs, így a meggy, a cseresznye, a barack, akár hetekkel előbb is megéri, így monopolhelyzet alakulhat ki a piacon. Ezek után egyértelmű, hogy nem csupán a szőlő az, amitől a fellendülés várható, azokat a területeket, amelyek a szőlőtermelésre nem a legalkalmasabbak, viszont más, a fent említett fajták közül, jól érzi ott magát, meg kell szabadítani a szőlőtől, és más, a viszonyokhoz legoptimálisabban alkalmazkodó növényvel beültetni. Továbbá azon szőlőfajtákat, amelyek kategóriájukban nem versenyképesek a hegyvidéki szőlőkkel – ilyenek a kék szőlők jelentős része – meg kell szüntetni. A jelenlegi piaci igények, éppen azokat a kisebb, kuriózumszerű tételeket keresi, amelyek az adott tájra jellemzőek, és gazdaságosan, vagy kiváló minőségben csakis kizárólag itt termesztethető. Meg kell tenni a lépéseket egy új, árnyaltabb termékportfólió kialakítására, amelynek a különbözősége megfogható és kifejezhető. Ha mindezek kialakítása megtörtént, akkor meghatározható az a mennyiség, amelyet a piac igényel és még képes felvenni, mert nem a mennyiség az, amely hátráltatja a térséget, hanem a mögötte álló minőség és hírnév, amelyek szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Egyértelmű, hogy a szőlőbor ágazatban nem a termelés az, amit vissza kell venni, hanem a minőség, amelyet fel kell emelni. Nem lehet a jelenlegi, szinte legolcsóbb kategóriával egyenlővé tenni. Fontos ennek elérése, mivel ha a térségnek azon terméke, amelyre a leginkább építenek, a legrosszabb jelzőkkel van illetve, akkor a többi értékét is visszafoghatja. A mennyiségi tényező igen fontos szerepet játszik, hiszen minden cég azt szeretné, ha termékét a lehető legnagyobb volu-

menben tudná értékesíteni. Megfelelő minőség mellett persze ez kivitelezhető, azonban nem megfelelő kategóriáknál, az ellenkező hatást érheti el.

Összességében, a legfontosabb tehát, egy olyan koncepció kialakítása, amelyet a későbbiekben folyamatosan lehet bővíteni. Kell találni egy olyan szempontot, amelyre a koncentráció irányulhat, ez először is a kistérség saját maga megismerése. Fel kell mérni azokat a lehetőségeket, amelyekkel rendelkeznek, és ezeket kihasználva, olyan „brand”-et, márkát kialakítani, amely utánozhatatlan és egyedi. Ez nem csupán egy lehetőséget nyújt a globális piacra való belépésre, hanem oltalmazná is a környékről, a kistérségből kikerülő termékeket.

Következtetések, javaslatok

Jelen cikkben a Kiskőrösi kistérségben megvalósítható közösségfejlesztés lehetőségei kerültek bemutatásra, alapvetően a borágazat tükrében. Egyértelműen láthatjuk azt, hogy az előzőekben tárgyalt tevékenységek, programok nem olyanok, amelyeket a gazdák egyenként, külön-külön meg tudnának valósítani. Ezeket csak közösen, összefogva tudják hatékonyan véghezvinni, miután pontosan tudatában vannak, pontosan mit is kell tenniük a térség, és egyben a saját életük jobbá tétele érdekében.

Bizonyos nagyságú területen (amikorán ez megvalósítható) megtörténhet az összefogás, az embereknek fel kell ismerniük, hogy csak közösen képesek az akadályokat leküzdeni. Fel kell mérniük, hogy melyek azok a lehetőségek, amelyekben felülmúlhatatlanok. Miután ez megtörténik, erre a koncepcióra lehet építeni. Saját márkajelzéssel ellátott termékeket termelni, amelyeket az idők során folyamatosan tökéletesíteni szükséges. A Kiskőrösi kistérség esetében ez az előny a gyümölcs, főként a szőlőtermesztés és a feldolgozás. Ebben rejlik a lehetőség az összefogásra és a fellendülésre.

Irodalomjegyzék

- Charlie McConell* (1993): Közösségfejlesztés. Parola 1993. (2) pp.1.
Köles S. (1999): A közép-kelet európai piramis és a vidéki közösségfejlesztés szerepe. A falu 2. szám pp. 39–41.
Mészáros Zsuzsa (1999): A Felső-Kiskunsági térségi közösségfejlesztési folyamat Közösségfejlesztők Egyesülete 1999.
Valkó B. (2004): Gömöri közösségfejlesztés. Magyar mezőgazdaság 34. szám pp. 36.
Varga A. Tamás–Vercseg Ilona (2001): Közösségfejlesztés Magyar Művelődési Intézet, Budapest.

DR. VINCZE-LENDVAI EDINA PHD*–DR. HABIL. GULYÁS LÁSZLÓ PHD:** A spin-off cégek szerepe Szeged város gazdasági életében

Summary

The spin-off enterprises are the connection between the university and the market. The one of them, the VOLVO, was founded in 1920. The number of spin-off enterprises has grown since the eighties, primarily in the USA. In our days there are about 3500 firms. We have not any information about the situation in Hungary, but we know that in Szeged there are 36 spin-off enterprises.

In our work we presented the BIOPOLISZ Innovation Services Ltd., and its programme. After it we analysed the BIOPOLISZ's spin-off firms.

Key words: spin-off, innovation, BIOPOLISZ Ltd, Szeged

Bevezetés

A kutatási eredmények piaci hasznosításának egyik kézenfekvő lehetősége az egyetem és/vagy kutatóhely falain belül kidolgozott eljárások, illetve kifejlesztett technológiák önálló vállalkozás keretében történő hasznosítása. Így születnek meg az ún. *spin-off cégek*.

Jelen tanulmány *első fejezetében* a szakirodalom alapján bemutatjuk a spin-off cégek főbb jellemzőit és működését a nagyvilágban.

Tanulmányunk *második fejezetében* áttekintjük a spin-off cégek Szegeden történő megjelenése szempontjából úttörő BIOPOLISZ Kft. 2003 és 2008 közötti tevékenységét.

Tanulmányunk *harmadik fejezetében* a BIOPOLISZ program rövid bemutatása után megvizsgáltuk az ezen programhoz köthető spin-off cégek tevékenységét.

Tanulmányunk *negyedik fejezetében* a spin-off cégek szegedi megjelenésével kapcsolatos kutatásaink konklúzióit vonjuk le.

Itt jegyezzük meg, hogy amikor a szegedi spin-off cégekről írunk, mindig előjön a BIOPOLISZ fogalma. Jelentősen bonyolítja a kérdéskört, hogy ezt az elnevezést párhuzamosan több dologra/fogalomra is használják. A városmarketingesek magát Szeged városát nevezik BIOPOLISZnak, mások csak magát a programot nevezik így, ráadásul létezik a BIOPOLISZ Kft., amit az egyetem, a kutatóintézet és a város összefogással hozott létre a technológiai transzfer érdekében. Ezért minden egyes alfejezetben külön kitérünk arra, hogy éppen melyik BIOPOLISZ fogalmat használjuk.

1. A spin-off cégek jellemzői és fejlődésük tendenciái

Bár a spin-off cég elnevezés csak az elmúlt néhány évben került be a magyar köztudatba, maga a cég-forma nem új, hiszen a jól ismert Volvo autógyárat egy svéd golyóscsapágy üzem, az SFK spin-off cégeként hozták létre, az 1920-as években (Buzás, 2004).

A pontos meghatározásra igen sok megközelítést találhatunk a szakirodalomban, közülük először az OECD ajánlását emeljük ki, mely szerint a spin-off vállalkozások olyan vállalatok, amelyekre az alábbi feltételek közül legalább egy teljesül:

* Főiskolai docens – Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.

** Egyetemi docens – Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.

- Közfinszírozású intézmény /egyetem alkalmazottja hozta létre,
- Technológiáját – licence eljárással közfinszírozású intézménytől/egyetemtől vette át;
- Közfinszírozású kutatócég alapította;
- Egyetem/ nemzeti kutatólaboratórium tökerészesedéssel vesz részt benne (Kleinheincz, 2002).

A Mi-Mi internetes Tudástár szerint: „felsőoktatási intézményekből, közfinszírozású kutatóhelyekről kiváló technológia-intenzív vállalkozások gyűjtőneve” (www.mimi.hu).

Meg kell említeni még *A kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról szóló 2004. évi CXXXIV. törvény* meghatározását is, mely szerint a spin-off cég nem más, mint „hasznosító vállalkozás” (Molnár, 2008).

A spin-off cégeket – alapítójuk szerint – két nagy csoportba sorolhatjuk: az egyik a magánszemélyek által létrehozott vállalkozások, a másik csoportnak pedig azokat tekinthetjük, amelyeket egy anyavállalat hozott létre, annak érdekében, hogy egy adott tevékenységétől „megszabaduljon” (Buzás, 2004).

Az elmúlt évtizedekben szinte valamennyi OECD országban megnőtt a spin-off cégek száma, különösen az Egyesült Államokban, Németországban, Franciaországban, illetve Nagy-Britanniában (Kleinheincz, 2008).

A magyarországi helyzetet jól jellemzi az alábbi összehasonlítás: míg az Egyesült Államokban kb. 3500 spin-off cég jött létre, addig hazánkban az 1990-es években ugyan megalakult néhány kisebb-nagyobb cég, de egy idő után ez a folyamat lelassult (Molnár, 2008). Kanadában, a University of Alberta már 1995-ben annyi spin-off vállalkozással volt kapcsolatban, mint a Szegedi Tudományegyetem 2007-ben (www.enterpriseurope.hu).

A BIOPOLISZ Kft. által 2008-ban készített jelentés 36 szegedi tudásintenzív vállalkozásról számol be (BIOPOLISZ, 2008). A magyarországi helyzetről konkrét számadat nem áll rendelkezésünkre.

2. A BIOPOLISZ Kft. bemutatása

2.1. A BIOPOLISZ Kft. születése

Szeged város 2002 őszén megválasztott új polgármestere – Botka László – úgy gondolta, hogy az 1993-ban megszületett városfejlesztési tervet – ami tíz év alatt teljesen elavult – teljesen át kell dolgozni. Az átdolgozás során a felkért szakértők arra az álláspontra helyezkedtek, hogy Szeged hosszú távú fejlesztési stratégiáját három tényezőre érdemes építeni (Eller, 2007):

1. A Szegedi Egyetemhez kötődő tudásalapú gazdaság, az innováció.
2. A logisztika, azaz Szeged földrajzi fekvéséből, helyzetéből (határmentiség, transz-európai közlekedési folyosók, repülőtér, etc.) adódó közlekedési és szállítási lehetőségek kihasználása.
3. A turizmus, mivel Szeged bizonyos szegmensei – Tisza folyó, termálvíz, Szabadtéri Játékok és egyéb kulturális események – komoly vonzerőt gyakorolhatnak.

Itt jegyezzük meg, hogy jelen tanulmányban terjedelmi keretek miatt a fenti három tényező közül csak az elsővel foglalkozunk.

A tudásalapú gazdaság szegedi kiépítéséhez, fejlesztéséhez a polgármester partnert talált Dudits Dénes professzor – a Szegedi Biológiai Központ (SZBK) főigazgatója – személyében. Dudits abból indult ki, hogy Szegeden nincs olyan csúcstechnológiai ipar, amely munkahelyeket adna elsősorban azoknak a fiataloknak, akik az egyetemről kiáramlanak. Ezért meg kell teremteni a feltételeit egy biotechnológiai, élelmiszeripari, gyógyszeripari csúcstechnológiával foglalkozó iparágnak (Eller, 2007).

Szeged város polgármestere elfogadta ezt az érvelést és a városfejlesztés egyik prioritásává tette a tudásalapú ipar megteremtését. Amikor a szakértők elkezdték fölmérni, hogy miként lehetne ezen az úton elindulni, rögtön kiderült, hogy se az egyetemen, se a kutatóintézetekben nincs technológiatranszfer, és abszolút spontán módon megy a kutatási eredmények hasznosítása. Azaz Szegeden teljesen hiányoznak az olyan cégek, amelyeket spin-off-nak neveznek. Ezért úgy döntöttek, hogy mindenekelőtt ennek intézményesítését fogják megoldani. 2003 őszén a Szegedi Tudományegyetem, a Szegedi Akadémiai Bizottság, az MTA Szegedi Biológia Központja, a Bay Zoltán Intézet, a Gabonatermesztési Kutató Kht. és Szeged Város Önkormányzata létrehozta a Szeged-BIOPOLISZ Élettudományi Konzorciumot (www.biopolisz.hu).

Az alapító okirat aláírásával a létrehozók azt vállalták, hogy az élettudományok oktatása során kiemelten törekednek a géntechnológiai, a genomikai, a molekuláris sejt- és fejlődésbiológiai, bioinformatikai tudásszint növelésére, beépítve ezeket az ismereteket az orvosi, élelmiszer-tudományi, környezetvédelmi programokba. Figyelemmel kísérik a konzorcium hatósugarában folyó kutatási tevékenységeket. A konzorcium tagjai részt vesznek új intézmények kialakításában, hatékony technológiatranszfer rendszerek kidolgozásában, működtetésében, egy szegedi szellemi termékek hasznosításában érdekelt bioinnovációs központ létrehozásában, közreműködnek a csúcstechnológiára épülő bioipar megteremtésében.

A következő lépésként – szintén 2003 őszén – a konzorcium tagjai életre hívták a BIOPOLISZ Kft.-t azzal a feladattal, hogy a szegedi kutatóintézetekben létrejött szellemi alkotások piaci értékesítésével és az ipari fejlesztési igények közvetítésével foglalkozzék. Ez azt jelentette, hogy az Élettudományi Konzorcium tagjai a hasznosítandó szellemi termékek menedzselését a BIOPOLISZ Kft.-re bízta. A kft. fő tevékenysége az ún. technológia menedzsment, azaz a kutatók által megalkotott szellemi termékekben rejlő lehetőségek felmérése, gyakorlati hasznosításuk elősegítése.

2.2. A BIOPOLISZ Kft. eddigi eredményei

2008 áprilisában a BIOPOLISZ Kft. igazgatója, Molnár István, egy interjúban (Szabó, 2008) úgy nyilatkozott, hogy megalakulásuk óta, azaz az eltelt 5 év alatt 50 szabadalmat és 21 spin-off céget menedzseltek. A találmányok közül négy került termékközzeli állapotba. „Ebben a játéktérben ez reális eredmény” – mondta Molnár István, aki úgy véli, hosszú évekbe, sokszor több mint egy évtizedbe kerül, mire egy kisvállalkozás találmányából piacképes termék lesz.

A BIOPOLISZ szellemi atyja, Dudits Dénes, a Molnár István által felsorolt eredményekről azt mondta, hogy az előrehaladás a kedvezőtlen gazdasági és pályázási körülmények miatt szerényebb volt, mint remélték (Szabó, 2008).

További pozitív eredményként még megemlítette, hogy bővültek az élettudományi kutatási és fejlesztési kapacitások, felépült az egyetem új biológiai épülete és megalakult a Neurobiológiai Tudásközpont.

3. BIOPOLISZ program

3.1. A BIOPOLISZ program főbb jellemzői

2005-ben a kormány meghirdette a pólusváros koncepciót. Ennek lényege, hogy Budapesten és hét vidéki nagyvárosban – Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, Veszprém – EU-pénzek bevonásával egy-egy kiemelt szektort fejlesztenének. Ezen

szektor húzná magával az adott térség gazdaságát, illetve egy-egy pólusváros az adott szakterületen nemzetközi szintre próbálna meg feltörni, és ily módon járulna hozzá a magyar gazdaság versenyképességének növeléséhez.

Szeged város 2006-ban újraválasztott polgármestere – Botka László – az általa 2003-ban elindított **BIOPOLISZ irányt** emelte át a pólusprogramba. Azaz Szeged mint pólus város kiemelt szektoraként az egészségipart és a biotechnológiát nevezték meg. A polgármester által felkért szakértők 2006-ban formába öntötték a **BIOPOLISZ-programot**, amely Szeged biotechnológia-orientált adottságaiból kiindulva három egymással összefüggő fejlesztési területet nevezett meg (www.szegedcity.hu):

1. **Egészségipari-orvosi (piros) biotechnológia**, amely a gyógyszeripari kutatás-fejlesztés, az egészséghez és a gyógyáshoz köthető biotechnológiai fejlesztések, a biokompatibilis anyagokkal kapcsolatos tudományok és fejlesztések, továbbá a diagnosztikai fejlesztések (high-tech laboratóriumi és klinikai eszközök és készülékek, pl. képpalkotó technikák) mentén kíván magas fokú fejlődést megvalósítani.
2. **Ipari-környezetvédelmi (fehér) biotechnológia**, amely környezettechnológiai, ezen belül a hulladékkezeléssel és -gazdálkodással kapcsolatos alkalmazásorientált problémák kezelésére, környezeti monitoring rendszerek fejlesztésére és a megújuló energiaforrások környezettudatos hasznosítására, illetve mindezek informatikai kezelhetőségének területeire próbál iparközpontú fejlesztési potenciált kiépíteni.
3. **Bioipari-agrár (zöld) biotechnológia**, amely a növényi biotechnológia mezőgazdasági és gyógyszeripari hasznosítása, energetikai célú biomassa és megújuló energiaforrások termelése, a veszélyes hulladékok ártalmatlanítása, továbbá modern molekuláris diagnosztikai eljárások és eszközök, biokonverziós eljárások vegyipari hasznosítása területein próbál meg növekedési potenciált elérni.

Terjedelmi korlátaink miatt a fenti három részterületből csak az egészségipari-orvosi biotechnológia területére koncentrálunk tanulmányunk további részeiben. A BIOPOLISZ program egészségipari-orvosi része az alábbi részprogramokat fogalmazta meg:

- a) Szegedi Egészségügyi Központ: A Központ az integrált, korszerű és gazdaságosan működtethető egészségügyi ellátó és szolgáltató rendszer infrastrukturális alapjait, regionális klinikai központot teremt meg.
- b) Szegedi Egészségipari Tudományos Park: A Park elsődleges célja a külső, az egészségipar területén működő vállalatok, illetve azok egyes egységeinek betelepítése a BIOPOLISZba. A Park kialakítási területe a Szegedi Egészségügyi Központ közvetlen környezete, összekapcsolva a tudományos fejlesztő és szolgáltató tevékenység-ellátást az ipari kutatási, fejlesztési tevékenységekkel.
- c) Dél-alföldi Neurobiológiai Tudásközpont továbbfejlesztése (www.u-szeged.hu). A 2004-ben 12 vállalat és több egyetemi részleg közreműködésével megalakult központ célja olyan terápiás célú idegrendszeri kutatások megvalósítása, amelyek a betegségek kialakulását és lefolyását meghatározó célmolekuláktól az integrált idegrendszeri működésig lehetőséget ad arra, hogy eredményként adott esetben preklinikai vizsgálatokon tesztelt vezérmolekulák és piacépítő diagnosztikai módszerek jöjjenek létre.
- d) Egészségipari Inkubációs Program: A Program célja az Egyetemen, illetve a BIOPOLISZ területén szerveződő spin-off/start up cégek indulásához szükséges teljes infrastruktúra és üzleti szolgáltatások biztosítása, egyben a tudományos kutatás és az ipari alkalmazás közötti rés kitöltése érdekében a vállalkozói aktivitás megteremtése.

3.2. Spin-off cégek Szegeden

Témánk szempontjából a d)-vel jelzett spin-off/start up cégek a fontosak, nézzük meg, hogy Szegeden milyen spin-off cégek alakultak meg az utóbbi években és ezek milyen tevékenységeket folytatnak.

A BIOPOLISZ Kft. munkatársaitól kapott anyag (BIOPOLISZ, 2009) és a honlapjuk (www.biopolisz.hu) alapján az alábbi cégeket emelhetjük ki (1. táblázat).

1. táblázat. A Dél-alföldi régió innovatív vállalatai – biológiai, gyógyszerészeti és orvostudományok

A cég neve	Alapítás éve	Fő tevékenysége
Planta Cosmetix Kft.	2007.	A bőr regenerációját elősegítő kozmetikai készítmények
Proloxin Kutatás-Fejlesztési és Szolgáltató Kft.	2005.	Biotechnológiai kutatás, fejlesztés
Pharmacoldea Kft.	Nincs adat	Alzheimer-kór, Parkinson-kór 2-es típusú cukorbetegség megelőzése, illetve gyógyítása
Szilák Labor Bioinformatikai és Molekulatervező Kft.	Nincs adat	Biológiai hatással bíró biopolimerek tervezése
Goodwill Pharma Orvos és Gyógyszertudományi Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.	1997.	Gyógyszerismertetés, teljes körű marketing-szolgáltatás, márká- és gyártóképviselő
LipidArt Kft.	2007.	Új típusú gyógyszerek felfedezése innovatív gyógyszerfejlesztési platform segítségével
Rhinolight	Nincs adat	A szénanátha kezelésére szolgáló fájdalommentes fényterápia
Rytmion	2004.	A hirtelen halál és egyes szívritmus-zavarok kutatása, megelőzése
Traumart Kft.	Nincs adat	Problémás csonttörések esetében segíti a műtéti tervezést
T-sejt Orvosdiagnosztikai, Kutatás-fejlesztési kereskedelmi és Szolgáltató Kft.	2001.	Hematopatológiai és tumorpatológiai centrumként működik
Zipper Orvos- és Gyógyszertudományi Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.	1998.	Gyógyszerfejlesztési és gyógyszergyártási profilú vállalatok számára nyújt szolgáltatásokat

Ezen cégek mellett természetesen még mások is léteznek a Dél-alföldi régióban, de azok szakterületei nem az általunk vizsgált területekhez tartoznak.

4. Konklúziók

Kutatásunk arra irányult, hogy megvizsgáljuk a Szegeden megjelenő spin-off cégek tevékenységét. Ennek során az alábbi eredményekre jutottunk:

- Tanulmányunk *harmadik fejezetében* áttekintettük a BIOPOLISZ Kft. 2003 és 2008 közötti tevékenységét. A mérleg: 5 év alatt 4 termék. Ez valójában nem tekinthető igazi sikertörténetnek.
- Tanulmányunk *negyedik fejezetében* a BIOPOLISZ program rövid bemutatása után megvizsgáltuk az ezen programhoz köthető spin-off cégeket. Vizsgálatunk az alábbi fellelhető eredményt hozta: Egyrészt az a tény, hogy Szegeden 36 spin-off cég alakult meg

nagy eredmény. Ahhoz képest különösen, hogy az egyetemi/akadémiai kutatók vállalkozási szabadságát mindössze két éve biztosítja a törvény (www.europeanspinoff.com). Viszont a szakirodalom szerint ahhoz, hogy egy városban a tudásipar sikeresen működjék egy bizonyos mennyiségű „kritikus tömegre”, azaz elegendő számú életképes spin-off cégre van szükség. Nemzetközi tapasztalatok szerint körülbelül 70–80 ilyen vállalkozásnak kell működnie egy adott területen belül, hogy ezekből kinőhessék a tudásalapú ipar. Szeged a maga 36 spin-off cégével még messze van ettől a kritikus tömegtől.

Összefoglalva kutatásaink eredményét: A helyzetet úgy értékelhetjük, hogy Szegeden nehézkesen, akadozva történik meg a kutatási eredmények iparba történő visszajuttatása.

5. Köszönetnyilvánítás

Ezúton köszönjük Molnár Istvánnak, a BIOPOLISZ Kft. ügyvezető igazgatójának, hogy a tanulmány megírásához szükséges anyagokat a rendelkezésünkre bocsátotta, valamint Kiri Marietta projektmenedzsernek, hogy segítette munkánkat.

Felhasznált irodalom

- BIOPOLISZ Kft.* (2008): Elemzés a Genomikai Innovációs Központ projekt előkészítése kapcsán a szegedi tudásintenzív vállalkozások körében végzett igényfelmérés eredményeiről. Jelentés.
- BIOPOLISZ Kft.* (2009): Belső anyag
- Buzás Norbert* (2004): A vállalkozói szellem szerepe a spin-off cégek alapításában. In: Czagány L.–Garai L.(szerk.): A szociális identitás, az információ és a piac. SZTE-GTK Közleményei. JATE Press. Szeged. 257–266. pp.
- Eller Erzsébet* (2007): A szegedi BIOPOLISZ. Piac és Profit 2007/4. szám 46–49. pp
- Fazekas József et al.* (1996): Térségfejlesztés kezdeményezések kézikönyve I–III. Kiadja USDOL Hungary Gyors Reagálású Project
- Ferdinándy Péter*: Spin-off vállalkozások menedzsmentje. http://www.enterpriseurope.hu/uploads/SpinOffVallManagement_2009ITD.pdf letöltve: 2009. augusztus 11.
- Kleinheincz Ferenc* (2002): Spin-off vállalkozások, avagy: barátkozunk egy új megnevezéssel. Ipari szemle 4. szám
- Molnár István* (2008): Szellemi tulajdon menedzsment és technológia-transzfer. InnovAID Innovációs és Gazdasági Tanácsadó Kft., Kecskemét.
- Szabó C. Szilárd* (2008): BIOPOLISZ. Öt esztendő négy termék. Délmagyarország. 2008. április. 26. 3. old.

Internetes források:

- A BIOPOLISZ Kft honlapja: www.biopolisz.hu
- A Magyar Spin-off Vállalkozások Szövetségének honlapja: www.europeanspinoff.com
- A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapja: www.nfu.hu
- A Szegedi Biológiai Központ honlapja: www.szbk.u-szeged.hu
- Szeged Város Önkormányzatának honlapja: www.szegedcity.hu
- A Mi-Mi, az útmutató tudástár honlapja: www.mimi.hu

DR. VINCZE-LENDVAI EDINA PHD.*

Balatonszárszó marketing szempontú vizsgálata

Summary

Near the Lake Balaton there are a lot of little or bigger villages. I chose one of their numbers: Balatonszárszó, to make a marketing analysis. First I made a secondary research, and then I made an interview with the mayor of the township. On the basis of these results I made a SWOT-analysis of Balatonszárszó. The main establishment are: the developing village is a perfect summer resort for people who like a peaceful, quiet place.

Keywords: settlement, marketing, development, SWOT-analysis.

1. Bevezetés

A Balaton körül számtalan kisebb-nagyobb település található. Közülük jó néhány neve szinte mindenkinek ismerősen cseng: Siófok (Aranypart), Balatonfüred (Anna bál), Tihany (Apátság), Badacsony (Badacsonyi Szürkebarát), csak hogy néhány példát említsek. Van olyan helyek is, amelyeket nem olyan gyakran emlegetnek a Balatonnal kapcsolatban, de ha meghalljuk, rögtön felidézünk egy-két emléket velük kapcsolatban. Ilyen például Balatonszárszó is. Van, aki József Attilára, van, aki a Soli Deo Gloria Szövetségre, illetve az 1943-as szárszói találkozóra asszociál e község neve hallatán.

Az elmúlt 8 évben szinte minden nyáron Balatonszárszón töltöttem 2–3 hetet, így alkalmam volt megismerni ezt a hangulatos kis balatoni falut. Láttam, hogyan szépül, fejlődik, így nem véletlen, hogy ezen értekezés vizsgálatának tárgyául választottam.

A tanulmányban bemutatom a község legfontosabb múltbeli eseményeit, történéseit, ismeretemet a jelenlegi helyzetét, valamint az általam megismert információk segítségével SWOT-elemzést készítek.

2. A marketing szerepe a településeknél

A régió- és településmarketingnek – mely a múlt század második felében alakult ki –, a szakirodalmakban többféle definícióját, értelmezését találtam meg. Mészáros (1997) fejlődésnek, Kozma (1995) módszernek, míg László (1998) eszköznek tekinti. Piskóti et al. (2002) szerint bármelyik definíciót is fogadjuk el, a régió és településmarketing feladata a terület versenyképességének, előnyeinek, vonzerejének feltárása, ezek megvalósításának elősegítése, valamint kommunikálása a gazdasági, fejlesztési célok elérése érdekében.

Ha marketingről beszélünk, akkor kell, hogy legyen termékünk, amit el szeretnénk adni, és vevőnk is, aki ezt meg szeretné vásárolni. Vevőknek tekinthetjük a helyi lakosságot, az üzleti élet szereplőit, valamint a turistákat (László, 1998). A termék pedig nem más, mint maga a terület (település, város, falu), mely sokkal komplexebb, mint egy hagyományos árucikk, hiszen ebben az esetben együtt kell értékesíteni a tájat és az épített környezetet. Ahhoz hogy a termékünket értékesíteni tudjuk a vevőink számára, marketingstratégiára van szükségünk. Ezt alapozhatjuk meg az alábbi 3 fő lépéssel:

1. Belső és külső környezeti elemzés,
2. Szegmentálás,
3. Reklámtevékenység (Kovács, 2001).

* Főiskolai docens – Szegedi Tudományegyetem Mémőki Kar.

3. Anyag és módszer

Munkám során elsősorban szekunder kutatást végeztem. A szakirodalom idevágó fejezeteinek áttanulmányozása után kezdtem hozzá a település marketing szemléletű vizsgálatához. A Balatonszárszó múltjáról szóló anyagok nagy részét egy igen alapos gyűjtőmunkára épített helyi kiadványban találtam meg. Emellett kutatást végeztem a falu könyvtárában is. A nyomtatott források mellett az Interneten fellelhető információkat is igénybe vettem. A jelen helyzet bemutatásában nagy segítségemre volt Dr. Méhes László, a település polgármestere, akivel mélyinterjút készítettem.

4. Balatonszárszó régmúltja

A község régi elnevezése: Szárazaszó – az „aszó” jelentése völgy –, azaz száraz völgy volt. A török hódoltság idején már Szársó néven illetik, a XIX. századi térképeken pedig Szárszó néven szerepel. 1922-ben kapta meg a Balaton előtagot (Reöthy, 1990a).

A régészeti kutatások során feltárt leletek alapján megállapítható, hogy a településen az újkőkorból (neolitikumból) már volt ember, s a késői rézkorban, i. e. 2100 körül már megindult az élet (Sági-Cséby, 1990.).

Az M7-es autópálya építését megelőző vizsgálatok (2001-ben) egy török kori falu maradványait, valamint egy, a XIII. században épült templom alapfalait, illetve a közelébe temetettek sírjait tárták fel (www.balatonszarszo.hu [a]).

Nagyot ugorva az időben: a két világháború az itt élő lakosságot sem kímélte. Az I. világháborús hősi halottak névsora 50, míg a II. 34 elesett katona nevét tartalmazza. A deportáltakkal együtt összesen kb. 120–130 ember halt meg – tűnt el az akkoriban 1500 fős faluból. A földosztás után a tanácsok megalakulása következett. 1950–75 között Szárszó önálló tanácsként működött, majd összevonások következtek. 1975-ben Szárszó, Szemes és Öszöd, illetve két év múlva a környező kis falvakkal (Kötcse, Szólád, Nagycsepely, Teleki) együtt egy tanácselnök alá tartoztak. Ebből a korszakból említésre méltó eset az új Tanácsháza megépítése, amelyet 1982-ben adtak át, valamint a „Településfejlesztési és tisztasági verseny” I. díjának elnyerése, ami egyúttal 350 000 Ft pénzjutalmat is jelentett (Reöthy, 1990b).

5. Balatonszárszó nevezetes, irodalmi-történelmi vonatkozású eseményei

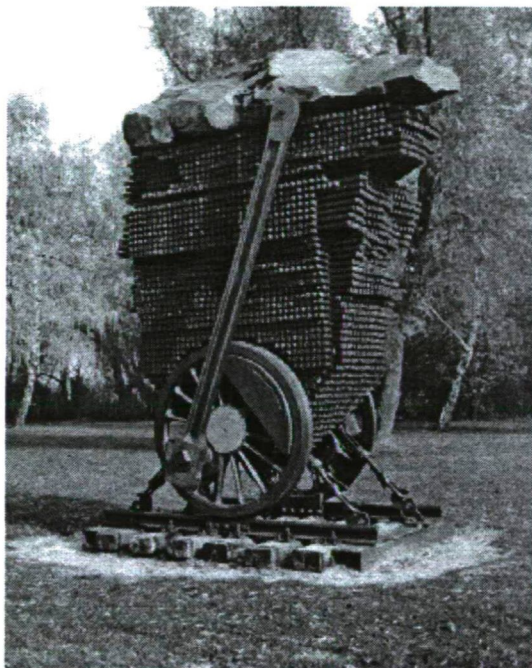
Amint a „Bevezetőben” is említettem, Balatonszárszó nevééről három fontos eseményre is asszociálhatunk: József Attilára, a református egyház Soli Deo Gloria Szövetségére, illetve az 1943-as szárszói találkozóra. Az alábbiakban ezen irodalmi-történelmi eseteket mutatom be.

5.1. József Attila

József Attila (1905–1937) neve szinte mindenkinek eszébe jut Balatonszárszó kapcsán, hiszen december 3-án ebben a községben lelta a költő a halálát. A már régóta orvosi segítségre szoruló József Attila egészségi állapotán tovább rontott Kozmutza Flóra iránt érzett viszonzatlan szerelme. A szanatóriumi kezelés sem segített már rajta, így 1937. november 4-én Balatonszárszóra került, ahol a nővérei, Eta és Jolán gondoskodtak róla. A végzetes este előtti napon meglátogatták őt barátai, pályatársai, akik állás reményével kecsegtették a költőt. Másnap délelőtt leveleket írt barátainak, szerelmének, orvosának. A 19.35-kor indu-

ló 1284. számú tehervonat – amely halálra gázolta – nem volt benne a menetrendben, így a mai napig nem tisztázott a véletlen baleset – vagy öngyilkosság kérdése. A költőt először Balatonszárszón temették el, majd 1942-ben a Kerepesi temetőben, Budapesten (Balogh, 1970; N. Horváth, 1980, www.wikipedia.hu [a], www.wikipedia.hu [b]).

Szárszón a költő nevét viseli az Emlékmúzeum, az általános iskola, a művelődési ház és a könyvtár. Tiszteletére, halálának 70. évfordulóján rendezték meg először a Zenés Vers Hete rendezvényt – amelyet azóta is minden évben megtartanak. Az 1947-ben felavatott szobrát már megrongálták, jelenleg az iskola udvarán áll egy, melyet Tar István készített. Emellett a községben, a Balaton partján található az Ortutay Tamás által készített, 1996-ban felavatott Emlékmű (1. ábra), melynek különlegessége, hogy egy vasúti síndarabon álló stilizált vagonon olvashatók a költő versei (Balom, 2008). A polgármester úr úgy véli, a Zenés Vers Hete lehetne egy kiindulópont a nagyközség számára, amely segítségével kitűnhetne a többi, Balaton környéki település közül. Ez azonban csak akkor valósulhat meg, ha az országos média is felfigyel rá (Méhész, 2009).

1. ábra. Ortutay Tamás József Attila emlékműve (Forrás: www.szoborlap.hu)

5.2. A Soli Deo Gloria (SDG) Szövetség

A református egyház 1921-es balatonkiliti találkozójának nagy alakja volt Töltéssy Zoltán. Az ő javaslata volt egy református szellemű diákszövetség létrehozása. A társulás elnevezése, a Soli Deo Gloria, nem más, mint Kálvin jelmondata, a reformáció helvét ágának egyik alaptétele. Jelentése: Egyedül Istené a Dicsőség. Elsősorban teológusok, egyetemi hallgatók lehettek a tagjai, majd középiskolásokra is kiterjedt a munkájuk. Országszerte hoztak létre olyan intézményeket, alapítványokat, amelyek a tehetséges, de szegény diákok tanulását segítették elő. 1928-ban vásárolták meg a szárszói Nefelejts villát, a hozzá tartozó nadrágszíj parcellával együtt, majd tovább bővítették a területet, ami a '40-es években már ötholdas üdülőteleppé nőtt ki magát. Lehetővé vált a diákok számára az olcsó nyara-

lás. A biblíamagyarázatok hallgatása, a zsoltárok éneklése mellett természetesen volt lehetőség játékra, fürdőzésre, kirándulásra is. Emellett nyaranta előadás-sorozatot, konferenciákat tartottak, ahol számos író, tudós, közéleti személyiség fejtette ki gondolatait. Az 1950-ben az SDG Szövetség – a többi hasonló jellegű egyesülethez hasonlóan megszűnt. Az épületet államosították, a SZOT rendelkezett vele. 1952-ben a Földművelésügyi Minisztérium és az Állami Egyházügyi Hivatal képviselői leltárba vették a telephelyet, ami egyúttal a konferenciahely megszűnését is jelentette. Jelenleg a régi „Telep” helyén áll a 2004-ben átadott SDG Református konferenciaközpont (Balom, 2008; Magyar Nagylexikon, 2003, www.sdgszarszo.hu [a], www.wikipedia.hu [b]). Méhész (2009) szerint ma Magyarországon igen kevesen ismerik a Soli Deo Gloria Szövetséget, amelynek elsősorban az lehet az oka, hogy a mindenkor Kormány politikai színezetet lát benne, így nem tartja fontosnak, hogy ismertté váljon a lakosság körében.

5.3. Az 1943-as szárszói találkozó

1943. augusztus 23. és 29. között zajlott le a leghíresebb SDG konferenciára, melyet a diákszövetség mellett a Magyar Élet Kiadó (Püski Sándor vezetésével) könyvbarátainak társasága is szervezett. A rendezvényen 500–600 fő vett részt: a diákok mellett a paraszti származású és iparos fiatalok is jelen voltak. Az előadásokat elsősorban a népi írók, valamint a baloldali értelmiségiek tartották. Mindenki szabadon elmondhatta nézeteit, ez adta a konferencia igazi jelentőségét. Néhány ismertebb név az előadók közül: Németh László, Erdei Ferenc, Kodolányi János, Karácsony Sándor, Darvas József. Bár az előadásokról nem készült jegyzőkönyv, gyakran tudósított róla a korabeli sajtó, így az ország minden területére eljutott a híre. A találkozó után az SDG Szövetség munkája még jelentősebb lett az ellenállásban.

Az 1943-as találkozóról sokáig nem lehetett beszélni. A politikai-társadalmi légkör megváltozása tette lehetővé, hogy megemlékezzenek erről a jelentős eseményről. 1973-ban, a 30. évfordulón emléktáblát, majd 2000-ben emlékművet avattak a találkozó tiszteletére. Emellett minden évben kétszer, ősszel és tavasszal, a Népi Írók Baráti Társasága megemlékezik az eseményről, pl. Veres Pál, Nagy László, Sinka István verseit, írásait olvassák, elevenítik fel, de ennek a rendezvénynek a híre is csak igen kevesekhez jut el (Méhész, 2009; Ázsóth, 1990; Balom, 2008; Magyar Nagylexikon Kronológia, 2006; www.sdgszarszo.hu [a, b]).

6. Balatonszárszó jelene

Balatonszárszó a Balatonföldvári Többcélú Kistérségi Társulás 13 településének egyike. A Balaton déli partján található, Balatonföldvár és Őszöd között helyezkedik el. Állandó lakosainak száma 2008-ban 2182 fő volt, az 1. táblázatban látható összetételben.

1. táblázat. Balatonszárszó állandó lakosainak demográfiai megoszlása (2008)

	0–18 év		19–60 év		61–100 év	
	fő	%	fő	%	fő	%
Férfi	155	7,10	673	30,84	245	11,23
Nő	137	6,28	637	29,19	335	15,35
Összesen	292	13,38	1310	60,03	580	26,58

Forrás: A Balatonszárszói Önkormányzattól kapott adatok alapján, saját számítás.

Az adatokból azt látjuk, hogy a lakosság jelentős része (60%) a keresőképes korosztályba tartozik. Adódik tehát a következő vizsgálati szempont: milyen lehetőségük van az itt élőknek a munkavállalásra.

A polgármester úr meglátása szerint legalább 100 munkahelyre kellene a faluban, amihez munkahelyteremtésre lenne szükség. Ez viszont – a mai gazdasági körülmények között – nemhogy Szárszón, hanem az egész országban lehetetlen feladat. Jelenleg az Önkormányzat biztosítja a legtöbb munkahelyet, 88 főt tud alkalmazni, és ide tartoznak még a közmunkások is. A foglalkoztatás növelésének érdekében megpróbálták a községbe csábítani valamelyik multinacionális kereskedelmi láncot, de ehhez kevés az állandó lakosok száma, minimum 6000–8000 fő kellene. A lakosság egy része – az általánosnak mondható fejlődések következtében – a szomszédos településeken talál munkát (Méhész, 2009).

A laikus számára a megoldás kézenfekvő: a turizmus biztosíthatná a helybeliek megélhetését. A 9 szálloda, panzió, a két kemping, valamint számtalan nyaralóépület mintegy 15 000 turista elszállásolását teszi lehetővé (www.balatonfoldvarterseg.hu [a]). Erre utalnak a 2. táblázatban összefoglalt adatok is, melyeket a faluban minden évben megjelenő, aktuális programokat, látványosságokat, és nem utolsósorban lakossági hirdetéseket tartalmazó kiadvány alapján állítottam össze. Az itt számszerűsített vállalkozások mellett természetesen még mások is léteznek, hiszen az előbb idézett forrás 250 darabot említ meg.

2. táblázat. A Balatonszárszón található vállalkozások összetétele

Hirdetés tárgya	Előfordulásuk száma	
	db	%
Hotel, vendégház	3	3,53
Apartman, szoba kiadás	8	9,41
Tábor	2	2,35
Étterem	5	5,88
Kereskedelmi egység	23	27,05
Bár (borozó, söröző)	8	9,41
Hal-, lángos-, palacsintasütő	3	3,53
Fagyizó	2	2,35
Egyéb szolgáltatás	31	36,47
Összesen	85	100,00

Forrás: Balatonszárszó Infó, 2009 alapján saját összeállítás.

A kereskedelmi egységek közé soroltam a „kínai ruhabolt”-tól kezdve a Coop üzletlánc boltjain keresztül a 2000 m²-es alapterülettel rendelkező fürdőszoba-szalonig bezárólag minden olyan üzletet, amely a nagyközségben megtalálható. Az egyéb szolgáltatások között szerepel gáz- és villanyszerelő, asztalos és lakatos, fodrász és kozmetikus, vízbicikli-kölcsönző és ingatlanközvetítő iroda egyaránt.

Meg kell említeni még egy fontos szolgáltatást, amely konkrétan nem szerepelt ugyan az újságban, de személyesen tapasztaltam: a faluban több helyen is lehetőség van az internet-kapcsolatra. Egyrészt a különböző vendéglátóhelyeken, térítés ellenében; másrészt – ahogy a polgármester úrtól megtudtam – a falu főterén található szökőkút 500 m-es körzetében bárki ingyenesen használhatja a világhálót. Ez a lehetőség 2007 óta létezik, tavaly még a központi szabad strandon is volt ilyen Információs Pont (Méhész, 2009).

Aki a fürdőzés és a pihenés mellett kulturális élményekre is vágyik, lehetősége van – a már korábban említett – József Attila Emlékmúzeumba látogatni, illetve a Községi Könyvtár könyveit kikölcsönözni. Emellett minden hétfőn más és más programokkal várják az érdeklődőket, idén nyáron, pl. könnyűzenei együttesek, néptáncgála, gyermekkoncertek, fúvós zenekar és mazzorettek, valamint utcából szerepel a kínálatban.

Megállapítható tehát, hogy az Önkormányzat és a szárszói vállalkozók mind az itt élők, mind pedig az ide látogató turisták ellátását, kényelmét igyekeznek maximálisan kiszolgál-

ni. Ez azonban nem olyan egyszerű, mint ahogyan első pillanatban gondolnánk. Több problémával is szembetaláljuk magunkat:

- A balatoni turizmus – értelemszerűen – idényjellegű, elsősorban a nyári hónapokra korlátozódik;
- A balatoni települések – az átlag nyaraló számára – mind „egyformák” szinte mind-egy, hogy melyikben tölti a szabadságát;
- A helyi lakosok elsősorban a „pénzes” külföldieket várják, általában németeket, ők azonban nem jönnek hazánkba, mert – bár elviekben nincs kifogásuk Magyarországgal szemben – nem akarnak ott nyaralni, ahol a velük egy munkahelyen, de alacsonyabb beosztásban dolgozók pihennek;
- A Szárszón nyaraló magyar turisták mintegy 30%-a azért tud itt üdülni, mert a munkahelyüktől Üdülési Csekket kaptak. Ők jövőre – nagy valószínűséggel – már nem engedhetik ezt meg maguknak, hiszen az Üdülési Csekk megadóztatása miatt a munkahelyek – feltehetően – már nem fognak ilyen jellegű juttatást adni dolgozóiknak;
- A gazdagabb magyar nyaralók nem a falusi szállásokat, hanem a többszobás szállásokat választják, ez megint nem az itteniek bevételét növeli;
- Az úgynevezett középréteg pedig a korábbi 1–2 hetes (SZOT-üdülős) turnusok helyett már csak néhány napra, hosszú hétvégére engedheti meg magának a magyar tengert. Ez – elviekben – növelhetné a szobakiadók bevételét, de nem éri meg nekik, mert a 2–3 éjszaka után is ugyanannyi plusz költségük van (pl. ágyneműcsere miatt), így sokan inkább ki sem adják a házat, szobát 1 hétnél rövidebb időre (Méhész, 2009).

A fenti nehézségek közül csupán egy olyan van, ami ellen az Önkormányzat tud lépéseket tenni, mégpedig az ellen, hogy a nagyközség ne legyen „egy a sok közül”. Ennek érdekében már 3. éve jelennek meg az Utazás Kiállításon (Budapesten, Miskolcon és Debrecenben egyaránt), valamint a faluról egy 20 másodperces reklámfilmeket készítettek, amit az Echo TV esténként, a híradó előtt sugároz. Emellett megváltoztatták a településarculatát, rendezték a központi strandot, felújították a Fő utcát. Ezeknek az intézkedéseknek már érezhető a hatása, nőtt a település ismertsége, s vele együtt nőtt az ide látogatók száma is (Méhész, 2009).

A nagyközség jelenéről szólva meg kell említeni még az alábbi fejlesztéseket, pályázatokat, díjakat is:

- Az M7-es autópálya kiépítésével, illetve az M0-s körgyűrű bővítésével az ország szinte bármely szegletéből könnyebben, gyorsabban elérhető a település.
- A 2007-ben átadott Köröshegyi völgyhíd idegenforgalmi látványossággá is felfogható, tehát növelheti a Balatonszárszóra látogató turisták számát.
- A Balatonföldvári Többcélú Kistérségi Társulás 3 pályázatot nyújtott be az AVOP LEADER+ intézkedés keretében, melynek tárgya egy, a kistérségen átfutó turistaút kiépítése, információs táblákkal való ellátása, valamint komfortos pihenőhelyek kialakítása (www.balatonfoldvarterseg.hu [b]).
- 2007 óta lehetőség van a szelektív hulladékgyűjtésre. A településen a lakosság számára nyolc helyen van arra mód, hogy az üveg, a papír és a műanyag hulladékot külön-külön elhelyezzék a megadott konténerben. Emellett a használt elemeket is lehet adni a kijelölt helyeken (www.bsarszo.extra.hu).
- 2004-ben az Entente Florale Europe (Európai Virágos Városok és Falvak) versenyen Balatonszárszó 11 ország kb. 25 000 településével versengve ezüst fokozatot ért el (www.viragosszarszo.extra.hu).

7. Következtetések, javaslatok

Az eddig leírtak, valamint a személyes tapasztalataim alapján elkészítettem a település SWOT-analízisét (3. táblázat).

3. táblázat. Balatonszárszó nagyközség SWOT-elemzése

ERŐSSÉGEK József Attila – kultusz, Szolgáltatások színvonala Megfelelő mennyiségű és minőségű program, Településarculat Szabad strand	GYENGESÉGEK Magas árak (élelmiszer, vegyi áru) Az Emlékmúzeum állapota Gyerekprogramok hiánya Elegendő játékkal felszerelt játszótér
LEHETŐSÉGEK M7-es autópálya Soli Deo Gloria mozgalom Az 1943-as szárszói találkozó emléke Marketingkommunikáció fokozása	FENYEGETETTSÉGEK Gazdasági helyzet Az Üdülési Csekk megadóztatása A szállások mentalitása A többi balatoni település fejlődése

Forrás: saját összeállítás.

A táblázatban foglaltak közül egyedül a „Gyengeségek” rubrikában levőkről nem ejtettem eddig szót, így ezekhez fűznék néhány kiegészítő gondolatot:

- Általánosságban elmondható, hogy a Balaton – drága. Az árak megállapítása nem tartozik az önkormányzatok hatáskörébe, minden kereskedő maga állapítja meg azokat. Mégis úgy gondolom, az üzletvezetők –tulajdonosok beláthatnák, hogy ha alacsonyabb árrésszel dolgoznának, akkor a nyaralók nem tömött hűtőtáskákkal érkeznének, illetve nem a közeli települések diszkontjaiban, hipermarketeiben vásárolnának, hanem helyben szereznék be a szükséges napi cikkeket. Javaslom a vállalkozók számára egy marketingszemlélet-fejlesztéssel foglalkozó képzés elvégzését, ami által sikeresebbé tudnák tenni a vállalkozásaikat.
- Az Emlékmúzeum külseje is hagy némi kívánnivalót maga után. Látható, hogy évek óta nem volt felújítva. Mivel jelenleg József Attila a legnagyobb híressége Szárszónak, célszerűbb lenne erre nagyobb gondot fordítani. Meg kell jegyezni, hogy ez azonban nem az itteni Önkormányzat feladata, mivel a múzeum nem az ő hatáskörük alá tartozik.
- Az „erősségek” közé tartozó felnőtt programok mellet – úgy gondolom –, szükség lenne délelőtti gyermekműsorokra is, hiszen nem biztos, hogy a kicsik fent tudnak maradni este 8–9 óráig, s ha beköszönt a rossz idő, vagy éppen már megunták a Balatont, akkor nem a szomszédos faluba kellene átmenni egy gyerek-előadás kedvéért.
- Szintén a gyerekek szempontjából nézve, hiányolom a nagyobb, több elemet tartalmazó játszótér. Nemrégiben épült ugyan két játszótér is, az egyik a parton, a másik a faluban, de mind a kettő ugyanolyan játékokból áll, a kicsik hamar ráunnak.

Ezen néhány „gyengeség” ellenére azonban megállapítható, hogy az elmúlt évek alatt igen sokat fejlődő nagyközség ideális pihenőhely mindazok számára, akik a nyugalmasabb, nem „felkapott”, és éppen ezért nem a turistáktól nyüzsgő, zajos balatoni pihenésre vágyanak.

8. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni Dr. Méhész Lászlónak, Balatonszárszó Nagyközség polgármesterének, hogy időt szakított az interjúra, és értékes gondolataival, tapasztalataival segítette elő a cikk létrejöttét.

Emellett köszönöm Fritz Éva könyvtárosnak a kutatásban nyújtott segítségét.

Felhasznált irodalom

- Ázsóth Gy. (1990): Az 1943-as szárszói találkozóról. In: Szárszó. Balatonszárszó múltjáról és jelenéről. Balatonszárszó Nagyközségi Közös Tanács Kiadványa. 305–310. oldal.
- Balogh L. (1970): József Attila, Gondolat Kiadó, Budapest.
- Balom Zs. B. (2008): Balatonszárszó művelődése a XX. században. Szakdolgozat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Vitéz János Kar.
- Kovács Z. (2001): A marketing szerepe a terület- és településfejlesztésben. In: A terület- és településfejlesztés kézikönyve. 144–149. oldal CEBA Kiadó, Váckisújfalu.
- Kozma G. (1995): Városmarketing mint a helyi gazdaságfejlesztés lehetséges eszköze. Tér és Társadalom 9. évfolyam 1–2. szám 37–54. oldal.
- László É. (1998): Városmarketing. Phare Program Kiadvány. Szolnok, 1998.
- Magyar Nagylexikon (2003): Soli Deo Gloria Szövetség. 16. kötet 145. oldal. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest.
- Magyar Nagylexikon Kronológia (2006): 1943-as szárszói találkozó. 2. kötet 1285. oldal. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest.
- Dr. Méhész L. (2009): Balatonszárszó polgármestere szóbeli közlése alapján a mélyinterjú készítésének időpontja: 2009. augusztus 3.
- Mészáros B. (1998): Településmarketing. Marketing & Menedzsment 4. szám 4–10. oldal.
- N. Horvath B. (1980): József Attila. Élet-Mű-Kalauz 4. Mikszáth Kiadó, Horpács.
- Piskóti I.–Dankó L.–Schupler H. (2002): Régió és településmarketing. KJK. – Kerszöv Kiadó, Budapest.
- Reöthy F. (1990a): Szárszó neve. In: Szárszó. Balatonszárszó múltjáról és jelenéről. Balatonszárszó Nagyközségi Közös Tanács Kiadványa. 11. oldal.
- Reöthy F. (1990b): Szárszó XX. századi története. In: Szárszó. Balatonszárszó múltjáról és jelenéről. Balatonszárszó Nagyközségi Közös Tanács Kiadványa. 117–129. oldal.
- Sági K.–Cséby G. (1990): Balatonszárszó régészeti emlékei. In: Szárszó. Balatonszárszó múltjáról és jelenéről. Balatonszárszó Nagyközségi Közös Tanács Kiadványa. 63–75. oldal.
- Balatonszárszó Infó (2009): AB marketing Kft.
<http://www.balatonszarszo.hu/index.php?fo=1&al=2> (a) letöltve: 2009. július 31.
http://hu.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zsef_Attila (a) letöltve: 2009. július 31.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Balatonsz%C3%A1rsz%C3%B3> (b) letöltve: 2009. július 31.
<http://www.sdgszarszo.hu/index.php?id=20080206tortenelem> (a) letöltve: 2009. július 31.
http://www.sdgszarszo.hu/index.php?id=200802071943_konferencia (b) letöltve: 2009. július 31.
http://www.balatonfoldvarterseg.hu/telepulesek_kibont.html?csop=26 (a) letöltve: 2009. augusztus 11.
<http://www.balatonfoldvarterseg.hu/teruletfejlesztes.html?id=116&csop=> (b) letöltve: 2009. augusztus 11.
<http://www.bsarszo.extra.hu/szelektiv.htm> letöltve: 2009. augusztus 11.
<http://www.viragosszarszo.extra.hu/eredmenyek.htm> letöltve: 2009. augusztus 11.
http://www.szoborlap.hu/2833_jozsef_attila_emlekmu_balatonszarszo_ortutay_tamas_1998.html letöltve: 2009. augusztus 12.

ZSÓTÉR BRIGITTA*

A házasságkötések számának alakulása Mezőhegyesen

Summary

During the examined period the number of matrimones drastically decreased. The reasons can be the following ones: firstly, the biggest firm of the settlement, which gave the highest number of workplaces, was closed down at the end of the 90s, then the majority of the young intelligentsia moved, together with their families, to the neighboring big cities, the children of these families are now at the marriageable age.

The other reason: the young who went to the neighboring big cities (for example: to Szeged) in their teens to study there, came back to Mezőhegyes in a very small number because they did not find work there.

The third possible reason: the financial support given by the local authority and by the biggest employer of the settlement – Mezőhegyesi Ménesbirtok Zrt. – to the young couple ceased to exist.

The majority of the local marriages is between inhabitants of Mezőhegyes. There is a certain proportion where the wife or the husband is not from Mezőhegyes. In the case of some marriages both parts of the couple are not local inhabitants.

The number of settlers and so the number of marriages can be increased with new workplaces, with supports from both the local authority and the employers.

1. Bevezetés

Mezőhegyes *határszéli helyzetben* lévő kisközpváros (Tóth, 2008). Jelentős vándorlási különbözetet eredményezett az elmúlt évtizedekben a határszéli helyzet nem csak itt, hanem a környező határ menti települések zöménél is. Főként gazdasági, társadalmi, ezen belül főként pszichés okai vannak (Becsei-Böhm, 1991). A depressziós zónák lakossága menekül a depressziós helyzetből, persze ha erre lehetősége van.

Mezőhegyesen egy furcsa helyzet állt elő, miközben várossá vált, a népessége radikálisan csökkent (Zsótér, 2008). A közigazgatási szerepváltozása nem járt együtt a társadalom minőségi átalakulásával. „A határmentiség, a gazdasági alárendeltség, a helyi önállóság hiánya miatt” (Becsei-Böhm, 1991: 101) a lakosság egy része elvándorolt. Ennek a nagyfokú vándorlási különbözetnek az egyik fő oka a 90-es évek végén a cukorgyár bezárása. A munkanélkülivé vált népesség a környező településeken, nagyvárosokban keresett munkát, vitte magával a családját, s ott telepedett le ahol biztos megélhetést talált. Tehát, ez a jelentős gazdasági szférában végbement változás erőteljesen éreztette hatását a társadalmi szférában is. Gyakran érdekes kettősség is tapasztalható, hogy az elvándorlásra a két, egymástól legtávolabbi társadalmi réteg a leginkább fogékony (Gál, 2006).

A település elmúlt húsz évének társadalmi mozgásairól részletes vizsgálatokat végeztem. Mi lenne a célja ennek a kutatásnak? Nem más, mint egy tanulmány készítése Mezőhegyes társadalmáról, amely tájékoztatja a jövőbeli településfejlesztési stratégia kidolgozóit arról, hogy milyen társadalmi problémákkal kell szembenézniük munkájuk során. Ennek a nagy összegző tanulmánynak most egy kis szeletét, mégpedig a házasságkötések

* Adjunktus – Szegedi Tudományegyetem Mémöki Kar.

számának alakulását, valamint a házasulandó felek állandó lakhely szerinti megoszlását kívánom bemutatni. Ezzel kapcsolatosan összefüggéseket kerestem, valamint azok okait kutattam.

2. Anyag és módszer

Saját gyűjtést végeztem. Elsődleges forrásból, anyakönyvből származnak az adatok. Három évet vizsgáltam. Összeszámoltam a házasságkötések számát, valamint kigyűjtöttem a házasulandó felek állandó lakhelyét. Az összefüggések feltárásában nagy segítséget nyújtott az anyakönyvvezetővel, néhány fiatal házassal, valamint egy helyi önkormányzati képviselővel készített interjú.

3. Kutatási eredmények

A vizsgált időszakban a házasságkötések száma drasztikusan lecsökkent (lásd 1. táblázat). Ennek oka eléggé összetett. A megkérdezettek többsége úgy nyilatkozott, hogy csekély Mezőhegyesen megélhetési lehetőség. A cukorgyárnak, mint a környék egyik legnagyobb foglalkoztatójának a bezárásával az akkor fiatal értelmiségiek többsége elköltözött családosítól a környező nagyvárosokba (Békéscsaba, Szeged), vagy olyan településekre, ahol hasonló jellegű vállalatnál, hasonló munkakörébe el tudott helyezkedni (pl. Szerencs). Ezen családok gyermekei vannak mára házasulandó korban. Különösebb vonzerő pl. munkahely híján nincs olyan dolog, ami miatt visszaköltözzenek, itt alapítanak családot, ill. itt kössenek házasságot.

Egy másik magyarázat a házasságkötések számának csökkenésére, hogy a már serdülőkorban a környező nagyvárosokba (pl. Szegedre) elkerült, tanulni vágyó fiatalok igen kis százalékban jönnek vissza Mezőhegyesre lakni, mert nem találnak a környéken munkát.

1. táblázat. Házasságkötések számának alakulása valamint a házasulandó felek állandó lakhely szerinti megoszlása (1990; 2006; 2008)

Megnevezés	1990	2006	2008
Településen belüli házasságkötések száma (db)	24	9	7
Mezőhegyesi – vidéki házasságkötések száma (db)	17	6	7
Vidékiek házasságkötéseinek száma a településen (db)	5	1	4
Házasságkötések száma összesen (db)	46	16	18

Forrás: saját gyűjtés anyakönyvből

Egy harmadik ok lehet, hogy a fiatal házasok a helyi önkormányzat, valamint a település legnagyobb munkáltatója, a Mezőhegyesi Ménesbirtok Zrt. általi támogatása megszűnt. Korábban, még a vizsgált időszak elején pályázati pénzekből épültek olyan helyi önkormányzati lakások, amelyeket fiatal házasoknak adtak ki kedvezményesen bérbe. Időközben a helyi önkormányzat nehéz gazdasági helyzete miatt kénytelen volt egyszeri forráshoz jutás címén ezen ingatlanokat értékesíteni. Az ott lakókat kiköltöztették, s az újonnan házasulandóknak ilyen jellegű támogatást már nem tudnak nyújtani.

A Mezőhegyesi Ménesbirtok Zrt. korábban a fiatal házasoknak (munkavállalóinak) első lakáshoz jutási támogatás címén kamatmentes kölcsönt bocsátott rendelkezésre, valamint igény szerint szolgálati lakást biztosított. A támogatást megvonták, a szolgálati lakások számát lecsökkentették.

A helyi házasságkötések döntő többsége mezőhegyesi lakosok között jött létre. Egy hányada olyan házasságkötés volt, amelynél az egyik fél vidéki. Kisebb részben akadtak olyanok is, amelyeknél mindkét fél vidéki volt. Ennek okát az anyakönyvvezetővel folyta-

tott interjú során derítettem ki, miszerint a település szépsége, a műemlék jellegű épületek, a parkok nagyon szép díszletet adnak egy ilyen jeles esemény megtartásához.

Megkülönböztetett figyelmet fordítottam a településen belül házasulandók településrész szerinti megoszlásának vizsgálatára. A vizsgált három évben összesen 5 olyan házasságkötés volt, ahol a házasulandó felek majori lakosok voltak. Ezek között összefüggést nem találtam.

4. Következtetések, javaslatok

Összességében arra a következtetésre jutottam, hogy munkahelyek teremtésével, valamint önkormányzati és munkáltatói támogatások nyújtásával lehetne növelni a leteleplők – visszaköltözők –, ezáltal a házasságkötések számát.

Irodalomjegyzék

- Becsei József–Böhm Antal* (1991): Mezőhegyes társadalma. In: Becsei József–Böhm Antal–Dövényi Zoltán–Gurzó Imre–Kovács Zoltán–Nikodémus Antal–Rétvári László: Mezőhegyes helyzete az önkormányzásra való átállás idején. Kutatási jelentés. MTA Földrajztudományi Kutató Intézete, Budapest, pp. 97–133.
- Gál József* (2006): Gondolatok a nemzetközi vándorlás és a tudásáramlás logisztikai értelmezéséről, Agrár- és vidékfejlesztési szemle, 1. évf. 1. szám SZTE MGK, Hódmezővásárhely, 2006/1, pp. 75–79.
- Tóth József* (2008): Meditáció a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. Vitairat. Területi Statisztika, XLVIII. évf. 3. sz. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Zsótér Brigitta* (2008): Változások a délkelet-alföldi Mezőhegyes életében várossá nyilvánítását követően. Területi Statisztika, 2008. 11. (48.) évfolyam 6. szám, ISSN 0018-7828, pp. 651–657.

ZSÓTÉR BRIGITTA*–DR. CZAGÁNY LÁSZLÓ–DR. SZABÓNÉ DR. TÜRKÖSSY ANIKÓ***:**
A mezőhegyesi ménesbirtok privatizációja és annak előzményei
az éves beszámolók és üzleti tervek tükrében

Summary

A Mezőhegyesi Ménésbirtok the adverse meteorological one – two exceptionally drought years –, and into an other economic crisis situation avoided often in the examined period because of relations, indebted, his liquidity was deteriorating. They saw the definitive solution in the privatization, which they accomplished in an one-turn procedure, on the road of an open application. A Ménésbirtok Rt. shares in 85,5% are property of Határháson Rt., 13% employee's share and 1,5% ordinary share of Ménésbirtok Rt. The company may have known profitable financial years behind himself since the privatization.

1. Bevezetés

A kormány 2004. március 31-én a 2070/2004. számú határozatával 10 agrárgazdaság, köztük a *Mezőhegyesi Állami Ménésbirtok Rt. privatizációjáról*, és annak feltételeiről, valamint a mezőhegyesi tradicionális értéket képviselő lótenyésztés, annak épület és egyéb eszközállományának állami tulajdonban tartásáról döntött.

A tanulmány célja, hogy bemutassa, milyen lokális, gazdálkodásbeli okok – főként számviteli szempontból megközelítve – vezettek a vállalat privatizációjához, s hogy az milyen ütemben ment végbe.

2. Anyag és módszer

A tanulmány elkészítéséhez elsődleges forrásként a Ménésbirtok által hozzáférhetővé tett üzleti tervek és éves beszámolók szolgáltak. Ezen túl KSH adatokat használtunk még fel. A mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdasági szervezetekkel kapcsolatos adatokat a KSH csak a 2000. évre vonatkozóan tudta a rendelkezésünkre bocsátani.

3. Kutatási eredmények

Mezőhegyes sem kerülhette el a szocialista mezőgazdasági nagyüzemesítést. Az 1970-es években a dombegyházi, majd a bánkúti állami gazdaságok hozzácsatolásával, mint mezőgazdasági kombinát tipikus szocialista nagyüzemként működött. 1991. január 1-jén a Cukorgyár kivált a kombinátból, így a Ménésbirtok 1992. december 31-én többségi állami tulajdonban lévő részvénytársasággá alakult. A kombinát termelési volumene messze meghaladta a pénzügyi lehetőségeket, fokozatosan csökkent a nyereségtermelés, a vállalati vagyon növekedése megállt, az időközben sorozatosan felvett hitelek következtében *eladósodott, likviditása romlott*. Mindezek következtében ebben az időben elérte fennállásának legnagyobb mértékű veszteségét (1991-ben 519 millió, 1992-ben 607 millió Ft). A vállalat

* Adjunktus – Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.

** Egyetemi docens, CSc. – Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.

*** Főiskolai docens – Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar.

igen *válságos helyzetbe került*. Az adósságállomány 2,1 milliárd Ft volt, ebből a banki tartozás összege 1,5 milliárd Ft, a szállítói tartozás 0,4 milliárd Ft, egyéb kötelezettségek (APEH, TB, vám) 0,2 milliárd Ft volt. Az adósságállomány meghaladta a vállalati vagyont értékét, a kamatok törlesztése elviselhetetlen terhet jelentett. Mindezek következtében 1992-ben elkerülhetetlen volt a *csőd bejelentése*. A *csődegyezségi tárgyalások* sikerrel zárultak, a belső tartalékok és a szigorú költséggazdálkodás eredményeként a szállítói tartozások néhány hónapon belül kifizetésre kerültek.

Ezt követően az *újonnan megbízott vállalatvezetés* elkészítette stratégiai és kibontakozási tervét, melyben világosan megfogalmazta, hogy Mezőhegyesen a termelési feltételek adottak, jók, de az örökölt kötelezettségeit saját erőből nem képes rendezni. A likviditási gondokat tovább súlyosbította, hogy *két rendkívül aszályos év* követte egymást, melynek konstatálása után felmerült a legtragikusabb kérdés a birtok történetében, miszerint vagy állami, tulajdonosi segítséggel túljut a nehézségeken, vagy elkerülhetetlen a felszámolása. A segítség megérkezett. A támogatók a következő szervek voltak: a Pénzügyminisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium és az Állami Vagyonkezelő Részvénytársaság. Megtörtént az átalakulás. A társaság neve megint az eredeti Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok, de ettől kezdve már *részvénytársaság, 100%-os állami tulajdonként*. Országszerte zajlott a kárpótlás, egyre több állami földterület került magánkézbe, a birtok területe is jelentősen, több mint 5400 ha-ral csökkent. A megmaradt terület összesen 11 151 ha, melyből a szántóterület 8864 ha. A pénzügyi rendezés része és feltétele volt az Állami Vagyonkezelő Rt. által végrehajtott *300 millió Ft-os tőkeemelés, azzal a feltétellel, hogy az kizárólag öntözésfejlesztésre fordítható*. Ez az elképzelés tökéletesen illeszkedett a mezőhegyesi elképzelésekhez, miszerint egy vetőmag-előállításra specializálódott mezőgazdasági üzemben a stabil és nyereséges gazdálkodás feltétele és alapja kell, hogy legyen az öntözés. Már annakidején Széchenyi is – a folyókanyarulatok átvágása, az öntésvizek lecsapolása és gátak építése mellett – felvetette az egész Alföld öntözési koncepcióját (Baranyai, 1974). Ezáltal némiképp függetleníteni lehet a termelést az időjárás szeszélyeitől. A szakszerűen végrehajtott öntözéssel nagyobb, biztonságosabb és egyenletesebb termelést lehet elérni (Nagy, 1972).

1994–1995-ben a 465 millió Ft-os beruházás két ütemben elkészült, így a nagyüzemi szántóterület közel fele, 4000 hektár öntözhetővé vált. Ezáltal lehetővé vált a szántóföldi növénytermesztés vetésszerkezetének átalakítása, nyereségesebbé tétele.

1994 végére, nem egészen három év alatt a birtok talpra állt, ismét nyereséges lett. A profitja közel 125 millió Ft volt, a mélyponthoz viszonyítva ez *700 millió eredményjavulást* jelentett. 1994-től kezdődően Mezőhegyesen megeremtődtek a konszolidált termelési viszonyok. A birtok pénzügyei rendeződtek, átütemezésre kerültek, az éves pénzügyi forrástöbbletből a Ménesbirtok történetében először *bankbetétet is sikerült elhelyezni*, melyet a menedzsment stratégiája szerint tartalékolni kellett, felhasználni csak a hosszú lejáratú kötelezettségek kifizetésére lehetett.

1995-ben a társaság adózott eredménye 142 millió Ft, 1996-ban 209 millió Ft volt. Termelési szerkezetében a nyereségtermelés három fő ágazatra koncentrált: 8864 ha-on szántóföldi növénytermesztés, vetőmag-feldolgozás és az állattenyésztési főágazatban a szarvasmarha- és a lótenyésztés.

A termelési szerkezet leszűkült 1997-re, ezzel arányosan csökkent a dolgozói létszám is (670 fő), lényegesen javult, közel négyszeresére nőtt a dolgozók átlagos jövedelme. 1996-ban 600e Ft volt egy dolgozó évi bruttó bére, az 1991 évi 153e Ft-tal szemben. Az egy foglalkoztatottra jutó nettó reáljövedelem 1991–96 között pedig több mint kétszeresére nőtt. A birtok *pénzügyileg likvid* volt, termelési kiadásait bevételeiből folyamatosan fedezni tudta. Befejeződött az öntözés-beruházás, megvalósult emellett egy nagyszabású műszaki fejlesztés is, melyek garantálták a nyereséges gazdálkodást.

1999-ben a vártnál magasabb termésátlagok realizálódtak hibridkukorica, hibridnapraforgó vetőmag előállítás területén, de nem csak helyi sajátosság volt, hanem az ország egész területén ez volt a jellemző. Egyes fajtáknál ez túltermelést eredményezett, a készletek meghaladták az igényeket. A Ménesbirtok üzleti partnerei (a Novartis és Monsanto) a 2000. évi megrendelések csökkentésével reagáltak erre a helyzetre.

A 2002-es év az *aszály* miatt nagyon sok mezőgazdasági üzem számára jelentett nehézséget. A *természeti szférában történő változások kihatottak a gazdasági szférára* (Tóth, 1997). Az eredmények hiányán túl súlyos pénzügyi finanszírozási gondokkal küzdöttek, közülük sokan csődhelyzetbe kerültek. Az általános nehézségek a Ménesbirtokot sem kerültek el, az aszálykár alapjaiban változtatta meg a nyereséggel, a likviditással és a kötelezettség-állomány csökkentésével kapcsolatos elképzeléseket.

A közgyűlés által előirányzott 5373 millió Ft nettó árbevételt és a 143,4 millió Ft-os adózás előtti eredményt a gazdaság nem tudta teljesíteni. A jövedelmezőség leromlott, és az elért nyereséget a 13 millió Ft-os adózás előtti eredménnyel csak a kritikuskak vélhető „0” pont fölé sikerült emelnie.

Az *adózás előtti eredmény kiesésének mértéke meghaladta a 130 millió Ft-ot*. Az aszály miatti jelentős bevételkiesés a társaság pénzügyi helyzetét alapjaiban érintette. Az év folyamán állandósultak a likviditási problémák, hiszen a bevételek elmaradtak, ugyanakkor súlyosbította a helyzetet a megvalósított 1162 millió Ft értékű beruházás, amelyre forrás nem állt rendelkezésre. Mindezek következtében a kötelezettség állomány 548,7 millió Ft-tal megemelkedett és az év végére 512 millió Ft lejárt fizetési határidejű szállítói tartozás halmozódott fel.

A 2002. év tovább görgetett következményeinek tükrében a 2003. évi elképzelések végrehajtása kiemelten fontos feladatokat vetített előre. A társaság menedzsmentje fontosnak tartotta, hogy a stratégiai terv szellemében nyereségesen gazdálkodjon, jelentősen javítson a pénzügyi helyzeten, a kötelezettségállományt rendezze és megtartsa a 708 fő átlagos statisztikai létszámot, valamint biztosítsa részükre minimálisan a közgyűlés által engedélyezett 3,32% keresetszint emelést. Az üzleti terv kiegyensúlyozott közgazdasági ügymenet és pénzügyi háttér mellett egy termelési szerkezet módosítással – *a telekkerendési és gyulai területek Nemzeti Földalap Kezelő Szervezet részére történő leadásával* – számolt és *elfogadható átlagos időjárási viszonyokat feltételezve* 119 207 eFt-os adózás előtti eredményt irányzott elő. A kitűzött cél, az elérni kívánt nyereség nagyon komoly belső tartalékok feltárását feltételezte, különösen a költséggazdálkodás területén. A menedzsment elkötelezte magát mindazon megszorító intézkedések megtételére, melyek a kisebb költségek felhasználására, a kiadások mérséklésére, ezek együtt a hatékonyság növelésére ösztönöztek.

Ellenben a tervezet nem vált be, mivel a 2003. évi mérleg szerint realizált 624 951 eFt *veszteség rendkívülinek számított*. Ennek fő oka, hogy *aszályos évet még egy aszályos év követett*. Mindez akkor következett be, amikor a társaságnak már nem voltak tartalékai. A többletráfördítések az alacsony hozamokban nem térültek meg. Mindezek az árbevétel kieséseken keresztül nagy *veszteséget, likviditási gondot, kötelezettségbeli állománynövekedést generáltak*. Az előző évről áthozott terhek nemhogy csökkenni nem tudtak, hanem tovább nőttek.

Az is világosan látszott, hogy a probléma kezelése és megoldása nem rendeződhet egy év alatt, de a beavatkozó döntést, amely elsősorban a pénzügyi helyzet rendezésére vonatkozott, azonnal meg kellett tenniük.

A veszteséget az alábbi, általánosan megfogalmazott tételek befolyásolták leginkább: a megelőző 2002. évi aszálykár áthúzódó negatív hatásai; a tavaszi vetőmag készletek mennyiségi kiesései, azoknak önköltség növekedései; a 2003. évi tavaszi, nyári aszálykár miatt

ti hozamkiesések és az ebből eredő árbevétel elmaradások, önköltség növekedések; helyenként a tervezettől eltérő többlet ráfordítások (öntözés); a tejpiac váratlanul kedvezőtlen hatása; az előzőekből levezethető, az egész évet jellemző likviditási gondok, a hitelállomány tartósan magas szintje – és a kamatlábak tervezettnél lényegesen nagyobb mértékű emelkedése miatt elszámolt és fizetett többlet kamatterhek; a rendkívül magas szállítói kötelezettségek késedelmes fizetése miatt elszámolt késedelmi kamatfizetések; a pénzpiaccon bekövetkezett, előre nem tervezhető árfolyamváltozások hatásai (Zsótér et. al., 2009).

A kormány 2004. március 31-i – Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok privatizációjáról szóló – döntését követően 2004. május 7-én megalapításra került a *Mezőhegyesi Ménes Lótenyésztő és Értékesítő Kft.* 3 millió Ft-os alaptőkével.

2004. szeptember 1-jén eszközök apportjával, illetve 25 millió Ft készpénzzel a társaság saját tőkéje 355 millió Ft-tal megemelésre került, így a társaság saját tőkéje 358 millió Ft-ra nőtt; ugyanakkor az év végével a Ménesbirtok Rt. lemondott az állami tulajdonban lévő 725 ha szántó és 440 ha gyepterületéről a kft. javára, amivel a Nemzeti Földalapkezelő Szervezet a földhaszonbérleti szerződéseket 2005. január 1-jétől megkötötte.

A Ménesbirtok Rt. privatizációjával kapcsolatban a fent említett kormányhatározat úgy rendelkezett, hogy a társaság tőkeemeléssel történő privatizációját *egyfordulós eljárásban, nyílt pályázat útján* kell lebonyolítani. Az erre vonatkozó pályázati kiírás 2004. április 30-án jelent meg az országos napilapokban, amely kiírásban szerepelt többek között a Ménesbirtok Rt. részvényeinek 79,52%-át képviselő részvénytcsomag értékesítése, valamint 830 millió Ft-os nagyságú tőkeemelés két részletben történő vállalása.

A pályázati kiírás feltételei szerint alakult egy kivásárló társaság 90 millió Ft-os alaptőkével, amelyet a dolgozók, a menedzsment, a helyi gazdák és az IKR Rt. hoztak létre úgy, hogy a részvények több, mint 50%-a a menedzsment és a dolgozók tulajdonába került. A befektető társaság neve: *Határ Haszon Üzletviteli Tanácsadó és Szolgáltató Részvénytársaság.*

Ez a befektető társaság az Erste Bank Hungary Rt. privatizációs hitelígérvényével érvényes pályázatot nyújtott be az ÁPV Rt.-hez, amelyet az el is fogadott. A privatizációs szerződést megkötötték, illetve az abban rögzített vételárat és a tőkeemelés első részletét 2004. augusztus 19-én kifizették.

2004 ősze folyamán került az ÁPV Rt. részéről kidolgozásra a maradék 15%-os részvénytcsomag értékesítésére vonatkozó eljárás, amely alapján a Ménesbirtok Rt. munkavállalói (558 fő) mintegy 50%-os kedvezménnyel tudták megvásárolni a 328 410e Ft névértékű részvénytcsomagot, amely pénzügyi realizálása 2004. november 26-án ugyancsak az Erste Bank által nyújtott hitelből történt meg. Ezután a társaságban az *állam tulajdoni része teljes mértékben megszűnt*, ezért a társaság közgyűlése a cégnévből az „állami” jelzőt törölte.

A *teljes privatizációt* követően kialakult a tulajdonosi kör, amely szerint a Ménesbirtok Rt. részvényeinek 85,5%-a a Határhaszon Rt. tulajdonát képezte, 13% a dolgozói részvényeseké részben dolgozói részvényként, részben törzsrészvényként, míg 1,5%-a Ménesbirtok Rt. saját részvénye.

A 2005-ös év üzleti terve 383 millió Ft adózás előtti eredmény elérését tartalmazta. Ez a nagyságrend a társaság életében egyedülálló célkitűzés volt, hiszen történetében még sosem ért el ilyen eredményt. Bár a tervezettel ellentétben „csak” 303 millió Ft-os nyereséget realizált, ami így is nagy eredmény volt.

A Ménesbirtok Rt. 2005 évi üzleti tervének, gazdálkodásának központi kérdése a privatizációval összefüggő adósságszolgálat forrásának megteremtése volt. Ez a feladat azért volt különösen fontos, mivel egy olyan időszakban kellett teljesíteni, amikor az uniós csatlakozás kezdeti időszakának átállási problémáihoz való alkalmazkodás jelentősen terhelte a

társaság gazdálkodását, üzletpolitikájának kialakítását és ezzel szoros összefüggésben a pénzügyi finanszírozást.

A társaság 2006-ban is nyereséges gazdasági évet tudhatott maga mögött, ennek sikerét nagymértékben a hibridkukorica termelése segítette elő.

4. Következtetések, javaslatok

A Mezőhegyesi Ménesbirtok a kedvezőtlen időjárás, valamint gazdasági viszonyok miatt a vizsgált időszakban gyakran került válsághelyzetbe. A végleges megoldást a válságból való kilábalásra a privatizációban látták, melyet meg is valósítottak.

Irodalomjegyzék

- Baranyai K.* (1974): Csapadékviszonyok és a mezőgazdasági munkaszervezés. Békési Élet, 1974. IX. évfolyam 3. szám, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Békés Megyei Szervezete, Békéscsaba, pp. 627–640.
- Mezőhegyesi Ménesbirtok Zrt éves beszámoló és üzleti tervei 1991–2006.
- Nagy Gy.* (1972): Az öntöző gazdálkodás helyzete és jövője Békés megyében. Békési Élet, 1972. VII. évfolyam 3. szám, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Békés Megyei Szervezete, Békéscsaba, pp. 365–378.
- Tóth J.* (1997): A magyarság kulturális földrajza. Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- Zsótér B.–Gálné Horváth I.–Szabóné Türkössy A.* (2009): Egy kábeltelevíziós társaság vagyoni helyzetének vizsgálata (2003–2006) egy vidéki város, Mezőhegyes életében, Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, IV. évf. 1. szám, Szeged, pp. 67–71.

SZABÓ RICHARD: Pénzügyi lokalitás – kiút a válságból?

Summary

The subprime crises rooted by the globalised financial structure. The worldwide popular stock exchange investment forms, the financial innovations and the support IT technologies „help” to rise and collapse the financial markets. If we originated the quick expansion of the crises in the globalised system, then the outcome from the situation, the solution can be based by the localised financial opportunities. In this paper first I try to introduce the local forms of financial institutions. Historically, it originated from the credit union (CU), the save and loan association (S&L A) and the shareholders company form. Most local is the CU and the S&L A. Second I try to introduce the „financial localisation ratio” (FLR). This FLR derived by international (US, UK and German) examples this ratio will be calculated in Hungary. Conclusion: the hungarian financial market and institution system is not enough developed to turn local.

1. Bevezetés

2007-től a Lehmann Brothers csődjétől, a pénzügyi világ globális válságot él át. A válságot több kiváló forrás (Király–Nagy, 2008) is alapvetően és részletesen elemezte történeti és szerkezeti szempontból egyaránt (Nadauld–Sherlund, 2009) Áttekintve a válság eredetét, okait, folyamatát és következményeit (Mayer–Pence, 2008) próbáljuk a válság utáni időszakra (Sherlund, 2008) koncentrálni egy lehetséges megoldási lehetőség relevanciáját megvizsgálni.

Egyszerű gondolkodással következik az a logika, amely szerint a válságból való egyik kiút, ha megszüntetjük vagy elkerüljük a válsághoz vezető körülményeket.

2. A pénzügyi válság elterjedésének körülményei

A pénzügyi válság azokat a régiókat sújtotta leginkább, amelyek a legfejlettebb pénzügyi piacokkal rendelkeztek. Ezek főbb jellemzői:

- Szekuritizáció;
- Globalizáció;
- Komputerezáció (IT);
- Magas szintű pénzügyi innovációk, bonyolult származtatott termékek alkalmazása.

2.1. Szekuritizáció

A szekuritizáció azt jelenti hogy a rövid, közép és hosszú távú pénzügyi eszközöket értékpapírok formájában tartják, és azok szervezett piaci körülmények között (tőzsdén) cserélnek gazdád (változik a tulajdonosa), a kereslet – kínálat viszonyai gyorsan változnak. Ez az a piac, amelyik a legjobban közelíti a mikroökonómia által tökéletesen versenyző piacnak tekintett formát.

2.2. Globalizáció

A globalizáció jelen esetben úgy nyilvánul meg, hogy a Föld valamennyi piacgazdaságot alkalmazó országában, ahol tőzsde van, hálózatszerűen áramolhatnak az értékpír formátumú pénz- és tőketranszferek. A regionális országos és helyi tőzsdék egymásra ható egységesen viselkedő piacként működnek. Természetesen beszélhetünk vezető és követő régiókról: USA (NYSE), majd Távol Kelet (Tokió, Hong Kong) és Nyugat Európa (LSE, Euronext, FSE) tekinthetők a vezető régióknak, és a többi tőzsde követő régióknak. A globalizáció hatásaként mind a konjunktúra, mind a depresszió gyorsan begyűrűzik egyik területről a másikra. További (pszichológiai) sajátosság, hogy a pesszimista hangulat jobban terjed az optimista kereskedésnél.

2.3. Komputerezáció

A komputerezáció a jelenség fizikai megvalósítója. Segítségével valósítható meg a térbeli távolság időben gyorsan (fény és elektromágneses hullámok terjedési sebességével) történő áthidalása: ez a valós idejű kereskedés. Az ember számára valós idejűnek érzékelt (maximum 30 sec késleltetéssel) lehet a világ bármely tájáról egy adott tőzsdén megfelelő számítástechnikai eszköz és rendszer segítségével kereskedni.

2.4. Magas szintű pénzügyi innovációk? Bonyolult származtatott termékek alkalmazása

Az egyszerű alapügyletet (egyedi termék adása, vétele) felváltják a származékos termékek, derivatívák, összetett termékek, csomagolt portfóliók. Nagy a pénzügyi tanácsadók szerepe akik, a kötelező kockázatfeltáró nyilatkozatok mellett, a befektetések előnyeit megcsillantva kovácsai a növekedésnek.

3. A pénzügyi válság hatásai

A pénzügyi subprime válság közvetlen hatása, hogy az értékpapírok leértékelődésével a tőzsdei befektetők elvesztették kapitalizációjuk jelentős részét. Ez egy roppant fájdalmas dolog, de ha megállna a folyamat egy adott ponton akkor nem tekinthető végzetesnek. Igazán tragikussá azzal válik a helyzet, hogy a globalizáció által összekapcsolt szabályozott pénzügyi piacokon tova gyűrűzve viharként átszáguld a pesszimista hangulat, és nemcsak az elsődlegesen érintett ténylegesen rossz minőségű értékpapírok árfolyama esik, hanem *valamennyi értékpapírpiacon valamennyi értékpapír* árfolyama töredékére omlik össze. Az értékpapírpiacon recesszió likviditásának ez az ugrásszerű csökkenése a nem értékpapír formájú pénzügyi piacokra (FX, hitelek, bankközi pénzpiac stb.) is áterjed és onnan is kiszívja, kiszárítja a likviditást. A rendszerbe bekapcsolódott valamennyi területen csökkennek a pénzügyi források. A globális pénzügyi intézmények, amelyek a vezető régiókban gyökerезnek, likviditásuk csökkenése miatt leállítják a periférikus régiókban működő leányvállalataik számára juttatott transzfereket amelyek szintén súlyos helyzetbe kerülnek. Fontos megjegyezni hogy az általános leértékelődés hatására olyan értékpapírok árfolyama is csökken amelyeknél a mögöttes vállalat fundamentálisan nem változik. Mivel eltűnik a likviditás a nem értékpapír piacokról is, a banki finanszírozás lecsökken, és a válság az általános keresletcsökkenés miatt áterjed a reálszférára, leginkább az autópárt érintve.

4. A globalizáció és az alternatív közgazdaságtan

A globalizáció nem mindig áldásos folyamatait többen felismerték. Ezeket a szerzőket nevezhetjük alternatív közgazdászoknak, akik megpróbálták a fejlődés mainstream irányától eltérő utat felvázolni (Korten, 2006; Csáth, 2001). Ezek kritikusan tekintenek a globalizáció jelenségére.

Ha – ebben a gondolatrendszerben – a globalizáció nem preferált, akkor tekintsük az elmentés megoldást: ez a lokalizáció. A lokalizáció egyfajta elzárkózást is jelent a globális irányvonaltól. Kizárva a tágabb külvilág hatásait, azokról leválva adott kisebb, helyi – lokális, térben rendezzük létünk alapvető folyamatait (Csáth, 2001). Mindez természetesen nem zárja ki a nemzetközi kereskedelmet, csak azt olyan módon valósítja meg, amely csökkenti az aszimmetrikus interdependenciát (Szentés, 1995).

5. Lokalizáció a pénzügyi intézmények terén

Felvetődik a kérdés, mit jelent a pénzügyi szolgáltatások és intézmények terén a lokalizáció és ez hogyan valósítható meg? Defináljuk lokális pénzügyi intézménynek azt a szervezetet, amely

- akkumulálja a pénzügyi erőforrásokat egy adott régióban; (forrásait kizárólag az adott lokalitáson belül szerzi be)
- szétosztja a pénzügyi erőforrásokat egy adott régióban; (kielvezéseit kizárólag az adott lokalitáson belül hajtja végre)
- tulajdonosa kizárólag az adott régióból való;
- nem függ más régióbeli pénzügyi intézménytől.

Történetiségében ennek két formája alakult ki: a részvénytársasági forma, és a szövetkezeti forma. A bizonyos szempontból rugalmasabb részvénytársasági formában a vállalati menedzsment és a tulajdonosi, felhasználói kör jobban elválik egymástól mint a szövetkezeti formájú szervezetnél. A részvénytársasági formájú szervezet könnyebben globalizálódik, mint a szövetkezeti forma, de ez utóbbinál sem kizárt a transznacionális terjeszkedés (pl.: Volksbank, Raiffeisenbank).

A definícióból következik, hogy akkor alakulhat ki lokális szervezet, ha az adott régió gazdasági fejlettsége eléri azt a szintet, amelyben létrejön a finanszírozáshoz szükséges forrásmennyiség, és megvannak a működéshez szükséges személyi tárgyi és technikai feltételek. Globális szervezetnél azt a szintet természetesen jelentősen túllépi az intézmény

A lokális lét finanszírozásának mérésére vezessük be a „Pénzügyi Lokalitási Hányados”-t („financial localisation ratio” [FLR])

$$FLR = \frac{\left(\frac{TA_l}{TA_{fi}} \right)^* m}{(1 - r_{GM})} \quad (1) \quad FLR^* = \frac{\left(\frac{TO_l}{TO_{fi}} \right)^* m}{(1 - r_{GM})} \quad (1b)$$

ahol:

TA_l Total Asset local – helyi (lokális) pénzügyi intézmények aggregált mérlegfőösszege;

TA_{fi} Total Asset financial institution – az országban működő összes pénzügyi intézmény aggregált mérlegfőösszege;

r_{GM} A GDP összegének Globális Multinacionális cégek által megtermelt aránya;

m Pénzmultiplikátor;

FLR^* a mutatót módosíthatjuk, úgy hogy a mérlegfőösszeg helyett a bevétellel számolunk (Turnover).

Amennyiben a hányados értéke nagyobb, vagy egyenlő mint 1 ($FLR \geq 1$) akkor a régió tudja magát finanszírozni, ha kisebb, akkor nem. Ez utóbbi esetben a mutató értéke minél kisebb, annál kevésbé tudja magát finanszírozni az adott régió.

A mutató számításánál az országban működő összes pénzügyi intézmény mérlegfőösszege, és a pénzmultiplikátor meghatározása a legkevésbé okoz gondot. A további összetevőknél kisebb – nagyobb nehézségekbe lehet ütközni.

A feltételeknek megfelelő egységek mérlegfőösszegének számításához a következőkben lokális pénzügyi intézménynek tekintem:

- az Amerikai Egyesült Államokban:
az állami (state) és nem szövetségi (federal) jogosítványokkal rendelkező bankokat, a takarékosági intézményeket (thrift institution, mutual, credit union),
- a Német Szövetségi Köztársaságban:
a takarékszövetkezeteket (+ építési) (Sparkassen, Bausparkassen),
hitelszövetkezeteket (Kreditgenossenschaften),
- a Magyar Köztársaság területén:
a takarékszövetkezeteket és a hitelszövetkezeteket.

(Felvetődhet a kérdés, hogy minek számít az OTP, mint az egyetlen jelentős hazai tulajdonúnak tekinthető bank, de ezen intézmény egyaránt sorolható a lokális és a transznacionális intézmények közé)

A legnagyobb problémát a GDP összegének Globális Multinacionális cégek által megtermelt aránya okozza. Erre utaló forrást nehéz találni, az arányra csak következtetni lehet. Az fejlett gazdaságoknál De Grauwe és Camermann (2003): módszertana alapján lehet megállapításokat tenni. Az Amerikai Egyesült Államok esetében a legnehezebb ezt mérni. Mivel a multinacionális cégek jelentős része amerikai tulajdonú, így a problémafelvetés relevanciája is kérdéses. Németország viszonylatában hasonló kérdések vetődnek fel. A két ország esetében becsülni lehet az értéket, amelyet az Amerikai Egyesült Államoknál 40%, Németország esetében 40%.

Magyarország tekintetében Munkácsy [2009] az ipari exportáló vállalatokat elemzi, az ebből kalkulálható összeg 1995-re 49,84%, 200-re és 2006-ra egyaránt 50,03%. Az Ecostat (2008) a bruttó hazai termékhez hozzájáruló 100 legjelentősebb vállalkozás 2007-es sorrendjét és alapadatait ismerteti. Az ennek alapján számított érték 65,14%. A FigyelőNet (2008) a multinacionális cégek hozzájárulását a GDP-hez mintegy 40%-ra becsüli. Mindezek alapján, tekintve a 2006-os értékre mintegy 55%-ot veszek számításba.

1. táblázat. Néhány ország Pénzügyi Lokalizációs Hányadosa (FLR)

Ország	GDP Multinacionális vállalatok által megtermelt aránya	Lokális intézmé- nyek aránya	Forgási sebesség	Pénzügyi lokalizációs mutató
Amerikai Egyesült Államok	40%*	12,08%	3	60,40%
Németország	40%*	17,58%	1,3	38,10%
Magyarország	55%	6,13%	2,2	40,24%

Forrás: saját számítások, * becslés

A táblázat értékeit és az eredményeket tekintve, látható, hogy egyik vizsgált esetben sem éri el a FLR mutató a kívánt értéket. Az állítás legerősebben Magyarország területére vonatkoztatható, mivel a leginkább érzékeny adat ott közelíti meg a legjobban a valóságot. A kiinduló adatok bizonytalan volta további kutatást tesz szükségessé.

6. Következtetések

A globális válság keltette kihívásra adott egyik válasz a lokalitás. A pénzügyi szolgáltatások terén követő régiók a lokális alternatív finanszírozási lehetőségeinek mérését elősegíti a Pénzügyi Lokalitási Hányados. Amennyiben ennek értéke nem éri el a releváns tartományt, úgy a lokalitás nem jelent reális megoldást a globális kihívásokkal szemben.

Szakirodalom

- Csath Magdolna* [2001]: Kiút a globalizációs zsákutcából, Kairosz Kiadó, Budapest, 2001.
- Deutsche Bundesbank, Eurosystem. Bankenstatistik, Stand vom 31. 7. 2009.
- Federal Reserve: PEER Group Reports, 2009
- De Grauwe, P. and F. Camermand* (2003): Are Multinationals Really Bigger Than Nations?, *World Economics*, 4 (2), April–June, pp. 23–37.
- Király Júlia–Nagy Márton* (2008): Jelzálogpiacok válságban, kockázatalapú verseny és tanulságok Hitelintézeti Szemle, 5. szám 450–482. o.
- Király J.–Nagy M.–Szabó E. V.* (2008): Egy különleges eseménysorozat elemzése – a másodrendű jelzáloghitelpiaci válság és (hazai) következményei. *Közgazdasági Szemle*, LV. évf., 2008. július–augusztus, 573–621. o.
- David C. Korten* (2006): Tőkés Társaságok uralma Kapu Könyvek, 2006.
- Chris Mayer–Karen Pence* (2008): Subprime Mortgages: What, Where, and to Whom? (Finance & Economic Discussion Series Papers 2008-29 (June).
- Munkácsi Zsuzsa* (2009): Kik exportálnak Magyarországon? Vállalati méret és külföldi tulajdon szerinti exportkoncentráció és a külföldi tulajdon hatása az exportorientációra, MNB Szemle 2009. július 22–33. o.
- Taylor D. Nadauld–Shane M. Sherlund* (2009): The Role of the Securitization Process in the Expansion of Subprime Credit (Finance & Economic Discussion Series Papers 2009-28 (July).
- Shane M. Sherlund* (2008): The Past, Present, and Future of Subprime Mortgages (Finance & Economic Discussion Series Papers 2008-63 (December)
- Szentes Tamás* (1995): A Világgazdaságtan elméleti és módszertani alapjai, Aula Budapest, 1995.
- ECOSTAT*: Magyarország legjelentősebb vállalkozásai a bruttó hozzáadott értékhez történő hozzájárulás alapján. <http://www.ecostat.hu/kiadvanyok/topcegek/2007/top100magyar.html>
- FigyelőNet* (2008): Drága multik 2008. július 31.
- http://www.fn.hu/hetilap/gazdasag/20080729/draga_multik/?action=nyomtat

KIS KRISZTIÁN*–SZEKERESNÉ KÖTELES RITA:**

A LEADER-megközelítés helye és szerepe a vidékfejlesztési politika megvalósításában

Summary

The LEADER approach as a sustainable development streamline based on local resources, means a paradigm of competitive and sustainable rural development. The Local Action Groups (LAGs) as local development organizations forming in the framework for applying the concept of LEADER method, have an important role in realization of objectives of the rural development policy at local level. The execution of the rural development policy can be interpreted as the fulfillment of levels building on each other in an objective-instrument type of implementation, which is pervaded by the LEADER approach. The LEADER is not only a successful way of rural development, but a concept or a model that pervades and embraces the whole process of programming and execution of rural development from the policy level to the implementation of projects.

Vidékfejlesztési politika vs. vidékfejlesztés

Kovács (2003) szerint vidékfejlesztési politika alatt a vidékpolitika és a vidékfejlesztés értendő. A vidékpolitika azokat a célokat és intézkedéseket foglalja magába, amelyek arra irányulnak, hogy javítsák a vidéki életfeltételeket, és a vidéki térségeknek a társadalomban és a regionális térszerkezetben betöltött szerepét (Malinen és mtsai, 1993 In: Kovács, 2003). Csete és Láng (2005) szerint a vidékpolitika a vidéki térségekre vonatkozó olyan komplex rendszer, amely a hosszú távú érdekek, célok, eszközök, feltételek és a működtetés elveire épül. Sarudi (2003) megfogalmazásában a vidékpolitika a vidékfejlesztés fő irányainak és céljainak, a célok eléréséhez szükséges eszközöknek és azok működési feltételeinek meghatározását jelenti. A vidékpolitikai célok érvényre jutását és megvalósítását eszköz- és intézményrendszer segíti. Az eszközök között említhetők meg a különböző tervek, dokumentumok, jogszabályok, valamint a pénzügyi és egyéb eszközök. Az intézményrendszer magába foglalja mindazon fejlesztési szervezeteket, amelyek a vidékpolitikai célok realizálásában szerepet játszanak (Kovács, 2003).

Véleményünk szerint a vidékfejlesztés – a vidékfejlesztési politika részeként – olyan tevékenységek együtteseként értelmezhető, amelyek a különböző intézkedéseknek megfelelően a rendelkezésre álló eszköz- és intézményrendszer felhasználásával a vidékpolitikai célok megvalósítását célozzák. Hasonlóan fogalmaz Csete és Láng (2005) is, akik szerint a vidékpolitika „operatív” megvalósítója a vidékfejlesztés, ami tulajdonképpen a feladatok lokális láncolatát jelenti.

Fontos megemlíteni, hogy a vidékfejlesztési politika – általában véve – a különböző gazdaság- és társadalompolitikai szegmenseknek (területfejlesztési, foglalkoztatási, agrár-, gazdaság- stb. politika) a vidéki területekre vonatkozó integrált rendszereként értelmezhető (Fehér, 1998). Az előbbieknél megfelelően a vidékpolitikai célok csak más politikákkal, részpolitikákkal együtt ill. azok közreműködésével valósíthatók meg. Ebből adódóan a

* Tanársegéd – SZTE MGK Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet.

** SZTE MGK Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet.

vidékfejlesztés keretében megvalósuló tevékenységek ill. beavatkozási akciók különféle aktivitási területeket ölelhetnek fel. Mindez természetesen megjelenik a vidékfejlesztési programokban is, amelyek Kulcsár és Kozári (1998) véleménye szerint a (kis)térség adottságainak megfelelő integráltságban tartalmazhatnak mezőgazdasági, gazdaság- és vállalkozásfejlesztési, környezet- és tájvédelmi, képzési, közösségfejlesztési és egyéb elképzeléseket.

Életminőség, versenyképesség, fenntarthatóság a vidékfejlesztésben

A vidékfejlesztés általános értelemben a vidéken élő emberek életminőségének javítását jelenti (Farkas, 2002). Ezzel kapcsolatban Fehér (2005) felveti azt a kérdést, hogy milyen tényezők vezetnek a jobb életminőséghez, milyen súlyuk van ezeknek az egyéni preferenciákban, s hogyan is juthatunk el annak eléréséhez. Fehér szerint az életminőség javításának gondolata jó kiindulási alapot nyújt a vidékfejlesztés meghatározásához, mert széleskörű törekvéseket foglal magában. Ugyanakkor az életminőség változó értéktartalommal bíró fogalom, hiszen a különböző egyének eltérő nézetekkel rendelkeznek arról, hogy mit jelent a „jó élet”, milyen körülmények között érzi jól magát és az adott egyének időben is eltérő nézetei lehetnek a „jó életminőségről”. Azt is látnunk kell – teszi hozzá Fehér (2005) –, „hogy a vidékfejlesztés ugyan túlmutat a gazdasági fejlesztésen, mégis alapvető igazság, hogy az a település kínálhat életminőséget, amelyik erős gazdasági bázissal rendelkezik.” Hasonlóan fogalmaz Madarász (2003), aki szerint a fejlődés és a fejlesztés célja az emberek jólétének fokozása, ami elképzelhetetlen gazdasági fejlődés nélkül. Természetesen mindez nem azt jelenti, hogy a gazdasági fejlődés önmagában megoldaná a vidéki térségek valamennyi problémáját, s felszámolná valamennyi hátrányát, csupán azt, hogy a működő és prosperáló gazdaság a területi fejlődés egyik fontos feltétele.

A gazdasági fejlődés nem jelent mást – írja Sarudi (2003) –, mint az egy főre eső GDP növekedését, a gazdasági szerkezet átalakulását, s a gazdálkodás hatékonyságának emelkedését. A gazdasági fejlettség és dinamikus párja, a gazdasági fejlődés általánosan alkalmazott mérőeszköze az adott térségben előállított egy főre eső GDP nagysága, ill. annak időbeli változása. Az egyes térségek fejlődését nagymértékben befolyásolja gazdaságuk versenyképessége. A versenyképesség alatt általános értelemben vállalkozások, térségek azon képessége értendő, hogy mennyire tudnak termékeikkel vagy szolgáltatásaikkal a különböző piacokon versenyben maradni, ill. helytállni. Lengyel (2000) megfogalmazását alapul véve a térségek gazdasága akkor versenyképes, ha az nyitott, az egy lakosra jutó jövedelem (GDP/fő) tartósan magas és növekvő, ezzel együtt magas szintű és nem csökkenő a foglalkoztatottsági ráta. A térségi versenyképesség tehát az adott térségben megtermelt egy lakosra jutó jövedelem nagysága és növekedési üteme, amely jövedelem egyaránt adódik a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság magas szintjéből.

Felmerül az a kérdés, hogy a vidéki gazdaságok versenyképessége, a vidéki területek fejlődése s a vidékfejlesztés hogyan, milyen módon áll kapcsolatban – egyáltalán kapcsolatban áll-e – a fenntarthatósággal. A fenntarthatóság ill. a fenntartható fejlődés koncepciója – mely a gazdasági, a társadalmi és a környezeti szempontok összehangolását hangsúlyozza – a 21. században minden fejlődés ill. fejlesztés – így a vidékfejlesztés is – elengedhetetlen alapelve. Az előbbi kérdésre a választ Szörényiné Kukorelli (2005) adja meg, amikor egyik cikkében arról ír, hogy „társadalmilag és gazdaságilag fenntarthatóvá egy vidéki térség csak a népességmegtartó képesség és a jövedelemtermelés fokozásával, a vidéki terek felértékelődésével és élettérként való elfogadásával válhat.” Szörényiné Kukorelli szerint „az ökológiai fenntarthatóság a társadalmi és gazdasági fenntarthatóság záloga, hiszen ahol nincs fenntartható társadalom, valamint működő és fenntartható gazdaság, ott

fenntarthatatlan folyamatok indulhatnak el a környezetet illetően is. Rövid- és középtávon csakis a versenyképes vidéki gazdaság szolgálhatja az ökológiai fenntarthatóságot... Tehát a versenyképesség és a fenntarthatóság egymást erősítő, és nem egymást kizáró fogalmak.” Ugyanakkor „hosszú távon csakis az ökológiai fenntarthatóság tudja biztosítani a gazdasági és társadalmi fenntarthatóságot, hiszen, ha a vidék ökológiai eltartó képessége csökken, akkor a társadalmi és gazdasági fenntarthatóság zsákutcába torkoll.”

Mindezek alapján levonhatjuk azt a konklúziót, hogy a fenntartható fejlődés –, melynek célja az életminőség javítása a természeti környezet által megszabott lehetőségek és korlátok között – elérésének, megvalósításának szükséges eszköze a gazdasági versenyképesség. Ilyen megközelítésben, a fentiek integrálásával megfogalmazhatjuk a fenntartható vidékfejlesztés fogalmát, mely olyan beavatkozások folyamataként értelmezhető, amely a vidéki térségekben élők életminőségének jobbítására irányul oly módon, hogy a fejlesztések a fenntarthatóság szempontjainak figyelembevételével párosulnak a vidékgazdaság versenyképességére való törekvésekkel.

A vidékfejlesztési politika megvalósulásának szintjei LEADER-szemléletben

2005. június 20-án Brüsszelben az EU agrárminiszterei egyetértésre jutottak a 2007–2013 között alkalmazandó új vidékfejlesztési rendelet tartalmában. A Tanács által 2005. szeptember 20-án kiadott az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokról szóló 1698/2005/EK Rendelet a vidékfejlesztési politika 2007–2013 közötti keretrendelete, mely a szakterület szempontjából irányadó alapszabályokat, ill. a tagországok, és régiók által meghozható szakpolitikai intézkedéseket határozza meg. A vidékfejlesztési rendelet fontos küldetése, hogy – összhangban a lisszaboni és göteborgi stratégiával – versenyképes és fenntartható vidékfejlesztés valósuljon meg Európában. A rendelet értelmében a vidékfejlesztés támogatásának az alábbi célkitűzésekhez kell hozzájárulnia:

- a mezőgazdaság és az erdészet versenyképességének javítása a szerkezetátalakítás, a fejlesztés és az innováció támogatása révén;
- a környezet és a vidék minőségének javítása a termőföld-hasznosítás támogatása révén;
- az életminőség javítása a vidéki területeken és a gazdasági tevékenység diverzifikálásának ösztönzése.

A vidékfejlesztési rendelet értelmében az Európai Unió Tanácsának 2006. február 20-ig határozatot kellett hoznia a vidékfejlesztésre vonatkozó Közöségi Stratégiai Iránymutatásokról. A stratégiai iránymutatások a rendeletben megállapított tengelyek végrehajtása céljából közösségi szinten határozzák meg a 2007. január 1-jétől 2013. december 31-ig terjedő programozási időszakra vonatkozó vidékfejlesztési stratégiai prioritásokat. A 2006/144/EK stratégiai iránymutatás szerint az EU vidékfejlesztési prioritásai a következők:

- a mezőgazdasági és erdészeti ágazat versenyképességének javítása,
- a környezet és a vidék állapotának javítása,
- az életminőség javítása a vidéki területeken és a diverzifikáció ösztönzése,
- a helyi kapacitás kiépítése a foglalkoztatottság és a diverzifikáció érdekében.

A stratégiai iránymutatások elfogadását követően, a programozás következő lépcsőjén lépéseként a tagállamoknak el kellett készíteniük nemzeti stratégiai tervüket, amely tartalmazza az EMVA és az érintett tagállam cselekvési prioritásait, figyelembe véve a közösségi stratégiai iránymutatásokat, azok konkrét célkitűzéseit, valamint az EMVA-ból és más

finanszírozási forrásokból származó hozzájárulást. 2006 augusztusában és szeptemberében zajlott Magyarország nemzeti vidékfejlesztési stratégiája, az „Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv (2007–2013)” elnevezésű stratégiai dokumentum társadalmi egyeztetése, melyet követően a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) kidolgozta a vidékfejlesztési programot. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv (ÚMVST) tartalmazza a hazai vidékfejlesztési program 2007–2013 közötti stratégiai kereteit. Az ÚMVST a magyarországi szükségletek, a fejlődési potenciálok, valamint a közösségi prioritások figyelembe vételével az agrár- és vidékfejlesztés nemzeti fejlesztési irányait, prioritásait az alábbiak szerint határozta meg:

- a mezőgazdaság, az élelmiszer-feldolgozás és erdészeti szektor versenyképességének javítása, a strukturális feszültségek enyhítése, a termelési szerkezetváltás elősegítése;
- a versenyképes agrárgazdaság humán feltételeinek megteremtése, különös tekintettel az innovációs készség és a piacorientált szemlélet elterjedésére;
- a fenntartható termelés és földhasználat garanciáinak erősítése;
- a vidéki foglalkoztatási feszültségek csökkentése, a vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése, illetve a vidéki életminőség javítása, a vidéki települések lakosai számára a szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása;
- helyi közösségek fejlesztése.

A társadalmi egyeztetést követően a programozásért felelős FVM elküldte a Bizottságnak a társadalmasítás során elhangzott vélemények figyelembevételével és a beérkezett kiegészítések beépítésével kialakított dokumentumot. A Bizottság jóváhagyása után, az elkészített stratégia alapján kezdték meg a vidékfejlesztési program – Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) – elkészítését, amely tulajdonképpen a nemzeti vidékfejlesztési stratégia végrehajtásának magyarországi keretét jelenti. A programban tengelyek szerint, az egyes beavatkozási területeknek megfelelően határozták meg a konkrét intézkedéseket, amelyek tulajdonképpen támogatási jogcímeket jelentenek. Az EU vidékfejlesztési bizottsága által 2007. szeptember 19-én elfogadott ÚMVP a fentebb említett nemzeti vidékfejlesztési stratégiában meghatározott prioritások végrehajtása érdekében – összhangban a vidékfejlesztési rendelettel, valamint a közösségi stratégiai iránymutatásokkal – az alábbi négy támogatási tengelyt fogalmazza meg:

- I. tengely: A mezőgazdasági és erdészeti ágazat versenyképességének javítása,
- II. tengely: A környezet és a vidék fejlesztése,
- III. tengely: A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása,
- IV. tengely: A LEADER-tengely.

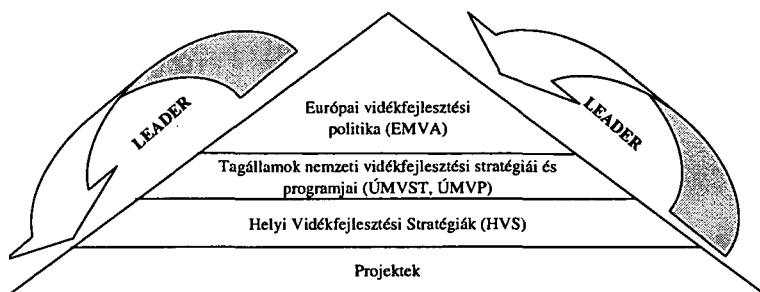
Az I.–III. tematikus tengelyek mellett a LEADER mint negyedik, horizontális tengely egy vagy több tengely célkitűzéseit érintő – a LEADER-megközelítés alapelveinek megfelelő – helyi vidékfejlesztési stratégiák megvalósítását támogatja. Ezáltal a LEADER-megközelítés teljességében áthatja a nemzeti vidékfejlesztési programot, ill. a fentebb leírtakkal összhangban a vidékfejlesztési politika egészét.

Az ÚMVP végrehajtása két rendszer szerint történik, (1) egyrészt központilag irányított, felülről lefelé (top-down) kialakított támogatási rendszerben (I., II. és részben a III. tengely), (2) másrészt alulról szerveződő (bottom-up), a LEADER-megközelítés alapelveinek megfelelően kialakított helyi vidékfejlesztési stratégiák mentén (nagy részt a III., ill. a IV., ún. LEADER-tengely). Mindez megfelel a vidékfejlesztési rendeletben foglaltaknak. A rendelet szerint ugyanis a tágabb értelemben vett vidékgazdaságra irányuló vidékfejlesztési intézkedéseket – mint a vidéken élők életminőségének javítása és a vidékgazdaság diverzifikálása (III. tengely) –, lehetőleg helyi fejlesztési stratégiákon keresztül kell végrehajtani. Továbbá a rendelet – tekintettel a LEADER-kezdményezés három programozási időszakának kedvező tapasztalataira – rendelkezik a LEADER-megközelítés szélesebb

körben való alkalmazásáról a vidékfejlesztési programozás fő folyamatán belül, s ennek keretében egy különálló, LEADER-tengely kialakításáról.

A LEADER módszertan alkalmazása tehát – más tagországok nemzeti ill. regionális vidékfejlesztési programjához hasonlóan – részét képezi az ÚMVP végrehajtásának, hiszen a LEADER ill. a III. tengely forrásainak nagy részére a LEADER-típusú területi szerveződések az ún. helyi vidékfejlesztési közösségekből alakult előzetesen elismert vidékfejlesztési akciócsoportok tervezhették és készíthették el térségük Helyi Vidékfejlesztési Stratégiáját (HVS). A tervezés célja a vidéki szereplők ösztönzése a térségük hosszú távú lehetőségeiről történő együttgondolkodásban, illetve a térség fenntartható fejlődésének integrált, innovatív stratégiák mentén történő támogatása volt. Feladatuk az alulról jövő helyi kezdeményezések kidolgozása, rendszerbe foglalása, majd helyben történő döntés, a meghatározott keretösszeg elosztásáról. Mindezek révén a helyi szereplőkből álló, a vállalkozói, civil és közsféra tagjaiból szerveződő vidékfejlesztési közösségek a fejlesztés ill. a fejlődés meghatározó szereplőivé váltak.

2008 őszén került sor az előzetesen elismert vidékfejlesztési akciócsoportok végleges elismerésére, a LEADER Helyi Akciócsoportok (HACS) kihirdetésére. Ezzel 96 előzetesen elismert helyi közösség kapta meg a jogot a HVS helyi szintű végrehajtásához. Ezt követően elkezdődhetett a Helyi Vidékfejlesztési Stratégiákban foglaltak végrehajtása, melynek első lépcsőjét a 2008 októberében megnyíló pályázati rendszer jelentette. Az első pályázati forduló (első támogatási kérelem benyújtó időszak) során már a helyi szereplők fejlesztési elképzelései, egyedi projektötletei játszották a főszerepet, melyek megvalósulása megteremtí a kapcsolatot a stratégiai célok és a konkrét tevékenységek, fejlesztések között. Mindehhez a térség szereplőinek aktív, konstruktív és együttműködő részvétele szükséges. Ennek keretében olyan konkrét fejlesztési elképzeléseken, kidolgozott projektötleteken alapuló pályázatok benyújtására és hatékony végrehajtására van szükség, ami összhangban áll a fejlesztési stratégiával és megfelel a LEADER-program filozófiájának

1. ábra. A vidékfejlesztési politika megvalósulásának szintjei LEADER-szemléletben
(Forrás: Saját szerkesztés)

A fentiekben felvázolt és röviden bemutatott többszintű rendszert mutatja be az 1. ábra. A többszintű értelmezés lehetőséget ad az egyes szintek integrálására, hiszen a vidékfejlesztési politika megvalósulása ezen egymásra épülő szintek cél-eszköz típusú megvalósulásaként értelmezhető, amit mindinkább áthat a LEADER-megközelítés. Ennek bizonyítéka, hogy a – vidékfejlesztés új, innovatív megközelítéseinek kialakítása érdekében bevezetett – program 1991-es, kísérleti célú beindítása óta, mára a főáramú vidékfejlesztési politika fontos elemévé vált, amit a közösségi kezdeményezésként indult program sikerei tettek lehetővé. A LEADER ugyanakkor nem csupán egy sikeres formája, módja a vidékfejlesztésnek, hanem egy koncepció, egy modell, ami átszövi, behálózza a vidékfejlesztési programozás és végrehajtás egészét, a szakpolitikától a projektek megvalósításáig, létrehozva ezzel a vidékfejlesztés LEADER-szemléletű paradigmáját.

Irodalom

- Csete László–Láng István* (2005): A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 313 p.
- Farkas Tibor* (2002): Vidékfejlesztés a fejlődésméletek és a fejlesztési koncepciók tükrében. *Tér és Társadalom*, XVI. évf. 1. sz. pp. 41–57.
- Fehér Alajos* (1998): Mezőgazdaság és vidékfejlesztés. *Gazdálkodás*, XLII. évf. 1. sz. pp. 72–79.
- Fehér Alajos* (2005): A vidékgazdaság és a mezőgazdaság. Agroinform Kiadó, Budapest. 336 p.
- Kovács Teréz* (2003): Vidékfejlesztési politika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 284 p.
- Kulcsár László–Kozári József* (1998): A vidékfejlesztés új stratégiája Magyarországon. *Gazdálkodás*, XLII. évf. 4. sz. pp. 11–21.
- Lengyel Imre* (2000): A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf. 2000. december. pp. 962–987.
- Madarász Imre* (2003): Mezőgazdaság és vidékfejlesztés. Kézirat. TSF MFK.
- Sarudi Csaba* (2003): Térség- és vidékfejlesztés. A magyar térgazdaság és az európai integráció. Agroinform Kiadó, Kaposvár. 308 p.
- Szörényiné Kukorelli Irén* (2005): A fenntartható fejlődés stratégiai elemei a rurális térségekben. *Tér és Társadalom*, XIX. évf. 3–4. sz. pp. 111–137.

VEZETÉS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNY ROVAT

DR. KECZER GABRIELLA:^{*}

A projektmenedzsment szervezeti háttere

Summary

One of the key conditions of successful project management is finding the most effective organizational solution. A project can be managed either in our organization (in functional or matrix structure, or by creating an individual project unit), or we can contract with another company. In my paper I summarize and evaluate these organizational solutions on the basis of its literature, and I present a case study: the organizational background of an environmental infrastructure development project in Szeged.

Bevezetés

Projekt minden olyan tevékenység, amely egy szervezet számára olyan egyszeri és komplex feladatot jelent, amelynek teljesítési időtartama (kezdés, befejezés) valamint teljesítésének költségei meghatározottak és egy adott eredmény (cél) elérésére irányul, azaz, olyan valaminek a létrehozására, amely az adott időben a szervezet számára nem létező (Görög, 2003 p. 20). A projektek hatékony tervezése, előkészítése, megvalósítása és működtetése korszerű szervezeti megoldásokat igényel.

A szervezeti struktúra a munkamegosztás alapján a szervezet által végzett tevékenységfolyamatban részt vevők között kialakított kölcsönös összefüggések sémája, amely a hatáskörön és a felelősségen alapul (Dobák, 1988). Minden szervezeti struktúra alapvető feladata, hogy biztosítsa a szervezetben végzett tevékenységek közötti koordinációt (Görög, 2003. p. 161). Hatékony napi működés, rugalmas struktúra, adaptív és innovatív szervezeti kultúra, gyors döntéseket és reagálást biztosító koordinációs mechanizmusok, egyéni motiváción és felelősségvállaláson alapuló, ugyanakkor az együttműködést és a csapatmunkát is lehetővé tevő szervezeti forma, stratégiai szemléleten és ésszerű kockázatvállaláson alapuló megközelítések alkalmazása szükségesek az eredményes projektmenedzsmenthez (Görög, 2001).

A projektek sikerének egyik kulcs tényezője tehát a megfelelő szervezeti forma kialakítása. Mivel a projekt, mint gyűjtőfogalom rendkívül sokféle feladatot jelenthet, a lehetséges szervezeti megoldások is különbözőek lehetnek. A projekt menedzselése történhet a szervezeten belül, többféle módon is, de létrehozhatunk vagy megbízhatunk egy másik szervezetet is ennek érdekében.

1. Projekt megvalósítása a szervezeten belül

A projektszervezeti formák tekintetében három alaptípust különböztethetünk meg:

- funkcionális struktúrán alapuló projektszervezet,
- projektre orientált projektszervezet(i egység),
- mátrix struktúrán alapuló projektszervezet (Görög, 2003. p. 162).

1.1. Projektmenedzsment funkcionális szervezetben

Funkcionális szervezetnek nevezzük azt a szervezettípust, amelyben az egyes egységek homogén szakmai tevékenységek, azaz funkciók (pl. fejlesztés, beszerzés, termelés, értékesítés, könyvelés, HRM stb.) alapján kerülnek kialakításra.

^{*} Főiskolai docens.

Ha a projektmenedzsment funkcionális szervezetben történik, a szervezet felépítése változatlan marad, a különféle projekttevékenységeket a szakmailag illetékes funkcionális szervezeti egységek munkatársai végzik az érintett funkcionális vezetők hatásköri irányítása mellett (Görög, 2003. p. 163). A projektet a funkcionális egységek segítségével valósítják meg. A projekt feladatait megvalósító egységek és személyek nem tartoznak közvetlenül a projekt irányításával megbízott személy(ek) (projekt menedzser, projekt menedzsment, a továbbiakban: PM) alá, a PM-nek közvetlen utasítási joga nincs, csupán a funkcionális szervezeti vezetőkön keresztül (Papp, 1997. p. 47). A PM nem rendelkezik formális hatáskörrel a projektben résztvevők felett, hatásköre nincs egyensúlyban a projekt teljesítésére vonatkozó felelősségével (Takács, 2000. p. 117; Görög, 2003. p. 163). Egy olyan döntési helyzetben, amely több, a projektben részt vevő funkcionális egységet is érint, csak olyan felsővezetői szinten lehetséges döntést hozni, ahol formális hatáskör van az érintett funkcionális szervezeti egységek és azok vezetői felett.

Ez alól két kivétel van. Az egyik, amikor a projekt teljesítésében csak ez funkcionális egység vesz részt, ekkor a funkcionális egység vezetője a PM, aki így rendelkezik a projekt teljesítésére vonatkozó formális hatáskörrel. A másik, amikor a PM egy olyan felső szintű vezető a szervezetben, aki ennél fogva formálisan biztosított hatáskörrel bír a projektben érintett funkcionális szervezeti egységek felett (Görög, 2003. p. 163).

A projektmenedzsmentnek funkcionális szervezetben a következő előnyei vannak:

- a munkaidő hatékonyabb felhasználása;
- a szervezeti struktúra állandósága miatt a projekt tapasztalatok a szervezetben megőrződnek és újabb projekteknel felhasználhatók.

A projektmenedzsmentnek funkcionális szervezetben a következő előnyei vannak:

- a projektszempontokat háttérbe szoríthatják a funkcionális szakmai megfontolások;
- az információáramlás közvetetté válhat, ez lassítja a projektteljesítést;
- a több funkcionális egységet érintő döntéshozatal időigényes, ez idő- és költségkeret-túllépéshez vezethet;
- a funkcionális vezetők háttérbe szoríthatják a projektfeladatokat a napi operatív feladatokkal szemben (Görög, 2003. p. 164).

A projektfeladatok egy részének a tradicionális, vertikális-hierarchikus szervezet nem tud megfelelni, mert azok egy része horizontális, sőt, diagonális koordinációt követel. (Papp, 1997. p. 34.). Ezért célszerű újabb szervezeti megoldásokra, önálló projekt szervezeti egység létrehozására vagy mátrix formára történő áttérésre törekedni.

1.2. Projektmenedzsment projekt szervezeti egységben (PSZE)

Ebben az esetben a PM és munkatársai önálló szervezeti egységet alkotnak, és a funkcionális egységek bizonyos feladatokat átadnak a PSZE számára. A PSZE integrálja a projekthez szükséges funkcionális munkatársakat a szükséges létszámban és időtartamra, így a PSZE mind a méret, mind a szakmai összetétel szempontjából is változhat (Görög, 2003. p. 166; Takács, 2000. p. 117). A PSZE teljes felelősséget visel a projekt megvalósításáért, és ehhez megfelelő hatáskörrel és rendelkezésre bocsátott erőforrásokkal rendelkezik. A PSZE vezetője – a PM – így formális hatáskörrel is rendelkezik, a PSZE-hez átkerülő munkatársak kikerülnek a funkcionális vezető irányítása alól. Így arányban van a hatáskör és a felelősség.

A PSZE-ben történő projektmenedzsment előnyei:

- a feladat-hatáskör-felelősség összhangja és az ebből adódó hatékonyság;
- egyaránt működhet belső projektek és külső közreműködői szervezetek esetében;
- nincsenek prioritásbeli problémák, amelyek gátolnák a projekt előrehaladási ütemét;
- a projektcsoport tagjai között az információáramlás gyors és közvetlen, ami javítja a reakcióidőt (Görög, 2003. p. 166).

A PSZE-ben történő projektmenedzsment hátrányai:

- erőforrás-pazarlás (a projektben végzett munka nem minden munkatársat köt le teljes munkaidőben) és a túlzott önállósodási törekvések (Papp, 1997. p. 47.);
- a PSZE érdekei háttérbe szoríthatják a szervezet egészének érdekeit szem előtt tartó szakmai megfontolásokat;
- a nem állandó PSZE-ben nehezen alakítható ki az elkötelezettség és a csoportkohézió;
- a projekt végén a PSZE megszűnik, így a felhalmozott tapasztalatok elveszhetnek; (Görög, 2003. p. 168);
- a már régóta meglévő, stabil és állandó feladatkörrel rendelkező funkcionális szervezeti egységek, és az új, a projekt élettartamára szerveződött projekt szervezeti egység közötti feszültség és koordinációs zavar.

1.3. Projektmenedzsment mátrix struktúrában

A mátrix szervezet olyan többdimenziós szervezeti forma, ahol már az elsődleges munkamegosztás szintjén is két munkamegosztási elvet egyszerre alkalmaznak. A mátrix-struktúra metszéspontjai egy-egy végrehajtandó feladatnak vagy szervezeti egységnek feleltethetők meg. A kettős munkamegosztás és az ehhez kapcsolódó speciális hatáskörmegosztás miatt bizonyos feladatok ellátásával kapcsolatos döntéseket két felelős együttesen hozza meg.

A mátrix szervezetben történő projektirányítás a megosztott hatáskörök elvére épül. A projekt tevékenységeit a funkcionális szervezeti egységek végzik, de a PM is azonos szintű formális hatáskörrel rendelkezik a teljesítési folyamat fölött. A PM dönt a „mikor” és „mit” kérdésekben, a „hogyan”-t pedig a funkcionális vezetők határozzák meg (Takács, 2000. p. 118; Görög, 2003. p. 168). Célszerű, ha a költségkeretekkel kapcsolatos felelősség közös, ez arra ösztönzi a PM-t és a funkcionális vezetőt, hogy a döntések többségét közösen hozzák (Görög, 2003. p. 169).

A mátrix struktúrában történő projektmenedzsment előnyei:

- nincsenek prioritásbeli problémák, amelyek gátolnák a projekt előrehaladási ütemét;
- erőforrások hatékony felhasználása;
- szakmai összetartozás;
- a szervezeti struktúra állandósága miatt a projekt tapasztalatok a szervezetben megőrződnek és újabb projekteknél felhasználhatók;
- a tagok között az információáramlás gyors és közvetlen, ami javítja a reakcióidőt.

A mátrix struktúrában történő projektmenedzsment hátrányai:

- a kettős irányítás miatti bizonytalanság (Takács, 2000. p. 118);
- döntési patthelyzet esetén a felsővezetéshez kell fordulni, ami lassítja a döntéshozatalt;
- ha egy-egy szakember több projektben is részt vesz, túlterheltséghez vezethet;
- nem mindig alakítható ki a projektekkel való azonosulás (Görög, 2003. p. 171).

2. Külső szervezet megbízása a projekttel

A projektek számának növekedésével együtt nő azon szervezeteknek a száma is, amelyek alaptevékenységét – külső közreműködőként – a projekttulajdonosi szervezetek számára történő projektjeljesítés képezi (Görög, 2003. p. 183).

Egy szervezetet háromféle módon bízhatunk meg a projekt menedzselésével:

- tradicionális szerződéssel: a terveket mi készítjük, a kivitelezéssel bízunk meg egy másik szervezetet;

- „kulcsrakész” típusú szerződéssel: a másik szervezet a tervezéstől a kivitelezésig teljes felelősséget vállal a projektért;
- menedzsment jellegű szerződéssel: a másik szervezet a mi nevünkben irányítja a projektet (Papp, 1997. p. 186.).

A projekttel megbízandó szervezet kiválasztásának néhány fontos szempontja:

- vállalási ár,
- szakmai alkalmasság (tapasztalat/referenciák, technikai felkészültség, szakember-elátottság),
- kapacitás,
- megbízhatóság,
- rugalmasság,
- együttműködési készség,
- próbaüzem és garancia vállalása (Papp, 1997. p. 190.).

3. A Szegedi Hulladékgazdálkodási ISPA/KA Projekt szervezeti háttere

A korábban ISPA, jelenleg Kohéziós Alap keretében csak olyan projektekre került sor, amelyeket önkormányzatok bonyolítanak, és a gesztor önkormányzat vállalta a projekt operatív irányítását. A magyarországi ISPA/KA projektek végrehajtása során a szervezeti megoldások két alaptípusa figyelhető meg, melyet Szabó (2007) alapján foglalunk össze.

3.1. Önkormányzaton belüli projekt menedzsment egység (PME)

Van példa arra, hogy az önkormányzat saját szervezeti keretei között hoz létre olyan PME-t, amely rendelkezik a projekt végrehajtásához szükséges projekt menedzsment ismeretekkel, kapacitásokkal, illetve az önkormányzat hierarchikus rendszerébe olyan szinten kerül beillesztésre, hogy szükség esetén módja van a legfelső döntési szint elérésére, a döntések időben történő meghozatalának biztosítására. Ez több szempontból is figyelemreméltó: nem automatikus, hogy valaki képes lesz projekt menedzsment szemlélettel hozzáállni új feladata végrehajtásához, előfordulhat, a kapcsolati rendszer bonyolultsága miatt, hogy a döntési szinthez túlságosan sok áttétellel kapcsolódók a projekt végrehajtásával kapcsolatos információkat nem tudják világosan a döntéshozók elé tárni. Ahol sikeresen fel tudják mérni, milyen szakismeretre van szükség, és mekkora kapacitásra a feladat megoldására, ott sikerrel jár ennek a megoldásnak a választása. Ott azonban, ahol elvben ezt a megoldási módszert választják, de valójában csak egy korábbi munkatársat (esetleg eddigi feladatainak meghagyása mellett), vagy egy új munkatársat beállítanak az ISPA/KA projekt végrehajtására, ott rövid időn belül problémák lépnek fel az elégtelen kapacitás miatt, még akkor is, ha maga a projekt menedzser megpróbál erőn felül teljesíteni.

3.2. Önkormányzaton kívül létrehozott PME

Ott, ahol felméri az önkormányzat, hogy hagyományos tevékenységének keretén belül nehezen hozható létre a projekt menedzsment szemlélettel dolgozó PME, vagy ahol létszámihiány vagy egyéb okok miatt nem hozható létre a PME „házon belül”, ott külső PME-t hoznak létre. Ez nagyon sikeres megoldás lehet, ha a külső egység kellőképpen érdekelt a feladat színvonalas és hatékony végrehajtásában (pl. az önkormányzat 100%-os tulajdonában álló szolgáltató cég), rendelkezik a szükséges erőforrásokkal, illetve módjában áll azokat megszerezni. Ezeknél a megoldásoknál különösen fontos: a külső PME szorosan tud az önkormányzathoz kapcsolódni hatékonyan információt eljuttatni – és így nem alakul ki

információhiány, amely később esetleg bizalomhiányhoz is vezethet, és a PME-nek megvan a megfelelő kapcsolati rendszere, és képes az önkormányzati hatáskörbe tartozó döntéseket időben meghozatni.

3.3. A szegedi megoldás gyakorlati tapasztalatai

A szegedi tapasztalatok a Szegedi Regionális Hulladékgazdálkodási ISPA/KA Projektben azt mutatják, hogy az önkormányzaton belüli projekt szervezet a szegedi önkormányzat esetében nem működött megfelelően. A helyi projektek előkészítését megfelelő szakemberekkel rendelkező önkormányzati cégek végezték. A projekt elindításáról szóló döntést követően azonban önálló önkormányzati iroda alakult a projektek koordinálására a polgármesteri hivatal szervezetén belül ISPA Iroda néven. Az iroda közvetlenül a polgármester alá rendelve látta el feladatait, igazán nem tudott integrálódni a polgármesteri hivatal hagyományosan bürokratikus szervezetébe. Az önkormányzati munkatársak megfelelő motiváció, felkészültség, szakértelem és nyelvtudás hiányában nem voltak képesek a koordináció feladatát megfelelő színvonalon ellátni. Súlyos és ismétlődő működési zavarok jelentkeztek az információ áramlás során, fontos levelek, iratok, dokumentumok kallódtak el, állandósultak a hatásköri és kompetencia vitákból eredő személyes konfliktusok. A felelősséget a hibákért viszont az érintettek közül senki sem kívánta magára vállalni. Ez jelentős működési zavarokat okozott, számos konfliktushoz vezetett, melynek eredményeként egy év elteltével a korábban az előkészítésben részt vevő önkormányzati tulajdonú cégek kaptak felhatalmazást a projektek koordinálására, további bonyolítására.

A projekt bonyolításával, végrehajtásával a gesztor önkormányzat a Szegedi Környezetgazdálkodási Közhasznú Társaságot (jelenleg non-profit kft.) bízta meg. Ez sajátos helyzetet teremtett, hiszen ez egy önkormányzaton kívüli szervezeti egység, de tekintettel arra, hogy az egyszemélyes társaság tulajdonosa Szeged önkormányzata, a kötődés sokkal szorosabb, mint egy szokásos megbízási jogviszony esetében. Az önkormányzat részéről a projektmenedzseri teendőkkal a társaság ügyvezető igazgatóját bízták meg, aki korlátozott hatáskörben a polgármester személyes megbízottjaként felügyeli, irányítja, koordinálja a projekt végrehajtását. A folyamatosan változó végrehajtási szabályok és a bonyolult adminisztráció Szeged esetében is szükségessé tették, az önkormányzati tulajdonú cég keretein belül a jól körülhatárolható feladat- és hatáskörrel rendelkező projektszervezet kialakítását. A hulladékgazdálkodási projekt végrehajtását az ügyvezető irányításával (aki a polgármester által kinevezett önkormányzati projekt menedzser) a társaság Műszaki Részlege biztosítja.

Irodalomjegyzék

- Dobák Miklós (1988): Szervezet-átalakítás és szervezeti formák, KJK, Budapest.
 Görög Mihály (2001): Általános projektmenedzsment, Aula, Budapest.
 Görög Mihály (2003): A projektvezetés mestersége, Aula, Budapest.
 Papp Ottó (1997): Projekt menedzsment. BME, Budapest.
 Szabó Ferenc (2007): A hazai környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztési projektek szervezeti háttere, in: SZTE MK ÖVI évkönyv, SZTE MK, Szeged.
 Takács László (2000): Projekt menedzsment. Széchenyi István Főiskola, Győr.

GÁL JÓZSEF–KELEMEN LÁSZLÓ–SZERI ISTVÁN: Utazási szokások vizsgálata Hódmezővásárhelyen

Abstract

Tisza Volán Zrt. made passenger counting and questionnaire poll collaborating with Szegedi Tudományegyetem, concerned with the service in order to obtain information on the travel habits of Hódmezővásárhely population related passenger from satisfaction. The result of the survey has an effect on the framing of the city's public transport. It passed since it under years actual results emerged.

Bevezetés

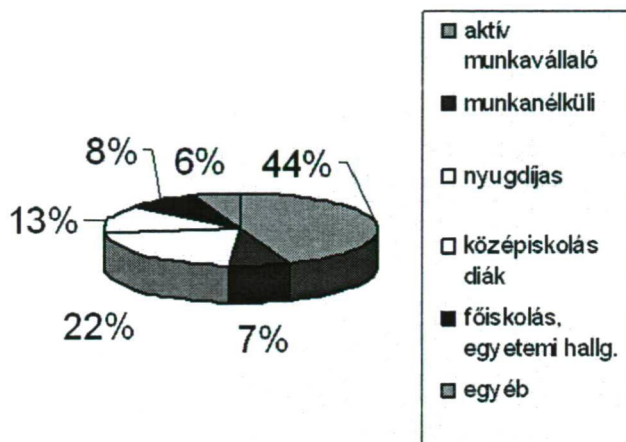
A Tisza Volán Zrt felkérésére készült utasszámlálás és kérdőíves közvélemény kutatás óta már évek teltek el. Felmerül a kérdés, hogy miért is most kerül bemutatásra e vizsgálat néhány részlete? A válasz kettős: 1. Hódmezővásárhely tömegközlekedésének racionalizálása, átalakítása, költséghatékonyabb működésének megszervezése összetett feladat, melynek nehézsége a rendszer hármas finanszírozásában rejlik (Guess, M. G., 2008). Érzelmi és anyagi, szakmai és más érvek ütköznek egymással, melynek hatására kialakul az a menetrend és fuvarozott utaskapacitás, amellyel a szolgáltatás működik az adott menetrendi időszakban. 2. A vizsgálati eredmények tárgyalási alapot jelentettek és üzleti érdeket is érintettek, ezért korábbi publikálására nem volt lehetőség. Mindezek ellenére a 2005-ös vizsgálat tanulságos, ezért érdemes megismertetni a tágabb szakmai érdeklődőkkel.

Anyag és módszer

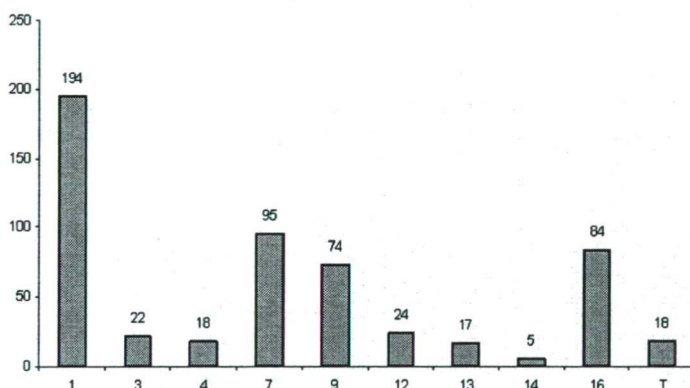
Az alapvető cél a megismerés volt, hogy egy olyan városban, amely nagy kiterjedésű, tradicionálisan kerékpáros város, a lakosság jelentős része egy jól lehatárolható iparterületen dolgozik, illetve fix tömegközlekedési pontokról ingázik más településekre, milyen mértékben és formában veszik igénybe a helyi tömegközlekedést? A vizsgálati módszer a számlálóbiztosos (buszokon utazó) utasszámlálás és kérdőívezés (buszmegállóknál) volt. A vizsgálat egy semlegesnek mondható héten csütörtökön és pénteken, majd másik héten hétvégén történt. A kérdőívezés ettől részben függetlenül, bár időbeli átfedéssel 4 hétig tartott.

Utazási szokások vizsgálata

A megoszlás (1. ábra) arra hívja fel a figyelmet, hogy a helyi tömegközlekedés (A tömegközlekedés vagy közösségi közlekedés, közforgalmú közlekedés, kollektív közlekedés – az általános értelmezés szerint – magában foglal minden közlekedési rendszert, amelyben az utasok nem saját járművekkel közlekednek [Wikipedia, 2009]) résztvevői Hódmezővásárhelyen – alapvetően – az aktív munkavállalók és a nyugdíjasok. A napi mozgásuk, áramlási irányuk meghatározása a vonalak kialakításának és a menetrend megalkotásának fontos alapeleme kell, hogy legyen (Gál J., 2008). Érdekes, hogy az aktív korú igénybe vevők nagyobb részt férfiak, míg a nyugdíjasok közel háromszoros női arányt képviseltek a férfiakhoz képest. A válaszadók átlagos életkora 38 év, ettől az eltérés lefelé 26, felfelé 44 év. A várakozásoknak megfelelően itt is igazolódni látszik, hogy az aktív munkavállalók és az idősebbek a meghatározók.

1. ábra. Megkérdezettek státusza
(az általános utazási szokások kérdőívénél)

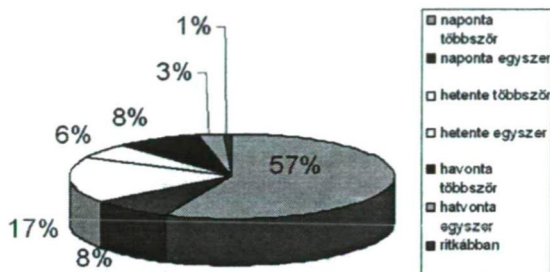
2. ábra. Melyik járatot használja elsősorban?
(az általános utazási szokások kérdőívénél)

A megkérdezettek a 2. ábra szerinti számban választották az adott járatszámot, mint leggyakrabban használt tömegközlekedési eszközt. Látható, hogy az 1-es járat kimagasló értéket mutat, amely nem meglepő. Kiemelkedik még a 7-es, a 9-es és a 16-os járat is, amely egész nap folyamán közlekedik. A vártnál kisebb számban került megemlítésre a 12-es vonal.

A felmérés további részét képezte, hogy másodsorban, illetve harmadsorban mely járatokat használják. A válaszok a kiemelkedő vonalak mellett már lényegesen nagyobb számban említik a többi – időszakos – járatokat. Érdekesség, hogy a T jelű járatokat összességében kevesen jelölték meg, az összegzett adat is az alsó tartomány tetején van. Az utazási szokások vizsgálata alapján felmerül a 3-as (a járat azóta megszűnt), a 12-es és a T járatok felülvizsgálatának szükségessége.

Egy járatot jelölt meg 63%, második járatot is megjelölt 28%, többet 9%. A 3. ábra arra enged következtetni, hogy jelentős azok száma, akik valamilyen ok miatt több járatot is használnak. Ekkor értékelődik fel a ritkább, időszakosan közlekedő járatok szerepe. Ennek ellenére érdemes megvizsgálni, hogy az utaslétszám indokolja-e üzemeltetésüket vagy valamelyik járat útvonalának módosításával e forgalom lefedhető.

A következő kérdés az utazások gyakoriságáról szólt. A kapott válaszok részben korrigálandók, ugyanis a naponta többször kategória mellett választható volt a naponta is, amely esetén azt feltételeztük, hogy naponta egyszer veszi igénybe a helyi tömegközlekedést. Ennek a válasznak az értékelése felülvizsgálatra szorul, ugyanis nem valószínű, hogy aki a napi egyszeri utazást választotta havibérletet vált, ezért a naponta többször kategóriához sorolom a naponta bérlettel válaszokat is.

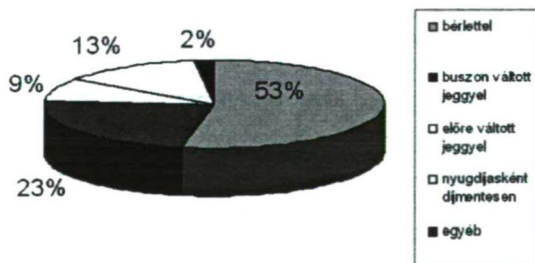

3. ábra. Milyen gyakran utazik helyi járatos busszal?
(az általános utazási szokások kérdőívénél)

Az utazási gyakoriság vizsgálatból arra lehet következtetni (3. ábra), hogy viszonylag állandó személyek veszik igénybe a helyi tömegközlekedést, arányuk némiképp növekedhet az időjárás télivé válásával, de Hódmezővásárhely köztudottan kerékpáros város, ezért ameddig lehet használni, nem szállnak le a bicikliről. A 3. ábrán megjelenő 57% összhangban áll az aktív munkavállalók 1. ábrán bemutatott 44%-ával, valamint a jelentős nyugdíjas aránnyal.

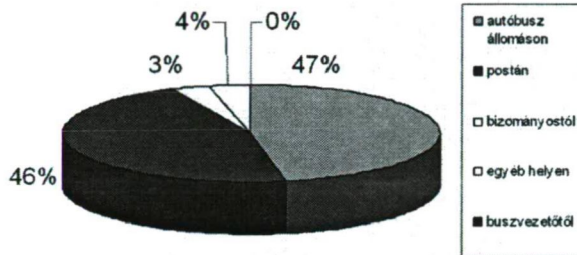
A megkérdezettek 84%-a átszállás nélkül éri el úti célját, és nem mutatható ki százalékosan, hogy hányan szállnak át többször. Úgy gondolom, hogy a Hódmezővásárhelyen jellemző hosszú járatok, melyek végállomása többségében az ipartelepre esik, megfelelő. Véleményünk szerint az átszállásmentes eljutás pozitív az utasokra nézve, hiszen kisebb elérési kockázatot jelent rossz időjárási körülmények között is, illetve kedvezően hat az eljutási időre is.

A menetrendi változtatásokra szisztematikusan visszatérő javaslattal nem találkoztunk. Legtöbb észrevételt a leggyakrabban járó 1-es vonalra tettek, talán kiemelhető az első járat indulásának korábbra tételére vonatkozó, amelynek ellentmond, hogy a járatra többnyire a belvárosban szállnak fel, és műszakváltásra kell a gyártelepre érniük, hiszen szinte mindenki ott szállt le. Nem valószínű, hogy a dolgozni utazók tömegesen igényelnék a korábbi érkezést. A másik javaslat az utolsó járat későbbi indulására vonatkozik, ezt esetleg érdemes megfontolni. A 7, 9, 12 és 16-os járatokra vonatkozó javaslatok nem jelentősek, többi járatra alig vagy nem is érkezett módosítási javaslat.

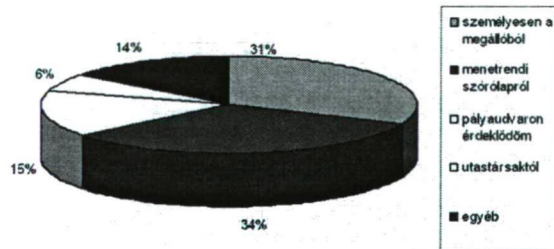
4. ábra. Milyen bérlettel vagy jeggyel utazik?
(az általános utazási szokások kérdőívénél)

Az utazás ellenértékét több módon ki lehet egyenlíteni (4. ábra). A megkérdezettek döntő többsége bérlettel utazik (53%). Érdekes, talán kissé felülreprezentált adat, hogy 23% a buszon veszi meg menetjegyét. Ezt a választ – jellemző módon – a főiskolások, egyetemisták adták, akik jelezték, hogy nem napi igénybevevői a helyi járatoknak. A nyugdíjasok jelentős hányada (65 év alatt) a bérletet jelölte meg (ez a bérlettel utazók 25%-a). Két eredmény megerősítése figyelemre méltó: egyrészt a bérlettel utazók képezik az utasok nagyobb részét, ezért a bérletvásárlási lehetőséget bővíteni célszerű, másrészt – a magasabb ár ellenére is – népszerű a buszon váltott jegy.

5. ábra. Hol veszi meg a bérletét?
(az általános utazási szokások kérdőívénél)

Az első két helyen az autóbusz állomást és a postát jelölték meg (5. ábra), amelyek együttesen 93%-ot tesznek ki. Az autóbuszvezetőnél senki sem vásárol a megkérdezettek közül, ellenben a menetjegyesekkel. Úgy tűnik, a bérletvásárlás rendszere illeszkedik az utasok igényeihez, csupán a pályaudvari sorbaállás idejét tartották néhányan hosszúnak.

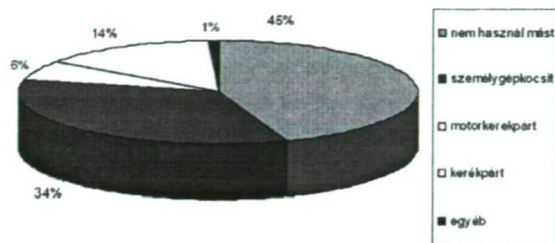

6. ábra. Honnan szerez információt a menetrendi változásokról?
(az általános utazási szokások kérdőívénél)

A kommunikációnak fontos szerepe van az utas és a közlekedési vállalat kapcsolatában. 31% a buszmegállóba kihelyezett menetrendről szerez információt, további 34% pedig a szórólapokról. Úgy tűnik e két kommunikációs csatorna lefedi közel a 2/3-ot, azonban növekszik az internetes és a wap-os szolgáltatás iránti igény is.

További kérdés volt, hogy milyen közlekedési eszközt használ még a helyi közlekedésben? A megkérdezettek – alapvetően buszra várakozó emberek vagy utazók voltak – ezért részarányuk felülreprezentált, de a 7. ábra alapján látható, hogy 45% nem használ mást. A személygépkocsit használók 34%-os arányban jelentek meg, további érdekesség a kerékpárosok 14%-a, illetve, hogy szinte ennek duplája további közlekedési eszközként jelölte meg.

A kérdőíves felmérés kiterjedt a segítségre szoruló emberek érdekeinek figyelemmel kísérésére. Ezek a technikai és szervezési megoldások a többi ember számára is gyakran könnyebbé tehetik a közlekedést.

7. ábra. Milyen más közlekedési eszközt használ?
(az általános utazási szokások kérdőívnél)

Összegzés

Az utasszámlálás időpontjának meghatározása jól sikerült, mivel semmilyen speciális esemény (ünneppnap, iskolai szünet stb.) nem volt a felmérés napjain, az időjárás viszont hirtelen téliesre fordult, így néhányan már átpártoltak a tömegközlekedésre, de messze nem mindenki, aki csak télen használja. A két munkanap, a szabadnap és a munkaszüneti nap jól reprezentálja a heti forgalmat és összehasonlítható a korábban végzett utasszámlálással.

A kérdőíves felmérés ilyen formájú elvégzése újdonság Hódmezővásárhelyen, hiszen korábban telefonos kérdőíves felmérés készült, itt pedig a buszokon, a megállóknál, illetve a Tisza Volán által kijelölt helyeken tették fel a kérdéseket.

Az elmúlt közel egy év elegendően hosszú idő volt arra, hogy a jelentősnek mondható menetrendi változásokat a lakosság megismerje, azonban – a felmérés is alátámasztotta – hogy nem nőtt az utasok száma jelentős mértékben.

Bizonyítást nyert, hogy a lakosság vagy naponta többször használja (nagy többségében bérlettel vagy díjmentesen) vagy eseti utasként menetjeggyel. A meghatározó réteg az aktív munkavállalóké és a tanulóké, bár szemmel látható az elmúlt években két változás: egyrészt a személygépkocsik száma jelentősen megnőtt városunkban, illetve több nagyüzem bezárt vagy jelentős létszámot csökkentett. Az aktív munkavállalók jól definiált reggeli időszakban utaznak a munkakezdéshez igazodva, hozzájuk csatlakoznak a tanulók is. Délután már nagyobb időintervallumban történik a visszaút. Az idők később indulnak, a városközpont felé áramló forgalmat gerjesztik a délelőtti során, illetve a korábban már említett széthúzott intervallumban térnek haza.

Nem munkanapokon a helyzet kicsit más, a forgalomnagyság közelít a Gauss-görbéhez. A napközbeni áramlás a meghatározó.

Mindegyik vizsgálati napon az üzemkezdéshez és üzemzáráshoz közeli időpontokban alig volt utas a buszokon, amely arra enged következtetni, hogy a több műszakban dolgozók nem veszik igénybe jelentős számban a helyi járatokat munkába járáshoz.

Az eljutás 84% esetében közvetlenül, átszállás nélkül történik, amely azért érdekes, mert egyrészt a kérdőívben felmerült a csatlakozások javításának kérése, illetve ennek ellenpontjaként – ha nem bérlettel utazik az illető – akkor a többszörös jegyár többnyire drágább, mint bármely más közlekedési eszközzel eljutni.

A várakozásoknak megfelelően négy járaton utaznak kimagaslóan sokan (1, 7, 9 és 16 járatszámú). Ezzel ellentétben vannak olyan járatok is, amelyeken senki sem utazott egyik irányban sem, illetve jelentős a 10 fő alatti járatok száma. Ezt még az is rontja, hogy nem vizsgáltuk, hány megállónyi utaznak a járatokon. A forgalomáramlás irányonkénti és megállóközi meghatározása egy későbbi feladat lehet.

59% azon járatok aránya a 47% 0–10 főt szállító járatok között, amelyeket 0–5 fő vett

igénybe. További érdekesség, hogy a 0–20 fő által igénybevett járatarány 74%. Felvetődik a kérdés, hogy hány főtől beszélhetünk tömegközlekedésről?

Az 1. mellékletben összegyűjtve tanulmányozható, melyik járatokon, mely napokon utaztak 10-nél kevesebben. Ezek közül számos megszüntetése semmilyen nehézséget sem okozna az utazóközönségnek, azonban – köztudottan – minden ilyen változtatás közfelháborodást kelt (annak ellenére, hogy az ellenzői sem használják a járatokat) javasoljuk a kis forgalmú időszakokban körjáratok menetrendbe állítását (oda-vissza irányokban is ha szükséges, bár egyes járatok indulási és végállomása nincs messze egymástól – pl. 4-es), amelyek érintik a jelentősebb megállókat és több kis kihasználtságú járatot kiváltanak. Ezek – esetleg – kisebb kapacitású járművek is lehetnek.

Érdekes – vélhetően kissé felülreprezentált – adat, hogy a vizsgálat négy napján 23% a buszon vett menetjegyet. Ezt azzal tudjuk magyarázni, hogy hirtelen időjárásromlás történt, illetve a hónap második felében voltunk, így bérlete már nem érte meg venni annak, aki most ült át buszra. Ennek ellenére további vizsgálatot kíván, hogy miért nem előre megváltott jeggyel utaztak (keves helyen lehet hozzájutni vagy nem volt rá idő stb.).

A legnagyobb sokaságot – mint korábban is említettük – a bérletesek alkotják, akik 93%-a vagy az autóbusz pályaudvaron vagy a postán veszi meg. Talán csökkenteni lehetne a sorbaállást, ha a bizományosi rendszer szélesebb körben, több helyen működne.

A menetrendi változásokról időben tudomást szereznek az utasok, ezért a bevált rendszer (megállóban, telefonos szolgálattal, menetrendi szórólappal) jól működik, azonban a felméréskor felmerült, hogy – a kor igényeinek megfelelően – jó lenne, ha a Tisza Volán honlapján a hódmezővásárhelyi helyi menetrend is megjelenne, amely azóta már felkerült a honlapra.

A menetjegyek árával kapcsolatban már jeleztük, hogy átszállás esetén már meggondolandó saját gépkocsi használata, amely egyébként is jelentős mértékben nőtt. Hódmezővásárhelyen a kerékpáros forgalom mértéke is jelentős, másod, illetve harmadsorban sokan meg is jegyezték, hogy átszállnak kerékpárra.

A rá- és elgyaloglás a jellemző (az autóbusz pályaudvaron naponta található nagyszámú kerékpár elsősorban a helyközi forgalmat igénybe vevők miatt kerül oda). Nem igazán érthető, hogy motorkerékpárral miért utaznak a megállóig és miért nem tovább?

Összességében megállapítható, hogy a Tisza Volán helyi járatainak szolgáltatásával az utasok elégedettek, a kérdést elsősorban az jelentheti, hogy milyen korlátok között tartva elfogadható (költségei miatt) a járatgyakoriság, vonalhossz és a járatvariációk száma (pl. A, T stb. jelűek) mind a lakosság, mind az önkormányzat, mind a szolgáltató számára.

Irodalom

- Gál J. (2008): A logisztika alapjai, IM Informatikai Magániskola Kft., Hódmezővásárhely.
 Guess, M. George ed. (2008): Managing and financing urban public transport systems: an international perspective, Local Government and Public Service Reform Initiative, Budapest.
 Sz. n. (2009. 08. 01.): Tömegközlekedés, Wikipedia.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/T%C3%B6megk%C3%B6zleked%C3%A9s>

DR. MÓRÉ MARIANN PHD.*

Mezőgazdasági munkavégzés és munkakörülmények a sajtó tükrében

Summary

In the last fifty years there were three major changes in the life of the Hungarian province, that has meant a significant challenge and required extraordinary adaptability. Within one generation, working conditions, social relationship and social values of the provincial population have completely changed. Many social studies deal with presenting these transformations. The non-expert newspaper readers, however, get informed from the mass media, and not from the white papers of the sociologists; so, they evaluate the agricultural potential, situation and development based on these inputs. In my current study, I am looking for the answer on what kind of tendentious concerted occurrence do readers use to form their opinion about the working conditions and the jobs of the farmers. Of course, besides my study, a conclusion about the agriculture can also be made based on other areas of mass media. My aim with the current study was to outline a trend using 700 articles about agriculture.

1. Bevezetés

A magyar agártársadalom a XX. század második felében élte meg történetének legnagyobb mértékű és legtöbb változással járó időszakát. A nagyüzemi átszervezést követően a társadalmi, gazdasági, technikai-technológiai fejlődés hatására megváltozott a mezőgazdaság teremtőerőinek színvonala és összetétele, növekedett az élelmiszerek feldolgozottsági foka és az élelmiszeripar termelése. A termőföld tulajdonában, a használat rendjében háromszor következett be meghatározó változás, amely a falvak lakóira különös próbátélt mért, és rendkívüli alkalmazkodóképességet igényelt. Egy generációnyi idő alatt a falusi lakosság számára megváltoztak a munkafeltételek, a társadalmi kapcsolatok, a társadalmi értékrendek. A társadalomkutatások nagy száma foglalkozik az átalakulás bemutatásával. Valuch (2001) egyebek mellett azt elemzi, hogy az ötvenes évek végén milyen társadalmi, politikai, gazdasági, lélektani tényezők létezése játszott szerepet abban, hogy sikerült rábírnunk a magyar parasztságot arra: váljon meg a földtulajdonától. A hatvanas évekre a föld jelentős mértékben veszített értékmérő és társadalmi pozíciót meghatározó szerepéből, a mezőgazdasági munka szerepe csökkent, a fiatal generációk számára már nem jelentett vonzó életpályát, melyhez Juhász (1986) szerint hozzájárult a városi munkásközüvélemény, amely a paraszttellességgel összhangban alacsonyabb értékűnek tartotta a mezőgazdasági vállalkozást. A magyar agrártársadalom helyzetét jelentős mértékben meghatározta a háztáji gazdaságok megtűrése, engedélyezése, ösztönzése vagy éppen támogatása. A kollektivizálás utáni évek támadásait követően a hetvenes évek második felétől már nemcsak a deklarációk szintjén, hanem jogszabályban is rögzítették szerepüket és fejlesztésüket. A magyar paraszti társadalom, ha kellett az önkiszákmányolás határáig is képes volt dolgozni a biztos megélhetést jelentő nagyüzemi gazdálkodás keretei között, majd a saját gazdaságában is. Romány és Tamási (2002) szerint a magyar mezőgazdaság elért eredményeinek egyik magyarázata ebben a paraszti attitűdben keresendő. A háztáji és kisüzemi termelés révén megtermelt jövedelemnek nem kevés szerepe volt a falvak társadalmi újratagozódásában. A rendszerváltás

* Adjunktus – Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar.

éveiben a mezőgazdaság jövőjét meghatározó politikai határozatok súlyosan érintették a mezőgazdaságot. Kovács (2004) azt állítja, hogy a rendszerváló politika elit nem respektálta a mezőgazdaság eredményeit. Az a cél vezérelte döntéseiket, hogy a mezőgazdasági nagyüzemeket minél előbb a családi magángazdálkodások váltsák fel. Kovács (1998) elemzése szerint a mezőgazdasági szövetkezetek sorsa különösen azokban a régiókban pecsételődött meg, amelyekben a mezőgazdaság súlya viszonylag csekély volt a helyben vagy közelben elérhető egyéb munkalehetőségek miatt. Ezeken a településeken ugyanis nem a szövetkezet képezte szociális védőhálót, jelentette az egyetlen munkalehetőséget. A Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv adatai szerint A rendszerváltást követő 14 évben a foglalkoztatottak száma 693 ezerről közel 189 ezerre csökkent, ami azt jelenti, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatottak 73%-a más szektorban keresett munkát, vagy munkanélkülivé vált. Különösen sokan, közel 233 ezren estek ki a mezőgazdasági foglalkoztatásból 1990 és 1992 között, ami 2 két esztendő alatt 34%-os csökkenés. Magyarország Európai Unió csatlakozásával az agrárgazdaság újabb kihívások és újabb nagy lehetőségek elé nézett, szigorú versenyfeltételek közé került. Gyorsan emelkedett az olyan mezőgazdasági termékek és élelmiszerek behozatala, amelyekből korábban Magyarország nemcsak önellátó volt, hanem külfiacra is értékesített. A magyar mezőgazdaság elvesztette versenyképességét, amelynek újbóli megteremtése nagy kihívás a gazdák számára. Estók (2005) úgy véli, hogy a magyar gazdák alkalmazkodóképességén, szervezethez, és az elmaradt technológiai fejlesztések mielőbbi pótlásán múlik, hogy az agrárgazdálkodók miképpen tudnak élni a lehetőségekkel.

Az agráriumban lezajló változások végrehajtásában a rendszerváltásig a politika koncepciózusán használta fel a sajtót. A tömegkommunikációs intézményeknek ez az alárendelt szerepe azonban megváltozott, fokozatosan átalakult mellérendelt, egyenrangú partneri szereppé – már nem csupán a deklaráció szintjén. Ma olyan világban élünk, amelyben óriási mennyiségben áramlanak felénk a tudósítások, amelyeket befogadunk, és részévé válnak annak, amit tudunk. Családunkban és munkahelyünkön témává lesznek a hírek, médiaesemények, gondolkodunk arról, amit a lapokban olvasunk, a rádióban és televízióban hallunk. Az újságolvasók nem szakértő rétegei a személyes életszférától és a napi tapasztalatoktól távol eső gazdálkodási területekről és kérdésekről nem a társadalomkutatók írásaiból, hanem a tömegkommunikációs eszközök útján kapnak információt. Így például az ország mezőgazdasági potenciálját, helyzetét, fejlődését jelentős részben ezen információk alapján ítélik meg. Napjainkban alig telik el hét, hogy a tömegkommunikációból ne érkezzenek hírek a mezőgazdaságról, a gazdálkodást befolyásoló időjárásról, a támogatásokról, a gazdatüntetésekéről, a munkakörülményekről. Ezek az újságolvasó ember előtt ismerős tények, történések, intézkedések a tömegkommunikáció által elé tartott tükörben rajzolódhatnak olyanná, amilyenként megéli. Ahogyan az újságok bemutatják, vagy éppen elnagyolják a részleteket, úgy vesz róluk tudomást, ezeket a részleteket szembesíti saját tapasztalataival. A tömegkommunikációs hírfolyamból, újságok cikkeiből – a kontextusaikra vonatkozóan – megismételhető és érvényes következtetések a tartalomelemzés kutatási technikájának alkalmazásával vonhatók le. Bár a mezőgazdasági problémakör vizsgálata csak határterülete volt az elemzésnek, mégis fontos megemlíteni Terestyéni Tamás 2001-ben a Szociológiai Személyben megjelent írását. A szerző a tartalomelemzés módszerével végzett kutatást „Magyarország és az Európai Unió a sajtó tükrében” címmel. Munkájában a hazai sajtóstruktúrában meghatározó helyet elfoglaló országos és lokális lapoknak az Európai Unióval és a magyar csatlakozással kapcsolatos közlésein végzett elemzést. Kutatásának csak elemező – de jelen kutatás szempontjából lényeges – része volt az agrárgazdálkodással foglalkozó csatlakozási tárgyalások kapcsán az írások elemzése. A szerző megállapítása szerint: „Az agrárgazdálkodással foglalkozó írások sötét képet festettek viszonyainkról” (Terestyéni, 2001). Az alkalmazott tartalomelemzés annak a felismerésnek a jegyében fogant, hogy ha elegendően sok textus áll rendelkezésre, akkor ezek bizonyos elemeit megszámlálva a különböző szövegek

között értelmes összehasonlítások tehetők. Az üzenetek törvényszerűen visszatérő sajátosságai alapján ezzel a módszeres és objektív eljárással olyan következtetéseket vonhatók le, amelyek a közleményekben nyíltan kimondva nincsenek, de az üzenet megszerkesztettségének, azaz kódolásának a módjából kiolvashatók s esetleg más eszközökkel, más módon nyert adatok segítségével megerősíthetők, igazolhatók.

Jelen kutatásomban arra keresem a választ, hogy az újságokat – és nem a társadalomkutatásokat – olvasó „átlagemberek” milyen tendenciaszerű együttes előfordulások alapján alkothatnak véleményt a mezőgazdaságban dolgozók munkakörülményeiről, munkavégzéséről. A tartalomelemzés alkalmazásával a mezőgazdasági munkakörülményekkel kapcsolatos üzenetek visszatérő sajátosságai alapján vonhatók le objektív következtetéseket az agrárágazattal kapcsolatos vélemények alakulásáról. A kvantitatív és kvalitatív módszerek együttes használatával mind a szövegek közötti értelmes összehasonlításra, mind a rejtett tartalmak feltárására lehetőségem nyílik. Elemzésemben a tartalom és a műfaj bonyolult viszonyrendszerében a tájékoztató hírműfaj szerepére koncentrálok, mert ez olyan központi műfaj, amely szerint az újságíró szakma meghatározza önmagát, s ez különbözteti meg a hírlapot más médiumoktól. Ebbe a műfajba tartozik a hír, a tudósítás, a nyilatkozat, az interjú. Kutatásomban ezeket elemzem. Céлом, hogy a közlésekben tapasztalható napirendek és fontossági hierarchiák megragadása útján tartalmi indikátorokkal jellemezzem azt az információ kontextust, amelyben, és amelyhez képest a mezőgazdasági munkaerővel kapcsolatos vélemények alakulnak. Ebből egyúttal az is következik, hogy az általam végzett tartalomelemzés csak annyit tekint feladatának, hogy feltárja: egy adott mezőgazdasági témakört hogyan mutatnak be a tömegkommunikációs eszközök, hozzá kapcsolódóan milyen kérdéseket, problémákat tartanak napirenden, milyen aktualitásokra irányítják a figyelmet.

2. Elemzés

A magyar írott sajtó széles palettájából vizsgálatomban a *Népszabadság*, a *Hajdú-Bihar megyei Napló* mezőgazdasággal kapcsolatos újságcikkeit, ill. a *Magyar Mezőgazdaság* közleményeit elemeztem. Az elemzett sajtóorgánumok kiválasztásánál az vezérelt, hogy lexikális tartalmat elemezzek, hogy a vizsgált időszakban létező, a pártdokumentumokban már hivatkozásként előforduló sajtótermékekről legyen szó. Választásom megfelel az Antal (1976) által ajánlott módszer forrás kiválasztás tételének. A tendenciaszerű együttes előfordulásokat keresem, ezért nagy időintervallumot kell vizsgálnom. A témával kapcsolatban fontos szerepe van a politikának, a politika és a sajtó kapcsolatának, ezért a vizsgálati időszak kezdő évének az MSZMP tömegkommunikációs elvei írott dokumentumainak kezdő évét, 1957-et kell választanom. A Krippendorf (1995) által meghatározott szisztematikus mintavételt alkalmazva figyelemmel kellett lennem azokra történelmi fordulópontokra, amelyek a mezőgazdaságot gazdasági és politikai szempontból érintették, ezért $K = 6$ értékkel 1957-től kezdve minden hatodik év anyagát vizsgálom. A vizsgálat évei tehát: 1957, 1963, 1969, 1975, 1981, 1987, 1993, 1999, 2005. A *Népszabadság* és a *Hajdú-Bihar megyei Napló* olyan napilapok, amelyek a vizsgált évek mindegyikében megjelentek, éves megjelenésük 300 körül változik. A *Magyar Mezőgazdaság* 1957-ben még kéthetenként, majd hetenként jelent meg, éves példányszáma 52.

A példányszámából eredő hatalmas mennyiségű anyag további szűkítését az Antal (1976) által ajánlott meghatározás alapján végeztem. Értelmezésében a hármas mintavétel második szakasza a dokumentumok kiválasztása. A szerző ajánlása szerint, ha a kutató már döntött arról, hogy egy adott időszakból milyen lapokat választ ki, döntenie kell arról is, hogy ezekből az újságokból mely cikkeket választja ki. A cikkek számát ennek megfelelően szűkítettem. Véletlenszerű kiválasztással átlapoztam a *Népszabadság*, a *Hajdú-Bihar megyei Napló* és a *Magyar*

Mezőgazdaság két-két évfolyamának teljes példányszámát, megszámloltam az összes mezőgazdasággal kapcsolatos újságcikket. A számolás azt eredményezte, hogy a mezőgazdaság témakörének tárgyalása aktualitáshoz kötődik: az aratás és a betakarítás a legjobban preferált időszak a sajtóban, ekkor foglalkoznak a legtöbbet az újságírók a mezőgazdasággal. Ebben az időszakban a közleményekben a termelési eredményeken túl az agrárágazat egyéb tényezői is témává válnak. A cikkek többsége az adatszűkítés miatt növénytermesztési témát dolgoz fel, de a fokozott érdeklődés miatt a média agrárágazathoz való hozzáállása mégis jól vizsgálható. Figyelembe vettem azt a hatáselméleti alaptézist, hogy a médiafogyasztó figyelmét jobban magukra vonják az egyszerre nagy gyakorisággal megjelenő tartalmak, ezek különös jelentőségre tesznek szert, az olvasó véleményét ehhez méri. Kutatásomban ezeket az elveket figyelembe véve úgy szűkítettem az anyag mennyiségét, hogy a kiválasztott újságok aratással és betakarítással kapcsolatos cikkeinek tartalomelemzést végeztem, melyek megjelenése az adott év június 1. és október 31. közötti időszakra esik. Ezzel a választással azt értem el, hogy a minta elég nagy maradt a lényeges információk megjelenítéséhez, de elég kicsi ahhoz, hogy még elemezni lehessen. Választásom megfelel Pietilä (1979) ajánlásának is, mely szerint, ha megtörtént anyag nagyságának válogatása, úgy az tovább korlátozható megfontolással, amely az adott témával kapcsolatos bizonyos típusú cikk kiválasztását jelenti. A három sajtóorgánumban az erre az időszakra eső lapszámokat tekintettem át, s kerestem a releváns cikkeket. 1957 és 2005 között a három vizsgált sajtótermékben összesen 700 olyan cikket találtam, amely az aratással és betakarítással hozható összefüggésbe.

1. táblázat. Cikkek száma a vizsgált sajtótermékekben

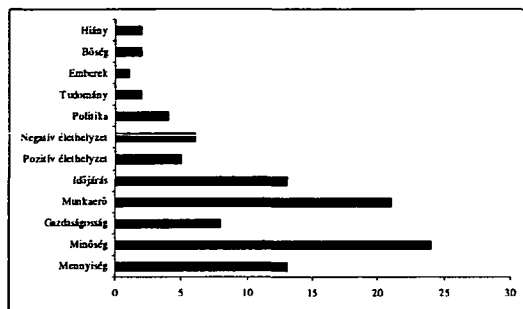
	Magyar Mezőgazdaság	Népszabadság	Napló	Σ
1957	15	27	36	78
1963	23	37	54	114
1969	24	36	21	81
1975	36	37	33	106
1981	7	35	39	81
1987	33	22	37	92
1993	3	18	17	38
1999	11	20	20	51
2005	19	22	18	59
Σ	171	254	275	700

Forrás: saját vizsgálat

A legmagasabb a cikkszám a *Naplóban*, a vizsgált években összesen 275 közlés jelent meg az aratás és betakarítás témakörében. A legkevesebb témába illő cikk a *Magyar Mezőgazdaságban*, amely szaklapnak tekinthető, s például az emberek személyes viszonyait érintő kategória kérdéskörének hangsúlyozása nem tartozik bele a szerkesztési elvekbe jelent meg. Összesen 171 közlemény olvasható a vizsgált kérdéskörben. Különösen alacsony a cikkek száma 1981-ben és 1993-ban. A legtöbb témát érintő közlés 1963-ban jelent meg, összességében 114 közlést elemeztem. A rendszerváltás előtt e témával összefüggésbe hozható cikkek száma összesen 558, amelynek átlaga 98. A rendszerváltás után a teljes közlésszám 142, melynek átlaga már csak 50. Az újságok téma iránti érzékenysége számszerűsíthetően megváltozott, a vizsgált tömegkommunikációs eszközök figyelme elfordult a mezőgazdaságról, a szerkesztési elvekben lecsökkent az aratás és betakarítás témaköre napirenden tartásának igénye.

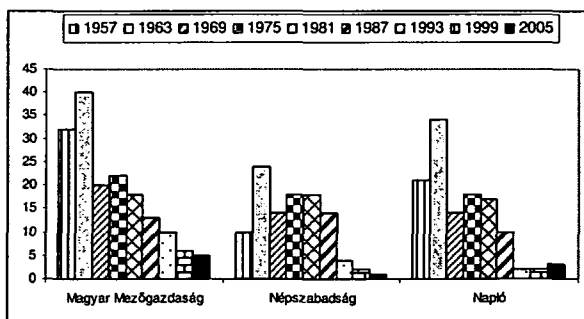
A tartalomelemzéses vizsgálat alapeleme a kategóriarendszerek létezése, melynek leg-

általánosabb formái a kategóriaszótárak és kategóriakatalógusok, amelyek azt határozzák meg, hogy az egyes szavak milyen magasabb fogalmi csoportba sorolhatók. A mezőgazdaság témakörének széleskörű kutatására 12 kategóriát alkottam (mennyiség, minőség, gazdaságosság, munkaerő, időjárás, pozitív élethelyzet, negatív élethelyzet, politika, tudomány, emberek, bőség, hiány). A jelen vizsgálat célját képező munkaerő kategóriába az alábbi munkaerőre, munkavégzésre utaló tartalmak fordultak elő: munkaszervezés, munkafegyelem, munkaverseny, munkateljesítmény, munkaerőhiány, munkakörülmények, munkaerő-szükséglet, munkanélküliség, szorgalom, tehetség, szakértelem, szakemberképzés, oktatás, munkabér, minőségi munka, ösztönző bérezés.

1. ábra. Az összes kategória gyakorisága a vizsgált sajtótermékekben (%)
(Forrás: saját vizsgálat)

Az ábra csak megerősíti azt a feltevést, hogy a munkaerő kategóriájával szívesen foglalkoznak a sajtóorgánumok. Az újságolvasókat élethelyzetükből adódóan érdekli az időjárás fogalomkörébe tartozó tartalmak említése. A fogyasztási szokásokból természetesen érdeklő minőség kategóriájába tartozó fogalmak (a termés minősége, minőségi munka, versenyképesség) mellett a leggyakrabban előforduló kategória a munkaerő kategóriája. A munkaerő fogalomkörébe tartozó cikkek vizsgálata a három sajtóorgánumban már árnyaltabb képet mutat. Az ábrából összességében leolvasható, hogy a munkaerővel kapcsolatos fogalmak napirenden tartása a vizsgált közel ötven évben fokozatosan elvesztette jelentőségét.

2. ábra. A munkaerővel kapcsolatos tartalmak gyakorisága (%)
(Forrás: saját vizsgálat)

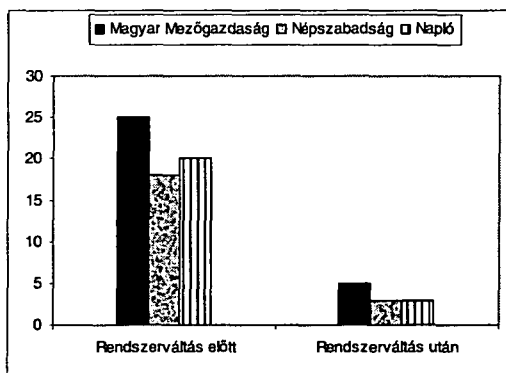
A Magyar Mezőgazdaság szerkesztősége 1957-ben nagy gyakorisággal kevés típusú tartalmat közöl a lap. A fogalmak közül elsősorban a munkaszervezés kérdéskörét, fontosságát hangsúlyozzák az újságírók. Az 1963-as kiemelkedő gyakoriság mögött továbbra is a munkaszervezés hangsúlyozása játszik szerepet, de új fogalomként nagy számban jelennek meg a szakember,

szakértelem munkafegyelem, munkaerőhiány kifejezések. 1969-ben csökken a gyakoriság, de teljesen új fogalmak kerülnek felszínre. Megjelennek az emberekről való gondoskodás fogalmai: *munkakörülmények, munkavédelem, egészség*; a beszámolókból többször is nagy jelentőséggel bír az aratásban dolgozók étel- és üdítő ellátásának biztosítása. Az 1975-ös emelkedés egyik oka, hogy részben megmaradnak a gondoskodás fogalmai, s mellettük gyakran kerül említésre a *jó munkahelyi légkör, a szociális ellátás és a munkavédelem* jelentősége. 1993 után a szövetkezetek létszámának csökkenésével eltűnik a közlésekből a *munkaszervezés* fogalma, a munkaerő kategóriájába tartozó fogalmak közül csupán a *szakértelem* kap hangsúlyt.

A *Népszabadságban* a közlések gyakoriságának változása összefüggésben van a termelőszövetkezetek elterjedésével, ill. a rendszerváltás után azok megszűnésével. 1987-ig a 16%-os átlagos gyakoriság a munkaszervezés és a dolgozókról való gondoskodás témakörének napirenden tartásából adódik. A szövetkezetek megszűnésével együtt érintettség híján ezek a fogalmak eltűntek az újságírásból és a közbeszédből. Az évenkénti elemzés jól jellemzi a kor gazdasági és politikai gyakorlatát. 1957-ben az átlag alatti gyakoriság a parasztság szorgalmára, tehetségére utaló fogalmak kevés számú említéséből származik. Az 1963-as kiemelkedő gyakoriság háttérben a *munkaszervezés* hangsúlyozása játszik szerepet. Az újságcikkekben többször is utalás történik az előző év rossz munkaszervezésére, s az ebből levonható tanulságokra. Kiemelkedő jelentősége van még a parasztokról való gondoskodásnak, a munkaversenynek és munkaerőhiánynak. A szövetkezetek gondoskodtak az aratókról, több településen működtettek napközit az aratók gyerekeinek. A boltok bőséges választékot kínáltak szalmakalapból, klottnadrágból, szódabikarbónából, készletelekből. A szocialista brigádmozgalom és a munkaverseny „óriási energiákat szabadított fel”. A versenyben a pártszerveknek is volt feladata, a munkaverseny állásáról folyamatosan nyújtottak tájékoztatást, s az augusztus 20-i ünnepségekre kitüntetésre terjesztették elő a „legjobb teljesítő elvtársakat”. Megjelenik a KB elvárásainak megfelelő bírálat – amely a sajtó joga és kötelessége – de az újságírói kritika a hibák ellen fogalmazódik meg: „jó néhány helyen könnyen veszik a munkát; sok a mulasztás és a mulasztó”. Az aratás megfelelő ütemű befejezéséhez a gépeknek éjjel-nappal dolgozniuk kellene, de nincs elég traktoros, az ágazat munkaerőhiánnyal küszködik. 1969-ben csökken a gyakoriság, de új fogalmak kerülnek felszínre: *munkakörülmények, munkavédelem, egészség*. Az 1975-ben új témaként kerül napirendre a *munkafegyelem*, újra hangsúlyossá válik a szocialista brigádmozgalom. Először kerül napirendre a diákfoglalkoztatás, a diákmunka szépsége és fontossága. Ebben az évben rendelet írta elő a nyugdíjasok és családtagok bevonását az őszi betakarítási munkákba. 1981-ben a munkaszervezés és munkaerőhiány fogalmai a politikai kategória fogalmaival is összekapcsolódnak. Csehszlovákiából 300 kombajn és vezetője „sietett hazánk segítségére”. Ebben az évben még jelentőséget kap a diákok munkájának hangsúlyozása, közel 500 ezer diák dolgozott, s a termés 25%-át takarították be. Különös figyelmet fordít a *Népszabadság* a munkavédelemre, munkabalesetekre. Első oldalas keretes cikk szól a munkavédelemről, mint a gazdasági-termelési tevékenység részéről. Az újság felhívja a figyelmet arra, hogy a szövetkezetekben évente 95–100 halálos baleset történt a megelőző években, amelyek egy részében szerepet játszott az alkohol is. A munkavédelem és tűzvédelem témakörét tartja elsősorban napirenden a lap a következő években is. 1993-tól szinte eltűnik a közlésekből a *munkaszervezés* fogalma, a munkaerő kategóriájába tartozó fogalmak közül csupán a *szakértelem* kap hangsúlyt. Új elemként jelenik meg a falusi munkanélküliség, a falugazdász fogalma. Témmá válik a munkát adó gazdálkodó.

A *Naplóban* 1957-ben a kategória fogalmai közül elsősorban a munkaszervezés, munkaverseny, munkateljesítmény, munkakörülmények kérdéskörét hangsúlyozzák az újságírók. Megjelenik az aratásban dolgozók ellátására megszervezett mozgóboltot bemutató cikk, s hangsúlyt kap a bírálat is, amiért nincs elég hűsítő ital a földeken. 1963-ban kiemelt jelentőséget tulajdonított a MSZMP a nyári és őszi munkák propagálásában a megyei sajtónak. A

Napló is kimagasló gyakorisággal foglalkozik a *munkaszervezés* kérdéskörével. A lap első oldalán jelenik meg a kormány felhívása az üzemekhez: küldjenek 2–3 hónapra olyan dolgozókat a földekre, akik értenek a traktorokhoz. A *Napló* beszámol arról, hogy ipari munkások érkeznek és katonák is dolgoznak a földeken. A tudósítások szerint a szállítás megszervezését segítette, hogy heti egy napra a közületi gépkocsikat is bevonhatták a munkákba. Az aratásban dolgozók ellátásáról továbbra is szívesen ír a lap, fényképes cikk mutatja be amint ételt visznek az arató férfiaknak, fagyaltot a nőknek. 1969-ben csökken a munkaerő kategóriájába eső fogalmak gyakorisága, de új fogalmak jelennek meg: *szakember*, *szakértelem*, *munkafegyelem*, *munkavédelem*. 1975-ben még mindig a munkaszervezés a kiemelkedő fogalom a kategórián belül, de fennmarad az aratásban résztvevőkről való gondoskodás fontosságának hangsúlyozása is, amelynek a cikkek tanúsága szerint a jó munkahelyi hangulat lesz az eredménye. A korszerű termelést a *Napló* összeköti a megfelelő és jól képzett szakembergárda jelenlétével. 1981-ben több közlés is foglalkozik az őszi diákmunkával. Hangsúlyt kap a szervezési, ellátási feladatok megoldása, és bíráló cikk jelenik meg azokról a gazdaságokról, amelyben a diákoknak akaratauk ellenére a kiadásokra pénzt kellett felajánlaniuk. 1987-re munkaerő fogalmainak gyakorisága csökken, a kategória elemei közül a munkavédelem témakörét tartja napirenden a *Napló*. A napilapban 1993 után eltűnik a közlésekből a *munkaszervezés* fogalma, csupán a cukorrépa betakarítás idején lesz ennek a fogalomnak jelentősége. A felállított 12 kategória közül a vizsgált időszakban kiemelkedő jelentőségű a munkaerővel kapcsolatos fogalmak gyakorisága, a második leggyakrabban említett fogalmi rendszer. Az adatok összességéből levonható állítás azonban teljesen megváltozik, amennyiben a vizsgált időszakot a rendszerváltás előtti és rendszerváltás utáni évek bontásában vizsgáljuk. Az egypártrendszer idején a tömegkommunikációs alapelvekhez való igazodás, a propaganda elvárások teljesítése megszabta, hogy miről és milyen stílusban írtak az újságírók. A vizsgált időszak első periódusában - 1987-ig - az elemzett tömegkommunikációs eszközök a munkaerő, a minőség, a mennyiség és az időjárás kategóriáját tartották elsősorban napirenden.

3. ábra. A vizsgált tartalmak gyakorisága a rendszerváltás előtt és után (%)
(Forrás: saját vizsgálat)

A munkaerő kategóriájába tartozó fogalmak említése a vizsgált cikkek tartalmának közel 25%-ban fordul elő a rendszerváltás előtt. Ez az arány a rendszerváltás utáni években az 5%-ot sem éri el. A rendszerváltás előtt a politikai céloknak megfelelően a munkaszervezés, a munka hatékonysága, a termelőszövetkezeti munka örömeinek leírása jelenik meg a közlésekben. Különösen a *Magyar Mezőgazdaság* folyóiratra jellemző, hogy a szakértelem, a képzettség fontosságának említése. A cikkek hangvétele ebben az időszakban inkább pozitív, a politikai elvárásoknak megfelelően „előremutatóan” bíráló. A rendszerváltás utáni évek közléseire nem csupán a

közlések számának csökkenése jellemző. Megjelennek az elemző, a több szempontot is vizsgáló írások. A hibák, a gondok, a botrányok napirenden tartása már nemcsak a valóság visszatükrözésének, hanem a példányszám emelése, de legalább szinten tartása elvének teljesítése mentén történik. A munkaerő kategóriájába tartozó fogalmak közül a munkaszervezés, a munkakörülmények, a szakértelem említése jellemző, de ezek mindegyike negatív kontextusban.

Vizsgálatomban a *Magyar Mezőgazdaság, a Napló és a Népszabadság* 1957 és 2005 között megjelent évfolyamainak minden hatodik évében az aratással és betakarítással összefüggésben lévő újságcikkekben elemeztem a munkaerő kategóriájával összefüggésbe hozható fogalmakat. Elemzését háttérét az adta, hogy az olvasóközönség nem mezőgazdasági szakértő rétegei a személyes életszférától és a napi tapasztalatoktól távol eső gazdasági területekről és kérdésekről elsősorban a tömegkommunikációs eszközök útján kapnak információt, így az ország mezőgazdasági potenciálját, helyzetét, fejlődését, a mezőgazdaságban végezhető és végzett munka mennyiségét és minőségét jelentős részben ezen információk alapján ítélik meg. A tömegkommunikációs hatáselméleteket figyelembe véve az állapítható meg, hogy az általam elemzett *Magyar Mezőgazdaság, Napló és Népszabadság* aratással és betakarítással foglalkozó 700 cikkéből a munkaerő kategóriáját vizsgálva az állapítható meg, hogy a mezőgazdaságban dolgozók nehéz munkakörülmények között, a termelészövetkezeti mozgalom idején komoly munkaszervezés és támogatási rendszer mellett végezték munkájukat. Állandó témaként merül fel a szakértelem fontossága, gyakran annak hiánya. A tudás, a képzettség gyakori említése feltehetőleg szerepet játszott a nagy számú mezőgazdasági tanulmányokat folytató fiatal életében. A rendszerváltás után a kategóriával kapcsolatban a negatív hangvételű cikkek kerülnek többségbe. A nehéz munkakörülmények, a munkanélküliség válság, a megélhetési nehézségek említése szerepet játszhat az újságolvasókban a negatív benyomás hosszú távú megmaradásának. A tömegkommunikációs elméleteket és a hatáskutatásokat is figyelembe véve természetesen nem állíthatom, hogy a vizsgált tömegkommunikációs eszközök által alkotott kép egyértelműen meghatározza a mezőgazdasági munkáról, munkavégzésről kialakított közvélekedést. Alapvető jelentőségűnek gondolom a személyes tapasztalatok és a személyközi kommunikáció csatornáin áramló információkat, különösen egy olyan társadalmi tevékenységforma esetében, mint a mezőgazdaság, amely rendkívül sok szálon keresztül befolyásolja az egyén életét, személyes világát. A tömegkommunikáció a lakosság egészében vagy egyes rétegeiben fellelhető véleményeknek csak az egyik forrása. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a tömegkommunikációból az egyénekhez jutó mezőgazdasági információk nem merülnek ki azokban a közlésekben, amelyeket jelen kutatás tárgyául választottam. Az általam elemzett közlések mellett a tömegkommunikációs üzenetfolyam más területeiről is levonható következtetés a mezőgazdaságra vonatkozóan. Jelen vizsgálatban nem is céloztam meg többet, mint 700 mezőgazdasági témájú újságcikkből egy tendencia felvázolását.

Irodalomjegyzék

- Antal L.: (1976): A tartalomelemzés alapjai. Magvető, Budapest.
- Estók J.–Fehér Gy.–Gunst P.–Varga Zs. (2005): Agrárvilág Magyarországon 1848–2004. Argumentum Kiadó/Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest.
- Juhász P. (1987): Mai képünk a parasztságról s a falusi társadalom néhány jellegzetességéről. Medvetánc 1987/1 5–17. p.
- Kovács K. (1998): Agrárgazdasági szereplők az átmenet éveiben. Szociológiai Szemle 1998/3.
- Kovács J. (2004): Egyetemes és magyar agrárfejlődés. DE ATC, Debrecen.
- Krippendorf K. (1995): A tartalomelemzés módszertanának alapjai. Balassi, Budapest.
- Pietilä V. (1979): Tartalomelemzés. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Romány P.–Tamási M. (2002): Agrárpolitikai fordulatok – agrártársadalmi változások. Bába Kiadó, Szeged.
- Terestyéni T. (2001): Magyarország és az Európai Unió a sajtó tükrében. Szociológiai Szemle 2001/2.
- Valuch T. (2001): Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Osiris, Budapest.
- Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2003. KSH, Budapest 2004.

INFORMATIKA TUDOMÁNYOK ROVAT

FABULYA ZOLTÁN*

Hőkezelési folyamat modellezési adatainak előkészítése, elemzése húskonzerv-gyártás gázfogyasztásának optimalizálásához

Summary

We have been looking for the possibility to build a computer model of costly gas utilization in the course of heat treatment of canned meat. This was necessary for us, as the first part of our long-term research, to be able to accomplish minimized costs by synchronizing heat treatment processes running side by side and by production programming to define completion time of the cans. First, because of our multiple data (paper based, text file, image file, Excel file), we have arranged them under a common user interface, while defining the best one from the data with different precision appearing in several sources. Based on the accurate data we did correlation and regression analysis to define the data influencing the gas consumption and to see whether our present data was enough to develop a model. Since the furnace has to ensure the steam supply of the heat treatment equipment and the heating of the buildings too, we defined the gas consumption of the furnace which is dependent on the environmental temperature.

Bevezetés

Húskonzervet előállító vállalatok számára jelentős költséggel jár a hőkezelés folyamata. E költségek közül csak a fűtőgázra fordítandót vizsgáljuk, mely két részből tevődik össze. Az egyik, jelentősebb rész a felhasznált mennyiség költsége, a másik a felhasználásra lekötött gázmennyiségé. Ez utóbbi nagyfogyasztók esetén kötelező, meg kell adniuk fél évvel korábban a következő egy évre vonatkoztatva az óránként felhasználandó gázmennyiségük felső határát. Ha viszont ezt egy hónap folyamán akár csak egy óra alkalmával túllépik, akkor a túllépés mértékével arányos további igen magas, büntető jellegű költséget kell fizetniük (www.egaz-degaz.hu/hu). Tehát változatlan gázfelhasználás mellett a költség lehet kissé alacsonyabb, amennyiben kisebb lekötött mennyiséget kérnek, de ezzel kockáztatva az esetleges túllépés miatti sokkal magasabb fizetendő összeget. E probléma miatt indokolt a vállalat gázfogyasztásának modellezése, az optimális lekötött gázmennyiség meghatározása.

A modell meghatározásához adatgyűjtés és adatelőkészítés után az adatok elemzésével eldönthetjük, hogy adataink alkalmasak-e a gázfogyasztás modellezésére, s melyek a gőzfogyasztást befolyásolók. E munkánkban bemutatjuk ez irányú kutatómunkánkat, eredményeinket.

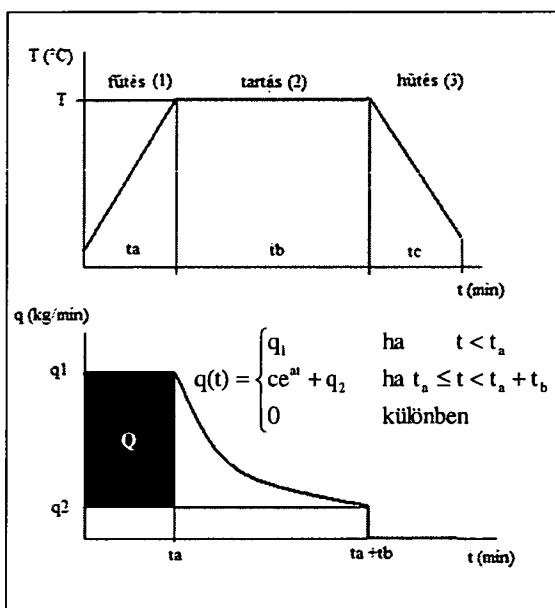
A modell ismeretében gyártásprogramozással a hőkezelendő termékek beérkezési ideje, további várakoztatással a hőkezelési folyamat megkezdése ütemezhetővé válik. Így elkerülhető a párhuzamosan zajló folyamatok intenzív gőzigényű fázisainak találkozásából származó csúcsok kialakulása, és az ebből származó esetleges lekötött gázmennyiség feletti felhasználás, vagyis meghatározható és alacsonyabb szinten tartható a lekötött gázmennyiség értéke. Távlati célunk e gyártásprogramozás és ütemezés megvalósítása, melynek alapját az elkészült modell biztosítaná.

Anyag és módszer

A hőkezelést zárt, nyomástartó berendezésekben (autoklávokban) végzik, melyekből jellemzően 10-20 tudja biztosítani (Eszes et al., 2003) a több gyártássorról eltérő ütemben érkező, különböző méretű, geometriájú, tartalmú konzervek hőkezelését. Egy berendezés-

* Adjunktus – Szegedi Tudományegyetem Mémöki Kar.

ben akkor indul el a hőkezelési folyamat, amikor az azonos hőkezelési előírású termékekből összegyűlt mennyiség tele töltetet eredményez. Így biztosítható a minimális fajlagos költség. Az előírások termékenként tartalmazzák az elérendő hőmérsékletet, a felfűtési időt, a hőntartási időt és a hűtési időt. Automatika szabályozza az előírások betartását a megfelelő gőzmennyiség adagolásával a felfűtési és hőntartási fázisban, míg a hűtés során hűtővíz bevezetésével. Az 1. ábra felső részén az idő függvényében látható az előírt hőmérséklet (ismert adatok), alatta az ehhez szükséges gőz tömegáram időbeli alakulása (ismeretlen, meghatározandó).

1. ábra. Az előírt hőmérséklet és a gőz tömegáram időbeli alakulása
(Forrás: A szerző saját szerkesztése)

Ismert, terméktől függő adatok:

T – elérendő hőmérséklet (°C)

t_a – felfűtési idő (perc)

t_b – hőntartási idő (perc)

t_c – hűtési idő (perc)

Meghatározandó:

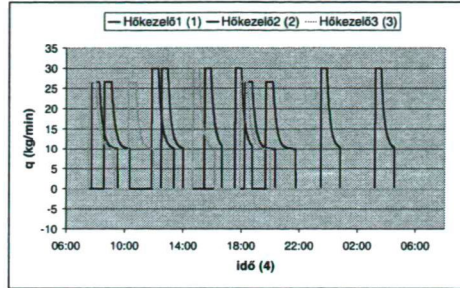
$q(t)$ – gőz tömegáram (kg/perc)

Q – felfűtés gőzigénye (kg)

q_2 – gőz tömegáram vesztesége (kg/perc)

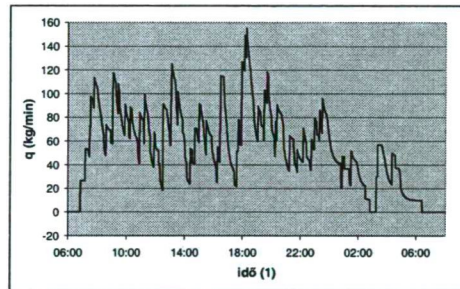
c, a – $q(t)$ függvény paraméterei

A modell ismeretében megkaphatjuk az egyes berendezések gőzigényének időbeli alakulását, mely függ a kezelendő termékektől (így a hőkezelési előírástól) és a kezdési időpontoktól. A 2. ábrán három párhuzamosan működő berendezés modellezéssel kapott gőzfelhasználása látható egy nap folyamán (három műszak).

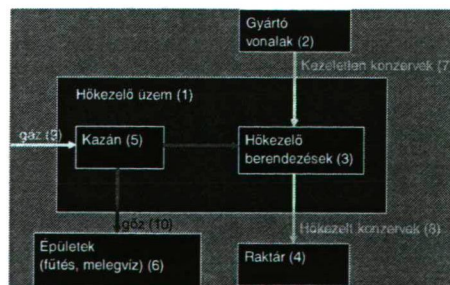
2. ábra. Gőzfogyasztás három párhuzamosan működő berendezésben
(Forrás: A szerző saját szerkesztése)

Az egyes berendezésekre kapott értékek összegeként kapjuk a hőkezelések együttes gőzigényét az idő függvényében (3. ábra), melyet egy gázfűtésű kazánnak kell biztosítania.

3. ábra. Több párhuzamosan működő berendezés összegzett gőzfogyasztása
(Forrás: A szerző saját szerkesztése)

A 2. és 3. ábra modellünk kezdeti paraméterértékei mellett adódtak az adatokat biztosító vállalatnál egy nap alkalmával ténylegesen lejátszódó hőkezelések alapján. A paraméterértékek finomítása legegyszerűbben úgy történhetne, ha mérések alapján ismert lenne a hőkezelő berendezések egyenkénti, vagy rosszabb esetben együttes gőzfelhasználása az idő függvényében. De ilyen adatok nem voltak, s a vállalat nem is tervezi csak a modell egyszerűbb meghatározásához szükséges igen költséges műszer beszerzését. Ezért a modell paramétereinek pontosítása a gőzt előállító kazánnál mért gázfelhasználás alapján történhet. Viszont itt újabb problémába ütköztünk. A gáztüzelésű kazánnak a hőkezelő berendezések gőzellátásán túl feladata az épületek, irodák fűtése is téli időszakban. Emiatt kérdéses a modellezés adatellátottságának elegendősége, valamint szükséges a rendelkezésre álló adatok, anyag- és erőforrás-áramlások (4. ábra) részletesebb vizsgálata.

4. ábra. Anyagok és erőforrások áramlása (Forrás: A szerző saját szerkesztése)

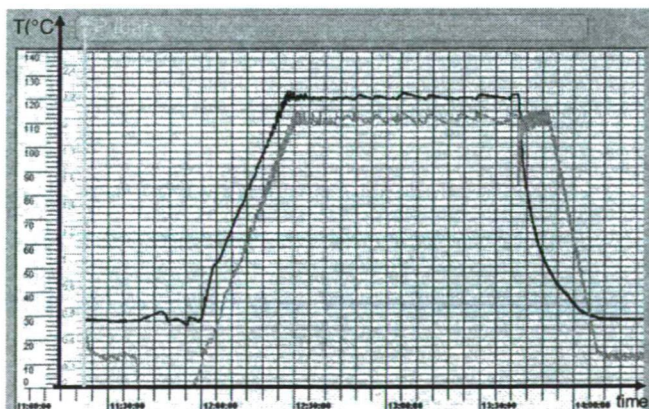
A gázfogyasztás modellezéséhez szükséges kinyerhető adatok:

- A hőkezelendő termékek esetén a sajnos nem mérhető gőzfogyasztás helyett:
 - A hőkezelés megkezdésének időpontja,
 - Tömeg,
 - Hőkezelési folyamat lefolyása:
 - Elért hőmérséklet,
 - Felfűtési idő,
 - Hőntartási idő.
- Fűtési időszakban a fűtésre fordított gőzfogyasztás helyett:
 - hőmérséklet.
- A felhasznált gázra vonatkozó rendelkezésre álló adatok:
 - A fogyasztott mennyiség időbeli alakulása, mely alapján tesztelhető modellünk jósága.

Hipotézisünk szerint összefüggésnek kell mutatkoznia a hőkezelt termékmennyiség és a felhasznált gáz mennyisége között. Amennyiben az így kapott korreláció nem mutat eleghőn szoros kapcsolatot, akkor az épületek fűtésére fordított gőzmennyiség adatának hiányában a korrelációs vizsgálatokba be kell vonnunk az ismert környezeti hőmérséklet adatokat is, mely ezt helyettesítheti. Ha ekkor sem kapnánk megfelelő korrelációt, más alapokra kellene helyezni a modell kialakítását. Ellenkező esetben lineáris regressziós vizsgálattal kaphatjuk meg a gyártóvonalakról érkező ismert termékmennyiség (és esetleg a hőmérséklet) függvényében a felhasználandó gázmennyiséget.

Az elérhető adatok a következő változatos formában állnak rendelkezésre:

1. Hőkezelési napló fájl (xls fájl, kézzel begépelte adatokkal):
 - Berendezés sorszáma (melyben történt a kezelés),
 - Termék neve,
 - Tömeg,
 - Hőkezelés kezdési és befejezési időpontja.
2. Egy berendezésben egy hőkezelési folyamat befejezésekor automatikusan generálódó fájlok (jpg képfájl)
 - Az idő függvényében látható a hőkezelés hőmérsékletének alakulása (5. ábra);
 - A fájl nevében lévő adatok:
 - Befejezés időpontja,
 - Berendezés sorszáma,
 - Hőkezelési előírás kódszáma.

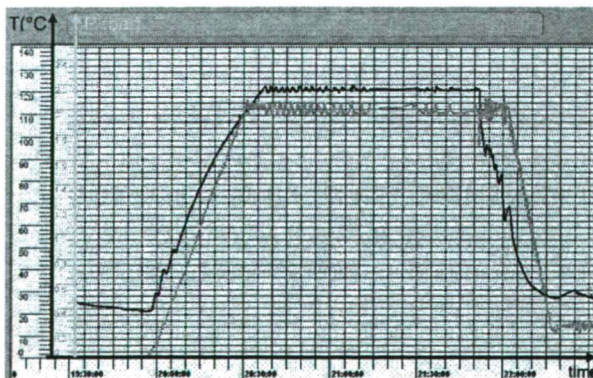
5. ábra. Egy berendezés egy hőkezelési folyamatát megjelenítő képfájl
(Forrás: A szerző saját szerkesztése)

3. Termékekre vonatkozó hőkezelési előírások (Papír):
 - Hőkezelési előírás kódszáma,
 - Elérendő hőmérséklet,
 - Felfűtési idő,
 - Hőntartási idő,
 - Hűtési idő.
4. Óránkénti gázfogyasztás (txt szövegfájl):
 - Egy órás időintervallumban fogyasztott mennyiség (m3),
 - Az intervallum kezdő időpontja,
 - A gáz hőmérséklete (mely fűtési időszakban a légköri, „időjárási” hőmérsékletnek tekinthető).

Eredmény és értékelés

Adatainkat először egy közös felhasználói felületen kezelhetővé hoztuk. Erre a célra az Excel környezetet találtuk a legalkalmasabbnak. Itt elvégezhető a modellezés, valamint a korreláció és regresszió analízis is. A papír alapú adatokat begépeltek, a szöveg (Txt) fájlokat importáltuk, míg a kép (jpg) fájlok nevéből megfelelő DOS (dir) parancs kimenetének átirányításával text fájlt készítettünk, melyet már tudunk importálni.

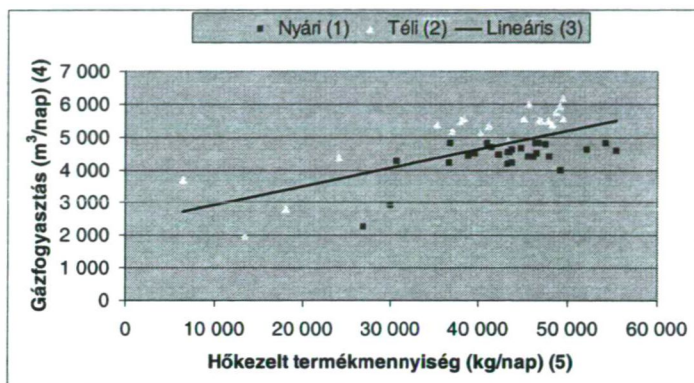
Egyedül a képfájlok tartalmában látható adatok kinyerése nem volt automatizálható. Ezekre azért lett volna szükség, mert a ténylegesen bekövetkezett, pontos, automatizált mérésen alapuló értékeket tartalmazta, szemben a naplófájl kézi begépelésű adataival. A hőkezelés pontos kezdeti időpontjának meghatározása okozta a legnagyobb problémát. A jpg fájl neve a pontos befejezési időpontot tartalmazza, valamint a hőkezelési előírás kódszámát, mely alapján megkapható a hőkezelés előírás szerinti időtartama. Ebből számítható a kezdés időpontja, amit néha még korrigálni kell a képfájl alapján csak szemmel látható előírásokhoz képesti felfűtési idő megnövekedése miatt, melyet az elégtelen gőzellátás okoz. Egy ilyen esetet mutat a 6. ábra, melyen az előírásoknak megfelelő lineáris felfűtési fázist nem sikerült betartani. A pontos adat tehát három forrásra támaszkodott: a képfájl nevére, tartalmára és a hőkezelési előírások adataira.

6. ábra. Elégtelen gőzellátás (Forrás: A szerző saját szerkesztése)

A pontos adatok birtokában először arra kerestük a választ, hogy a napi hőkezelt termékmennyiség és a napi gázfogyasztás között kellően szoros-e a kapcsolat. Ekkor még nem vettük figyelembe, hogy az épületek fűtésére is fordítódik fűtési időszakban valamelykora rész a kazán által termelt gőzből. A vizsgálathoz szükséges napi gázfogyasztást az óránkénti adatok 6:00–6:00-ig adódó összegeként, míg a hőkezelt termékmennyiséget a

naplófájl adatainak naponkénti összesítésével kaptuk a 09.12–11.16 időszak munkanapjainak esetében. A korreláció 64%-ra adódott, mely alacsony érték nem mutatott kellően szoros kapcsolatot, modellezésünk valamilyen hibájára utalt. Emiatt részletesebben megvizsgáltuk eredményeinket, elemeztük a lineáris regresszió egyenesétől való eltéréseket (7. ábra), melyek pár kivételtől eltekintve október 15 előtti és utáni napok esetében ellentétes előjelűek voltak. Október 15 volt a fűtési időszak kezdete, tehát a gázfogyasztás modellezésében szerepet kellett kapnia a fűtésnek, mely a hőmérséklettel mutathat összefüggést.

7. ábra. Nyári és téli napokon mért gázfogyasztás a termékmennyiség függvényében
(Forrás: A szerző saját szerkesztése)

Következő lineáris regresszió és korreláció vizsgálatunk már csak a fűtési időszakban kereste a kapcsolatot a termékmennyiség és a hőmérséklet függvényében a gázfogyasztással. Ekkor már kellően szoros kapcsolatot kaptunk, s így értelmezhetjük a lineáris regresszióra kapott adatokat is:

- Korreláció: 91%.
- A koefficiensek a tengelymetszet kivételével 5% alatti hibát jeleznek.
- 1 °C hőmérséklet csökkenés 98 m³ gázfogyasztás növekedéssel jár.
- 1 t termékmennyiség változás 75 m³ gázfogyasztás változást okoz.

Következtetések

A keresendő modellhez szükséges információk nehezen hozzáférhetők, adattisztítás után rendelkezésünkre állhatnak.

A fűtés gázigénye valószínűleg elkülöníthető a hőkezelés igényétől.

Távlati cél a jelenleg kézi vezérlésű – a gyártósorral kezdődő – ütemezési problémának a korlátok betartását biztosító számítógépesítése.

Irodalomjegyzék

- Eszes, F., Rajkó, R., Szabó, G. (2003): Energia- és vízfelhasználás-csökkentés lehetőségeinek feltárása a húsiparban. 10 Symposium on Analytical and Environmental Problems, MTA Szegedi Akadémiai Bizottság Kémiai Szakbizottság Környezetvédelmi és Analitikai Munkabizottsága, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2003. szeptember 29. Proceedings, pp. 169–174.
www.egaz-degaz.hu/hu (letöltve 2008.05.19.)

STUDIES FOR FOREIGN LANGUAGES

NOÉMI VANDERSTEIN:^{*} Losses of human beings

Abstract – Summary

Losses are essential in every human being's life. My goal is to make an attempt to introduce the main aspects of loss. I think that losses occur by two modes: in our cultural surroundings and in our identity. Culture plays an important role in people's lives, culture that we are born into. However, Otherness is a new field of investigating the individuals and of investigating the world at the same time. What is the end of losing culture? What is the end of losing Otherness? To reach the state of being a Subject is the unconscious desire of human beings' psyches. Every human being reaches a development in his thinking, and he becomes a Subject through his losses because these losses serve as profit at the same time.

1. Introduction

In my publication, I look for the answer of the following question: 'What are the roles and the results of losses in human beings' lives?' I claim that the process of losses ends in profits which result in the becoming of the Subject.

Phenomenology, the philosophical school of Edmund Husserl examines how the human beings get to know reality. He says that the consciousness has an inner centre; there emerges an abstraction which is called the transcendental ego, and it separates itself from the level of reality with the activity of thinking. It refers to a disciplined study of consciousness from a first-person perspective (Husserl E., 1971).

I believe that human beings reach the state of identity when they can separate themselves from reality. By using language, the reality is broken up into two categories: the self and everything else. The child gets feedback that he is separate from Others, so it is the metaphor for social responses and environment.

According to Jacques Lacan, the primary repression is articulated in the mirror stage when the child has to give up the thought that he or she is identical with his mother. The loss of the Mother is the loss of the primary object. It is the first traumatic experience that must be repressed because our psyche is not able to stock negative experiences, so this trauma is sent to the unconscious. Following the primary repression, the child represses the desire to regain the mother and conforms to the rule of the father; and he is inserted into a symbolic order in the society (Webster R., 2002). I claim that the end of this process is to become a Subject.

Michel Foucault summarizes subjection as ideology and power never function through violence. They are exercised over free Subjects. He says that the individual has power through knowing things, and if we know something, we have the power. Ideology is a philosophical term. It is a mechanism which maintains cultural codes working by an interpellation to turn human beings into Subjects. Interpellation is an operation in culture meaning that in power relations of society we are addressed by ideology. It makes cultural categories natural to us, and it operates through technologies of power. The human being subjects itself to ideology in order to survive in culture. We accept the cultural categories and oc-

^{*} Benjámin Szőnyi Reformed Primary School.

copy them because these are offered to us to make access to things which we desire (Gordon C. ed., 1981).

The technologies of power operate in society to situate the human being into Subject-position. The technologies of power have three main kinds: 1) dividing practices: they work to articulate reality to us in terms of binary positions; 2) institutionalisation of binarism: disciplines that regulate knowledge, they constitutionalize the binarism by legitimating them; 3) self-Subjection: human being is only an organism and should be turned into Subject, it is subordinated to the power relations (Rabinow P. ed., 1991; Gal J.–Janowszky S.–Juhasz-Fodor T., 2007). According to Sigmund Freud, Subject is a heterogeneous system consisting of two modalities: the unconscious and the conscious. The unconscious is the repressed region of primary processes. He adds that the social subject is constituted by the successful repression of primary desires through the realization of the Father's power and acceptance of the Father's rule. Jacques Lacan argues that the subject is constituted through losses, and the fundamental experience of the human being is that of lack (Webster R., 2002).

Attila Kiss summarizes Jacques Lacan's opinion that "The Subject is the product of language," and "The most fundamental experience of the Subject is the lack." (Kiss A.: *Who Reads? Postsemiotics*, 1995). I argue that Gertrud Szamosi is true in that the subordinated Subject, it is a common thing that people hide and suppress their feelings and they assert their desires on detours (Szamosi G.: *Postcoloniality*, 1996). I agree with Wolfhart Pannenberg in that the accomplishment of human beings' lives can be successful only if they help to the other people which results in the realization and the amplification of the human society (Pannenberg W., 1998).

I have two objectives in my thesis; first to investigate how human beings are influenced by their losses; second is to examine the most determining factors in losing something with the result of becoming a Subject. I claim that the loss of a human being's identity results in the profit of a new identity. The human being as a Subject is constituted through losses, and through these, the split Subject is constituted as a Subject which is subordinated to the rules of the culture he is born into.

Together with the 'Introduction,' with the 'Conclusion' and with the 'Literature,' my publication consists of five chapters. In Chapter 2, I show the power of the culture around human beings and the effect of the cultural influence we have to face to. When we deal with the topic of culture, we have to talk about the Otherness. It is an interesting theme because the meaning of Otherness is up to the point of view – as you can read it in Chapter 3.

In my paper, I use academic sources on these issues to explore how each factor influences the constitution of the Subject through losses. I mainly focus on secondary literature. These sources contain studies, articles in journals, personal experiences and observations.

The most important message of my thesis is what Judith Viorst suggests that "The loss is the price we have to pay for life. It is the source of our development and the source of our profit at the same time," and "The development is the sequence of the necessary losses lasting throughout life – the losses which end in profit." (Viorst J., 2002).

2. Culture and Human Beings

In this chapter of my work, I give an introduction of the relationship between culture and human beings. I claim that the most important factor of every individual is the culture that is around him. I show the cultural aspects of life in the world making an emphasis on my belief that culture determines human beings' lives and their subjectivity, too.

When I hear the word 'culture,' I always think of the world where I live in. I believe that babies bear into families which determine all their lives because together with their family, they also get a culture. They grow up in the traditions of their families and they accept these rules as their own. Everybody collects experiences about himself and about the world that is around him. People feel their senses, have experiences and insert them into their conceptual framework that their culture gives them.

I agree with Attila Kiss that the identity, the subjectivity of human being is a cultural production. He says that "the identity, the 'I', the subjectivity that you can have is limited and determined by the culture you live in." (Kiss A.: *An Introduction to Semiotics and English Studies*, 2001).

László L. Szigeti says that "The individual flounders in a many-sided society among cultures with the help of his own culture but it is possible that he himself is a hybrid which means that he has no independent and original culture, so he creates a mixed culture for himself from the cultures around him. This mixed culture is just his own." (Szigeti L. L., 2002). This opinion implies that there are several cultures in the world, and human beings live according to the rules of these cultures. So, the individual tries to find his own way by creating a new culture from the old ones. This new culture is a mix of the olds and it is just the Subject's own culture. Gertrud Szamosi's study on the topic of culture also suggests that a new culture is born from the mixing of different cultures (Szamosi G.: *Postcoloniality*, 1996).

I believe that people – or I can say human beings – become Subjects in the culture where they are born into. What is more, I have no doubt in that human beings become Subjects through losses, losses they suffer from their culture, from the society living around them, from the society living in their culture.

I think that Janice Kulyk Keefer is right when she claims that the substantial social, historical and cultural differences should not be neglected but they should be emphasised instead (Keefer J. K., 2002). This statement implies that there are differences among human beings originated from their society, from their history and from their culture. It is really important to show these differences instead of ignoring them. I agree with Karl Marx in that "The mode of production in material life determines the general character of the social, political and spiritual processes of life. It is not the consciousness of men that determines their existence, but on the contrary, their social existence determines their consciousness." (Clements R. E. ed., 1993).

J. W. Rogerson suggests that culture consists of three levels: Infrastructure, Structure and Superstructure. Infrastructure involves the production of food in connection to the environment of a people; Structure includes kinship systems and political organisations; and Superstructure has myth and religion in it (Clements R. E. ed., 1993). Dawn Thompson's opinion is that "In the nation, through the nation and against the nation, the Subject is constantly reconstructed." (Thompson D., 2002). However, I believe that in the culture, through the culture and against the culture, the Subject is constantly reconstructed.

I think that Michel Foucault is true in saying that "The ruling power of multiculturalism has an effect in families and in communities." (Thompson D., 2002). Multiculturalism is an expression I use for the cultures that are mixed around us. Families and communities consist of human beings so as culture has an effect on human beings, it also has an effect on the group of human beings.

We are born into a system called culture. I agree with Attila Kiss in that human beings are subjected to culture, so we turn into human beings by culture. It means that culture determines the process of becoming human beings in the way of offering different versions of reality, and offering the chance to choose from these versions (Kiss A.: *An Introduction to Semiotics and English Studies*, 2005).

As a conclusion, I have to emphasise that culture and human beings are closely related to each other. Culture makes an effect on human beings since culture is around the individuals. It suggests that our identity is constituted through culture which leads us to become Subjects.

3. The Otherness

With the Otherness-concept, my aim is to show to the reader a new way of analyzing human beings. The Otherness is a modern trend of the sciences of the twenty-first century. The Otherness and being Other raises some questions: What does it mean to be normal or dominant? Whether being normal and being dominant do mean the same? What does it mean to be dominant and what does it mean to be Other? Which one is the dominant: the dominant or the Other? Which one is the Other: the dominant or the Other?

When we speak about culture and society, we often make a difference between 'I' and the Other. This concept also raises some questions. Which one is the dominant: 'I' or the Other? Which one is the Other: 'I' or the Other? What makes a culture working: 'I' or the Other?

In my opinion, the above asked questions are not easy to be answered. Every human being is born into a culture and he accepts the dominant as normal. For him, everything that is beyond or opposite the dominant is non-normal – I say that it is the Other.

I agree with Miroslav Marcelli in becoming the Other is a challenge. It is a challenge causing that the human being revises the pictures made about himself, his thoughts and his beliefs, so he revises everything that makes his identity. It gives a feeling of a fight, of a revolution. It means that the participant does not remain the same. Nothing remains unharmed, nothing remains unbroken and nothing remains in health. It also can result in the returning of the willingness of becoming the Other. Becoming the Other is the risk of a game where the success means the loss of the former position (Marcelli M., 2006). Furthermore, I believe that the loss results in profit. Reaching the profit is the final step in the process of losing something. I argue that the loss consists of stages.

When we speak about people, we have to consider that every human being is full of emotions and is full of willingness. These facts suggest that we are influenced by ourselves and by our egos. Gertrud Szamosi claims that it is interesting to investigate how the ego and the Other make an effect on each other (Szamosi G.: *Postcoloniality*, 1996) with the scope of human beings have an attribute that they are able to identify with the Other from the aspect of emotions (Szamosi G.: *The Manicheus / Postcolonial Aesthetics*, 1996). I accept László L. Szigeti's statement that "The more closed a community is, the more backward it is, and vice versa: the more open and is ready to meet the strangers, is ready to meet the Others, the more developed a community is." (Szigeti L. L., 2002).

In our world, we can find some pairs of oppositions which give essential importance of understanding human beings. Some oppositions are the following: eyesight and blindness, hearing and silence, war and peace, young and old, traditional and modern, old and new, loss and profit, etc. I raise the question of 'Which is the dominant and which is the Other in each of these pairs?' In my opinion, both can be the dominant and both can be the Other. The exact position depends on the human being, it depends on the society and on the culture.

I agree with László L. Szigeti in that "The Otherness should not be oppressed, ignored and assimilated; on the contrary, it should be emphasised, shown and appreciated because human being becomes 'superior' (I mean becomes 'more') with the digression of the customary." (Szigeti L. L., 2002). This declaration is in harmony with Michel Foucault's

thought as “A dominant class isn’t a mere abstraction, but neither is it a pre-given entity. For a class to become a dominant class, for it to ensure its domination and for that domination to reproduce itself is certainly the effect of a number of actual pre-meditated tactics operating within the grand strategies that ensure this domination.” (Gordon C. ed., 1981).

Everybody and every action have a value in itself. It does not matter whether the person or the thing belongs to the category of the dominant or he belongs to the category of the Other. Above all, I believe what László L. Szigeti says: “Just because something is strange or deviate from the dominant and from the normative values, it also can represent a value in itself.” (Szigeti L. L., 2002).

To conclude, I make an emphasis on the fact that being dominant or being the Other cannot be distinguished because it is always culture- and society-dependant that which spectrum of the scale is called the dominant and which one is named as the Other. What is more, loss also appears, it appears in changing between these two groups. If you lose being dominant, you profit being the Other, and vice versa: if you lose being the Other, you profit being the dominant.

4. Conclusion

In this publication, I introduced the main aspects of loss in the outside world.

Being the Other is person-dependant. The science dealing with the Otherness involves the question of ‘Which one is the dominant and which one is the Other?’ I argue that two perspectives exist at the same time: if one of the human beings calls himself the dominant, the rest of the society is called the Other; and vice versa: if that human being is called the Other, the rest of the society is the dominant part.

Catherine Belsey argues that “The ‘identity,’ the subjectivity is not else than net and matrix of Subject-positions in which the different positions do not absolutely are in harmony with each other, contradiction can also occur among them.” (Belsey C., 1995). I call these contradictions as struggles. Human beings live their lives in struggles. They decide between tradition and modernity, between accepting of being blind, silent or not and between having the same identity or getting a new one.

Culture is one of the major influential factors in human beings’ lives in the way of becoming Subjects. Human being is an operationally closed system, and this system builds up its own reality only through interpretations. I agree with the statement I read in Catherine Belsey’s study which says that according to Louis Althusser “The Subject is not only a grammatical subject, not only the centre of different ventures, not only the author of his own actions and the person who takes the responsibility of his activity, but also a submitted human being, a Subject who bows before the prestige of the social formation.” (Belsey, C. 1995). As Szabolcs Csontos suggests the Subject is constituted through power, and “The Subject is determined by society and is not an integral whole closing to himself; on the other hand, it is not a completely amorphous human being.” (Csontos Sz., 1995).

Michel Foucault speaks about accepting the society and the culture around human beings and he claims that “The individual, with his identity and characteristics, is the product of a relation of power exercised over bodies, multiplicities, movements, desires, forces.” (Gordon C. ed. 1981) According to Freud, a human being appears to behave in levels that he is not aware of, and that he does not control. Losses create splits in the psyche, and these splits result in human beings to become heterogeneous. Our rational consciousness is only one part of ourselves; there is another part: the unconscious that is not accessible to the rational thinking, however, this part greatly determines and influences us. (Webster R., 2002).

I argue that every human being becomes a heterogeneous Subject through his losses. He becomes a Subject as the result of losses. On the other hand, I believe that these losses also give profits to the individuals. The loss of culture involves the profit of a new culture. The loss of your ego equals with winning the position of the Other, and vice versa: losing the Otherness brings you a new ego. These factors play the most significant roles in the fact that losses and profits cannot be separated, and that the losses end for human beings in becoming a Subject.

All in all, I agree with Judith Viorst in saying that "We are not able to become self-governing, responsible people, who live in relationships and who are reflective, without losses." (Viorst J., 2002). Losses involve profits as a development. This development suggests the human being as a Subject is constituted through losses, and through these the split Subject is constituted as a Subject which is subordinated to the rules of the culture he is born into.

Literature

"The Chosen: Themes, Motifs & Symbols." In *SparkNotes*.

Available: <http://www.sparknotes.com/lit/chosen/themes.html>. Access: 24 January 2007.

Belsey, Catherine (1995). "A szubjektum megszólítása." ["Addressing the Subject."] In *Helikon. Irodalomtudományi Szemle*. 1995/1–2. Posztszemiotika [Postsemiotics]. p. 18–19.

Clements, R. E. ed. (1993): *The World of Ancient Israel*. Cambridge: Cambridge University Press.

Clements, R. E. ed. (1993): *The World of Ancient Israel*. J. W. Rogerson. "Anthropology and the Old Testament." Cambridge: Cambridge University Press, 1993. p. 32.

Csontos, Szabolcs (1995): "Foucault szubjektum-felfogása." ["Foucault's Subject-Approach."] In *Helikon. Irodalomtudományi Szemle*. 1995/1–2. Posztszemiotika [Postsemiotics]. p. 128., 130.

Gal J.–Janowszky S.–Juhasz-Fodor T. (2007): Lifelong Learning in the Hungarian Education System, MERLIN – A történetmesélés, mint az élethosszig tartó tanulás egyik formája, IM Informatikai Magániskola Kft., Hódmezővásárhely, pp. 125–130.

Gordon, Colin ed. (1981): *Power / Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977* by Michel Foucault. New York: Pantheon Books, The Harvester Press, p. 74., 109–145., 203.

Helikon. Irodalomtudományi Szemle. 1996/4. A Posztkoloniális művelődéstudomány [The Postcolonial Culture-Theory].

Helikon. Irodalomtudományi szemle. 2002/4. A multikulturalizmus esztétikája [The Aesthetics of Multiculturalism].

Helikon. Irodalomtudományi Szemle. 1995/1–2. Posztszemiotika [Postsemiotics].

Husserl, Edmund (1971): "Phenomenology." In *Journal of the British Society for Phenomenology* 2. p. 77–90.

Keefer, Janice Kulyk (2002): "Régi csontok felfedezése." ["The Discovery of Old Bones."] In *Helikon. Irodalomtudományi Szemle*. 2002/4. A multikulturalizmus esztétikája [The Aesthetics of Multiculturalism]. p. 426.

Kiss, Attila (2001): *An Introduction to Semiotics and English Studies – Lecture 1*. Szeged: 5 October.

Kiss, Attila (2005): *An Introduction to Semiotics and English Studies – Lecture 9*. Szeged: 25 November.

Kiss, Attila (1995): "Ki olvas? Posztszemiotika." ["Who Reads? Postsemiotics."] In *Helikon. Irodalomtudományi Szemle*. 1995/1–2. Posztszemiotika [Postsemiotics]. p. 10.

Marcelli, Miroslav (2006): *Foucault avagy Mássá lenni. [Foucault or to Become the Other.]* Pozsony: Kalligram, p. 22.

Pannenberg, Wolfhart (1998): *Mi az ember? [What is man?]* Budapest: Egyházforum, p. 58.

Rabinow, Paul ed. (1991): *The Foucault Reader. An Introduction to Foucault's Thought*. London: Penguin Books, p. 51–75.

Szamosi, Gertrud (1996): "A manicheus / posztkoloniális esztétika." ["The Manicheus / Postcolonial Aesthetics."] In *Helikon. Irodalomtudományi Szemle*. 1996/4. A Posztkoloniális művelődéstudomány [The Postcolonial Culture-Theory]. p. 511.

- Szamosi, Gertrud* (1996): "A posztkolonialitás." ["Postcoloniality."] In *Helikon. Irodalomtudományi Szemle*. 1996/4. A Posztkoloniális művelődélmélet [The Postcolonial Culture-Theory]. p. 421., 425.
- Szigeti, László L.* (2002): "A multikulturalizmus esztétikája." ["The Aesthetics of Multiculturalism."] In *Helikon. Irodalomtudományi Szemle*. 2002/4. A multikulturalizmus esztétikája [The Aesthetics of Multiculturalism]. p. 396–398., 403–404.
- Thompson, Dawn* (2002): "Az etnicitás technikái." ["The Techniques of Ethnicity."] In *Helikon. Irodalomtudományi Szemle*. 2002/4. A multikulturalizmus esztétikája [The Aesthetics of Multiculturalism]. p. 475., 482.
- Viorst, Judith* (2002): *Szükséges veszteségeink.* [Necessary Losses.] Budapest: Háttér Kiadó, 2002. p. 352–353., 355.
- Webster, Richard* (2002): "The Cult of Lacan: Freud, Lacan and the Mirror Stage."
Available: <http://www.richardwebster.net/thecultoflacan.html>. Access: 28 April 2009.

DR. HABIL. PHD JÓZSEF GÁL*–NOÉMI VANDERSTEIN:**
Students' Responses to Teacher's Requests in 'CraftEng'

Abstract – Summary

In our running world, Teaching English as a Foreign Language for beginners is a crucial point of education. To motivate young learners is essential in life-long-learning so it is important to find the best way of introducing foreign languages for children. The teachers have a number of methods and approaches in their hands to choose from in order to produce as many effective language users as possible. During the lessons – next to questions –, teachers use commands and requests to get the students to respond and to react to them. What is more, creative activities and games are popular among students. Schools work by different tactics to invite more and more learners to acquire second language in their institutions. 'CraftEng' is one of the new trends.

1. Introduction

In our publication, we investigate the importance of students' responses to teacher's requests and commands. We focus on Teaching English as a Foreign Language for beginners. (In our paper, we use the EFL abbreviation for 'Teaching English as a Foreign Language' expression.)

Before writing this thesis, we visited and observed five lessons in Benjámín Szőnyi Reformed Primary School in Hódmezővásárhely, in a city in the southern part of Hungary. The school works with an innovation: the English teacher starts to teach the language in the 2nd grade, at the age of eight. The speciality of this education is that it happens not during English classes but it happens during Craft lessons. We indicated the name of this innovation in the title of this paper; 'CraftEng' is a compound consisting of two words. 'Craft' implies that it is used in lessons where art and craft are emphasized, and 'English' suggests that everything works in English during the whole class. So, we observed five 'CraftEng' lessons in the second grade in 2007.

We have two objectives in our thesis; first to investigate the responses of the students to the teacher's commands and requests in 'CraftEng' lessons focusing on the way they happen: in English, in Hungarian and by doing the action; second is to examine the balance among these three aspects.

Our paper aims at examining teacher's commands and requests in connection with students' responses and reactions to them with the help of contemporary interpretations and readings focusing on the functions and on the results of 'CraftEng' classes. In the title of this publication, we emphasize the importance of interactions between teacher and students. Our goal is to make an attempt to introduce one of the major aspects of interactions between teacher and students highlighting commands and requests together with reactions to them. Moreover, we intend to give evidence that foreign language learning is essential in every human being's life.

In the first part of our publication, we give a brief presentation on the importance of foreign language learning. We also summarize some studies that present bilingual education and a concrete program on this topic called 'The Immersion Program.' Afterwards,

* Associate professor – University of Szeged, Faculty of Engineering.

** Benjámín Szőnyi Reformed Primary School.

our goal is to focus on the importance of motivation in second language acquisition; motivation that is especially necessary for beginners and for young learners. We show one of the teaching approaches as the basis of the lessons we observed; Total Physical Response is the method that is used by the teacher in 'CraftEng' classes. (In our paper, we use the TPR abbreviation for 'Total Physical Response' expression.)

In our publication, we use academic sources on this issue to explore how each factor influences foreign language learning. We mainly focus on academic literature. These sources contain studies, articles in journals and observations. Following the literature review, we draw up our research questions, and then describe the research itself including the methods of data collection. Next, we demonstrate our findings in both a descriptive form and in the form of a table that compares the teacher's requests and commands to the students' responses. We seek to compare and contrast the responses in Hungarian, the responses in English with the responses by doing the actions. Finally, we draw conclusions based on the research method used and its outcomes.

2. Elements of 'CraftEng'

During our observations, we realized that four main aspects are very important in answering our research questions: first, the connection between foreign language learning and bilingual education; second, teaching the regular school curriculum in English; then the students' motivation; and finally the teaching approach that is used in 'CraftEng' lessons. To introduce all of these angles, we use contemporary readings and studies such as academic sources from periodicals, observations and lectures.

2.1. Bilingual Education

The cognition of the world is the basis and the condition of the development of language. Language is ready when people use the same term to name the same object.

We accept Iain Chambers' words: "Language is not primarily the tool of communication, it is the device of cultural construction in which our ego and intelligence are constituted." (Chambers I. 2002) We, people live in the world born into a culture. We agree with Wolfhart Pannenberg in the sense of "every culture uses a language so language is part of a culture." (Pannenberg W., 1998). Man lives his life by creating things around him and language is the device for the man to build up the world. Language does not change life but life changes language.

Michael Swan argues that "Language is what distinguishes us as human beings. It is our greatest cognitive achievement, and the foundation of all our other achievements. Its separate realizations – individual languages – are beautiful structures." (Swan M., 2005).

Stephen Krashen claims that "It is helpful to distinguish two goals of bilingual education. The first is the development of academic English and school success, and the second is the development of the heritage language. Good bilingual education programs achieve both goals." (Alatis J. E. ed., 1999). He argues that good bilingual programs have three characteristics: "1) they provide background knowledge through the first language via subject matter teaching in the first language; 2) they provide literacy in the first language; 3) they provide comprehensible input in English, through ESL (English as Second Language) and sheltered subject matter teaching." (Alatis J. E. ed., 1999). He concludes that more education in the primary language has the result of more success in English language acquisition. This fact shows that subject matter knowledge and literacy in the first language have a deep influence on the second language acquisition (Alatis J. E. ed., 1999).

2.2. Foreign Language Immersion Programs

According to Myriam Met “Immersion is defined as a method of foreign language instruction in which the regular school curriculum is taught through the medium of the language. The foreign language is the vehicle for content instruction; it is not the subject of instruction.” (Met M., 1993). In her study, she introduces two kinds of immersion programs: in total immersion every subject is taught in the foreign language including reading and language arts; in partial immersion – however – only half of the school day is spent by using the foreign language, and the school chooses the subjects taught in the foreign language but reading and language arts are always chosen (Met M., 1993). The immersion programs have four goals: “1) developing a high level of proficiency in the foreign language; 2) developing positive attitudes toward those who speak the foreign language and toward their culture(s); 3) developing English language skills commensurate with expectations for student’s age and abilities; 4) gaining skills and knowledge in the content areas of the curriculum in keeping with stated objectives in these areas.” (Met M., 1993).

In her study, Myriam Met suggests that the steps and the way of English language introduction is always school-dependant. She gives evidence that although there are attempts, there is no specific rule for the grade level and age when to start teaching English for young learners. She adds that “Obviously, students in the immersion sequence are unlikely to profit from instruction in regular foreign language courses. Immersion students are fluent in the foreign language by Grade 2 or 3. Provision should be made for their continued growth in the foreign language in the later grades in the form of specially designed courses similar to the language arts courses students receive in English.” (Met M., 1993).

2.3. Motivation

‘Second language acquisition’ “can be defined as the way in which people learn a language other than their mother tongue, inside or outside a classroom.” (Ellis R., 2003). “Whereas language aptitude concerns the cognitive abilities that underlie successful second language acquisition, motivation involves the attitudes and affective states that influence the degree of effort that learners make to learn a second language.” (Ellis R., 2003). As Rod Ellis suggests, motivation has different types:

1. instrumental motivation is based on functional reasons, like to pass an examination;
2. when students are interested in the culture of the society of the target language, it is called integrative motivation;
3. resultative motivation means that the result of learning is more motivating because of success in learning;
4. intrinsic motivation involves the learners curiosity and interests (Ellis R., 2003).

According to Jeremy Harmer, there are motivational differences among the students. Children, adolescents and adults are differently motivated. “Children need frequent changes of activity: they need activities which are exciting and stimulate their curiosity: they need to be involved in something active.” (Harmer J., 1997). In his article, Tim Bowen argues that the use of mother tongue in English classes – especially with younger learners and students at beginner level – is a factor of motivation. He also claims that as a motivation, the use of mother tongue gives the feeling of security to the beginners (Bowen T.: Using L1 in Class, 2009). Éva Czifra says that “The most important factors of motivation that can help you succeed should be inner, like curiosity, the need to explore new territories, the desire to reach new heights of intelligence. The need is also important and so is encouragement from others, from our environment, from other’s ideas and thoughts.” (Czifra É., 2005).

2.4. Total Physical Response

According to Katalin Bukta, Total Physical Response (TPR) is a teaching method in which teacher activates students via instructions, and the students react with physical actions. She suggests that in TPR, language is limited into instructions (Bukta K., 2006). Diane Larsen-Freeman argues that the Total Physical Response “is an example of a new general approach to foreign language instruction which has been named ‘the comprehension approach.’ It is called this because of the importance it gives to listening comprehension.” (Larsen-Freeman D., 1986).

Tim Bowen argues that “Originally developed by James Asher, an American professor of psychology, in the 1960s, Total Physical Response is based on the theory that the memory is enhanced through association with physical movement. It is also closely associated with theories of mother tongue language acquisition in very young children, where they respond physically to parental commands.” (Bowen T.: Total Physical Response, 2009). He suggests that TPR activities integrated in English classes are important to use because they are motivating and purposeful in foreign language teaching. He adds that in TPR, language production follows listening that gives security to the students (Bowen T.: Total Physical Response, 2009).

According to Tim Bowen, one of the main problems with the Total Physical Response approach is that although it gives a supportive and positive classroom environment, it is basically restricted to commands using imperative forms (Bowen T.: Total Physical Response, 2009). Jeremy Harmer claims that “TPR allows a pre-speaking phase where students are not forced to speak until they feel confident to do so,” and “The students thus learn language through actions, through a physical response rather than through drills.” (Harmer J., 1997).

3. Research Questions

The main interest of this paper is to highlight the teacher’s requests and commands together with the students’ responses to them in EFL classrooms at a beginner level, especially in Craft lessons in the 2nd grade. Based on the above, we intend to get answers to the following questions:

1. In what percentage do the students respond in English, in Hungarian and by doing the action to the teacher’s requests and commands?
2. What are the factors that cause this result?

4. Research Methodology

The research was carried out in Benjámin Szőnyi Reformed Primary School in Hódmezővásárhely, in a town in the southern part of Hungary. Students’ learning are of mixed abilities, however, the majority are poor learners with low motivation. One group was involved in the research. The group started to learn English in the school-year when we observed the lessons. The second grade class was at beginner level; the group was more or less homogeneous in their knowledge of the English language by the end of the half term of that year. We intentionally focused on the second grade in our research from two aspects: first, the school starts to teach English in this grade, so these students are the very beginners; and secondly, in this grade students learn English only in Craft lessons in one and a half classes per week. The group consisted of girls and boys, too.

We applied classroom observation to achieve our goal. We observed five lessons from

one of our colleagues. She is the only teacher in the school who has the right to teach Crafts in English. She did not use any course books. She used technical devices instead, such as paper, crayons, paper clips, glue, scissors and so on.

Our observation sheet contained general information about the group including age, level, number of students and the product of the lesson. The main part of the sheet focused on the teacher's requests and commands together with the students' responses to them. We observed the teacher's sentences and the students' reactions, as well. We found it important to examine how many times the students responded in English, in Hungarian and by doing the action.

5. Results

In this part of our publication, we summarize the results of our observations, and our aim is to show the answers to our research questions focusing on the numbers of the data collection.

We filled our observation sheets with our notes while observing the lessons. Through our observations, we intended to show how many commands and requests were used by the teacher in order to get the students to do the tasks as well as how many times responded the students in English, in Hungarian and by doing the action. We also examined whether there was no response to the teacher's requests and commands at all. This collected data is listed in a table (See: Table).

Based on our observations, we state that the teacher used as many commands and requests as were necessary in order to achieve the goals of the lessons (Bere I.–Gál J., 1998). The aims of the 'CraftEng' classes were to create some hand-made objects like a train, an egg, a crown and a butterfly. Only one of the lessons was titled as a 'Game,' although its goal was also to create something, to create a dice used for playing a game.

According to the notes taken during our observations, we realized that the teacher always got responses from the students. It meant two things for me: first, the students were motivated enough to communicate with the teacher; second, the students liked the activities the teacher gave them because doing the tasks caused happiness and joy to them.

The number of the commands and requests used by the teacher gave evidence that students were given the opportunity to respond to them. These sentences were student-centred and were at the level of the beginners. The teacher worked as a facilitator to the students to help engage them in the steps of the classes. The teacher also took into account the nature of the students by focusing on their abilities and interests.

As we mentioned before, the students always had the chance to respond to the teacher's commands and requests, and they made the best of the opportunities. The students responded to all of the teacher's commands and requests. They used three ways of responding: response in English, response in Hungarian and response by doing the action. The students needed help in their work during the lessons that was noticed by the teacher right at the same time as the students' responses did not fit to the original requests or commands.

To sum up our observations in numbers, the teacher used 117 commands and requests during the five observed lessons. To these, the students responded in English 14 times, they responded in Hungarian 58 times and responded by doing the action 45 times. The proportion of these data in percentage is the following: response in English is 12%, response in Hungarian is 50% and response by doing the action is 38% (See: Table).

Table. Results of the classroom observation

Number of lessons	Number of the teacher's requests and commands	Number of the students		
		do the action	respond in English	respond in Hungarian
1	23	8	3	12
2	22	7	4	11
3	29	13	3	13
4	15	6	2	7
5	28	11	2	15
Total				
5	117	45	14	58
In %	100%	38%	12%	50%

Source: The authors' own observation

The majority of the students' responses happened in Hungarian. We believe that the cause of this dimension is that the group started to learn English at the beginning of the school-year of our observations. So, the students did not get accustomed to the new situation in their education. What is more, they learnt the foreign language in a special medium which resulted in the fact that the students had to cope with two challenges at the same time. They faced to the difficulties of second language acquisition and they faced to the troubles of Craft lessons at the same time.

We point out the importance of the students' responses by doing the action. The large number of this viewpoint shows that the use of the Total Physical Response approach – under these circumstances – was effective because the students listened and understood the teacher's commands and requests. On the other hand, they were shy to speak and they did not need to communicate as this mode is the basis of TPR.

We emphasize that only a few occasions showed that the students were able to react in English. In some of these cases, the responses were questioning back to the teacher's requests and commands. We think that these reactions were the result of effective communication among the teacher and the students.

We stress that 'CraftEng' is an innovative program in the school where we observed the lessons. We believe that both the teacher and the students have to face to a new educational system in the sense of teaching English in Craft classes. We add that we felt happy being in the second grade as an observer during 'CraftEng' lessons, and we thought of ourselves how we could cope with similar tasks as it was in teaching English language during Craft classes.

To conclude, we found it salutary to observe these lessons because we was contrasted to a new way of teaching English for beginners, for young learners; what is more, the regular school curriculum was also in the centre of 'CraftEng' classes at the same time.

6. Conclusion

In this publication, our aim was to examine teacher's requests and commands in connection with students' responses to them. The focus of our observation was the way of students' responses in 'CraftEng' lessons: whether it happened in English, in Hungarian or by doing the action. We also observed the quantity of these three aspects in contrast to each other.

The observed lessons showed that teaching commands and requests, using the impera-

tive forms were the most frequently used activities in 'CraftEng' EFL classrooms. These activities did offer the students opportunities to prepare for communication, mainly for speaking. The lessons observed showed that using commands and requests took a considerable role in the process of listening. The aim of the Total Physical Response method is to prepare students for producing the language accurately. The teacher helped the students to take part actively in the work of the lessons according to their pace, and she always gave a helping hand to them.

The students of the observed lessons were active participants. They followed the instructions, and their listening comprehension was facilitated by pre-teaching vocabulary and by repetition of the activities. The aim of teaching listening is to make students feel comfortable when they speak. Using Crafts helped students to enjoy every moment of the process of second language acquisition.

Pre-teaching vocabulary was useful for activating students' previous knowledge. Activities calling forth background knowledge of the students made them more enthusiastic to cope with the tasks. We think it would be beneficial to carry out a large-scale research to investigate the attitude of other groups towards learning English in Craft classes.

All in all, the teacher allowed enough time for the ESL students to work creatively in 'CraftEng' lessons, and the activities were appropriate to the students' skills. To the teacher's requests and commands, the students' responses were mostly Hungarian answers or questions, and the reactions sometimes did not fit to the original sentence at all. What is more, responses in English were the lowest in relation to the other aspects. Our observation revealed that the teacher succeeded in getting the students communicate, and in helping them to become conscious language learners.

Literature

- Alatis, James E. (1999): ed. *GURT'99*. Stephen Krashen. "Bilingual Education: Arguments For and (Bogus) Arguments Against." Washington D.C.: Georgetown University Press, p. 83.
- Bere István–Gál József (1998): Pályaválasztási motivációk és képzési lehetőségek a NAT tükrében, Szakoktatás, XLVIII. évfolyam, április, 98/4, pp. 29–30.
- Bowen, Tim (2009): "Teaching Approaches: Total Physical Response." *Onestopenglish*. Available: <http://www.onestopenglish.com/section.asp?catid=59442&docid=146503>. Access: 15 April 2009.
- Bowen, Tim (2009): "Teaching Approaches: Using L1 in Class." *Onestopenglish*. Available: <http://www.onestopenglish.com/section.asp?catid=59442&docid=146496>. Access: 15 April 2009.
- Bukta, Katalin (2006): *Teaching English as a Foreign Language. Advanced Methodology – Lecture 1*. Szeged: 17 February 2006.
- Chambers, Iaian (2002): "Vándorlás, kultúra, identitás." ["Wandering, Culture, Identity."] In *Helikon. Irodalomtudományi Szemle*. 2002/4. A multikulturalizmus esztétikája [The Aesthetics of Multiculturalism]. p. 453.
- Czifra, Éva (2005): *The Art of Language Learning*. Budapest: Author's Edition, 2005. p. 21.
- Ellis, Rod (2003): *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press, p. 3., 75., 75–76.
- Harmer, Jeremy (1997): *The Practice of English Language Teaching*. London and New York: Longman, p. 7., 36.
- Helikon. Irodalomtudományi szemle (2002): A multikulturalizmus esztétikája [The Aesthetics of Multiculturalism]. 2002/4 p. 23–24.
- Larsen-Freeman, Diane (1986): *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press, p. 109.
- Met, Myriam (1993): "Foreign Language Immersion Programs." *CAL: Digests*. Available: <http://www.cal.org/resources/Digest/met00001.html>. Access: 15 April 2009.
- Pannenberg, Wolfhart (1998): *Mi az ember?* [What is man?] Budapest: Egyházfórum, p. 21.
- Swan, Michael. *Grammar*. Oxford (2005): Oxford University Press, p. xiii–xiv.

GÁLNÉ, HORVÁTH ILDIKÓ–KECZER, GABRIELLA: Society-forming Effects of the System of Schools for Children Living on Detached Farms

Summary

During the last one and a half century schools in the outskirts played an important role in elimination of illiteracy, and in shaping the traditional life in detached farms. At the time of their construction they were regarded as revolutionary ones while by today they have been surpassed.

Introduction

When we are examining the present we are exploring the past so aiming at the future. From the beginning, in these 150 years small schools in the outskirts of Hódmezővásárhely made huge efforts to the cultural development of the world of scattered farms. In the last fifty years this special world lost its population and consequently the schools ceased to exist, too. These institutions worked with a small number of pupils, they have become too expensive to maintain so their maintenance is not reasonable in their present form, what is more even their efficiency is questionable today. Teachers working there deserve respect since they did an enormous job but unfortunately, there is no need either for their job or these small schools regarding today's requirements.

Material and Method

We are trying to find the answer for the following question: Are a traditional form of settlement and its schooling system, which was considered as a modern one at the time, able to perform their duties even today? At present it is one of the most significant challenges to ensure equal opportunity which means a new task even for teachers. It is important to get profound knowledge about the past of this schooling system and about the related social class on the bases of primary and secondary researches.

Small schools in the outskirts are telling stories about a surpassed way of living

„We love the boundless space around the town, the cows pasturing along the farm tracks, the furrows in the fields and the scattered farms which are telling stories about a surpassed world. About a way of living which characterized the local life for centuries.” (A contributor to „Délvilág”, 2001).

Let's go back in time and examine how the number of farm schools changed during the decades. In 1857 Hódmezővásárhely was the fifth town of the country. At that time there was only one school in the outskirts, while from 1860 a rapid progress took its beginning. In 1890 we can find 25 in the outskirts under the rule of the Church. The number of school-age children came close to 4.000, 2.000 of which registered at different farm schools, 1.000 of which frequently went to school; the others had to work at home so they did not attend school at times.

In 1938 there were 43 state schools for children living in farms, with 2.432 registered

pupils. 39% of the population lived in isolated farms, 41% of the total school-age children went to a farm school. Once these schools used to mushroom around the town for 5 kms round (map) (Körtvélyessy, 1985).

It was not rare to have a class with 50–100 children. In 1875 in the farm school of Szörhát 54 pupils wrote kneeling on the ground in a room of 18 m². At the same time the utilization of classrooms was asymmetrical. According to a contemporary report there were 30–33 children in a classroom in the town while 14 in the farm school.

Teachers of these outskirt schools – from dualism up today – played an important role to eliminate illiteracy and then to rise the life-style and cultural level of people who lived in farms. Data of Table1 show their result:

Table 1. Percentage of the illiterate in the average of children above 6

Év	%
1870	68
1880	56
1890	46,7
1900	38,6
1920	31,3
1930	18
1940	5,1

Source: Beszámoló a város lakosságának oktatási, kulturális ellátásáról a VII. ötéves terv fejlesztési koncepció meghatározására (1985)

It is sad to consider these data even if the results here are better than the country average by some percentages.

The schools were built in different styles. We can find historic descriptions about small schools in remote places with classical brick buildings (eg. Mátyáshalom, Sóshalom etc.).

Picture 1. School in Mátyáshalom
(Source: photo taken by the author)

The School of Mátyáshalom has been declared a historic monument by the local authority, there is a „reading circle” in the school of Sóshalom. Buildings from the period of Klébersberg Kunó have a typical feature, eg: schools in Szentkirály, Vajhát, Batida.

We can find buildings which originally were not built as schools, eg: the school of Dózsa TSZ.

There was a difference between the original small schools and the schools with fused farm-connections. We can find schools with one teacher, and with 1–8 class together (Atkasziget, Alsókopáncs, Répáshát); schools where 1–4 and 5–8 classes were fused (Kishomok, Dózsa TSZ); or schools where pupils learned in partly fused groups (Sóshalom, Szentkirály, Batida, Erzsébet); and finally not fused schools (Szikáncs).

There were schools where teaching was only in the morning, while in other schools teaching was in the morning or in the afternoon in a weekly rotation. According to the system, one or two teachers (often a couple) taught in one school (eg. Atkasziget, Répáshát), or 4–5 teachers who partly lived locally or commuted from the town (eg Sóshalom, Szentkirály). In the farm centre of Szikáncs there was a period when even a school orchestra played music. And finally, there was a school where only one teacher taught 50–70 pupils. But this belongs to the past.

It was typical that couples lived locally, or other teachers went to school – from the town – by bicycle, by motorbike – following the technological development.

In the 60s only 1–2 teachers had a car. The buses went only once a day. In winter when the roads were impassable they walked to school.

Picture 2. Teacher lived in the farm school among people
(Source: photo taken by the author)

Every day pupils went to school from the distance of 2,5–3 km, from every direction. Everybody had a wooden knife they cleaned their boots from the mud with, then they washed them at the school well and then they were allowed to enter the school.

In winter they often had so-called „coal-breaks”. Every pupil took the „kindling” to help heating in the school.

More than a third of children living in detached farms went to primary school in places where there were no paved roads.

In these pupil groups independent and direct ways of teaching/learning followed each other in rotation. In a lesson of 45 minutes teachers had to give tasks for independent classes, ensuring the success of independent learning, in the meantime pupils in the direct class solved lead-in tasks, then teachers started the direct activities. At the end of the lesson they were given some more independent tasks while the teacher checked the work and evaluated the work of the independent class. It required great preparation, organization and planning from the teacher. The independent classes could hear the direct activities, so they could meet more than once with the given material. Sometimes the elder pupils helped the younger ones. In the morning the younger said the multiplication table aloud in choir under the guidance of an upper-grader.

Schoolbooks did not change for decades so the „stative environment” was typical of the school work, which differs from today’s practice- sometimes books are changed without a strong reason. What the teacher said was intangible; what he/she suggested the parents and the pupils strived to fulfill. The teachers there took care of the talented pupils, as well, so they became teachers, kindergarten-teachers, agricultural engineers and mechanics. Many of them chose a trade to learn, while others stayed at the „handle of plough”.

From the 60s with diffusion of large-scale farming, isolated farms were brought to an end, and farm schools began to become empty. People lived in boondocks were moved into closed settlements that times fashioned, new built block of flats (Zsótér, 2008). In some places the upper primary part was ceased, the pupils were taken to primary school hostels.

In the 60s farm schools belonged to the outskirts directorate. From time to time the headmaster took a visit with the carriage of the town; the school inspector visited the school in every 2–3 year. Instead of constant checking trust and efficiency were the most important factors.

There were strong and profound ties between people in the farms and the teacher in the farm school who taught locally even for 20–30 years. Finally, beside depopulation, one of the reasons for closing down a school was that the teacher there retired.

There was no real opportunity to give homework or to learn at home. As soon as the children got home, they had to start work around the farm. They took themselves to the adulthood the knowledge they got from school. Teachers kept strict discipline, it was half of the success. If the teacher condemned the pupil and he/she complained at home, he/she got the sentence from the parents, too. Parents did not let children bring shame on them. Authoritarianism was typical. This way the children from farms knew less but it was strictly demanded from them by their teacher.

In the last decade the number of pupils decreased drastically in the farm schools even in the farm centres (*Table 2*).

Table 2. Number of pupils in farm schools and in farm centres in the school year 1995/1996

Farm centre, farm school	Number of pupils (person)
Batida	7
Erzsébet	47
Kútvölgy	9
Szikáncs	68
Mátyáshalom	10

Source: Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város jelentése az önkormányzatnak az 1995. évről (1996)

To examine the data of the table it is worth mentioning that in the given school year the total number of pupils was 4.840 in Hódmezővásárhely, 138 of which were pupils in the outskirts.

By today the maintenance of these schools has become uneconomical, so in 2008 the local government closed down all the farm schools. Pupils are taken to the town school with a well-organized school bus accompanied by a teacher. With this decision the local authority aimed to decrease their disadvantages.

Summary

In the last fifty years the world of detached farms changed a lot. It had to face with the new challenges. After the farm schools had fulfilled their historic duty they became deserted and then ceased to exist.

From the illiteracy of the 1870s the population of the outskirts took a huge step ahead. Today children from detached farms learn foreign languages, IT within the frames of clas-sified, divided education. It is a great help from the local government to ensure the school bus but the disadvantageous situation of the commuting children could not be ceased even with the greatest support. At the same time this disadvantage can be reduced, it ensures the opportunity of further education.

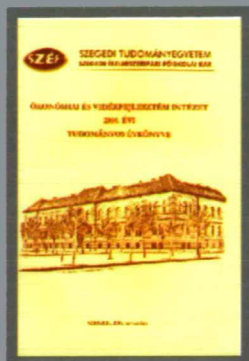
Traditions of the past make the development unique in the Great Plain the condition of which is to build in the experiences of past into the present with emphatic hands. This is what makes evolution smooth, preventing both uniform and stereotyped development (Letrich, 1980).

Bibliography

- Délvilág Hódmezővásárhelyi munkatársa* (2009): 10 + 1 dolog, amit szeretünk Vásárhelyen, 4. pont; 2009. május 2.
- Körtvélyessy L.* (1985): Hódmezővásárhely gazdasági földrajza a századfordulón. Vásárhelyi tanulmányok, 10. kötet.
- Sz. n.* (1985): Városi T. V. B. Művelődési Osztály Vezetőjének 1985-ben készült Beszámoló a város lakosságának oktatási, kulturális ellátásáról a VII. ötéves terv fejlesztési koncepció meghatározására.
- Sz. n.* (1996): Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város jelentése az önkormányzatnak az 1995. évről. Kézirat, P.106.
- Letrik E.* (1980): Utószó, in: A. N. J. Den Hollander: Az Alföld települései és lakói, Mezőgazdasági Kiadó.
- Zsótér B.* (2008): Lakáshelyzet vizsgálat egy délkelet-alföldi településen. Az önkormányzásra való átállást követő időszakban (1990–2006). Comitatus, XVIII/9–10., 175. szám, pp. 64–72.

Folyóiratunk eddig megjelent számai

Az Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézet oktatói által írt tankönyvek

